

Ремондас Гаспа © 2014

Артем Чапай пише різну прозу: від фото-реалістичної до фантастичної, від споглядальної до пригодницької, від репортажів про війну до «Тата в декреті». Багато їздить Україною – неодноразово в ті самі місця, використовуючи будь-які приводи й можливості.

«...Вона цитувала свого улюбленого поета: "Я люблю цю країну навіть без кокаїну". Я прозаїчно додавав: "І без антидепресантів". Вона тоді саме кинула приймати антидепресанти: казала, що від них набирає вагу – єдина дріб'язковість, яку я за нею помітив за всі ці роки. А тепер вона мені завжди згадується разом із віршем мого улюбленого поета: *She was a middle class girl...* Вона кілька років прожила у США: туди виїхав на заробітки її батько, потім викликав і її. Там вона закінчила університет, вийшла заміж і швидко розлучилася. Минуло, до якого я ревнував її, й тому ми говорили про нього мало. Раз вона розповіла, як там друзі, та й навіть колишній чоловік, називали її країну *The Ukraine*. Із статтю. Навіть коли знали, що англійською правильним вважається просто *Ukraine*, було помітно, як язик їхній ніби сам повертається вимовити "the". Чому, питала вона. Раз колишній чоловік замислився і припустив: "I think, it's the U sound". Просто звук: the USA, the UK, the Ukraine. Ми з нею посміялись, але відтоді стали помічати й одне одному вказувати ситуації чи явища, коли правильно сказати саме "the Ukraine": бо ж є *Ukraine* як така, а є і справді the Ukraine – "ось-Україна". Український Dasein».

ISBN 978-617-614-218-8

9 786176 142188

Артем Чапай

THE UKRAINE

THE UKRAINE

Артем Чапай

Артем Чапай

The Ukraine

Третє видання

УДК 82-3
Ч 19

Чапай Артем

The Ukraine / Артем Чапай. – Чернівці : Книги – XXI, 2022. – 240 с.

ISBN 978-617-614-218-8

У тексті *The Ukraine* зумисне порушено кордон між художнім і документальним: одні його частини буквально відтворюють реальність, інші є витвором уяви. Чи кожен читач зрозуміє, які з них які? І чи має це значення? Зрештою, художній твір буває правдоподібніший за абсурдну дійсність. Фрагменти *The Ukraine* пов'язані дотично, як у пазлі, – а з їхньої сукупності рельєфно виринають обриси України початку двадцять першого століття. Чи *the* України, як іронізують герої.

В оформленні обкладинки з люб'язної згоди автора використано фотографію Святослава Хоменка.

Усі права застережено. Відтворювати будь-яку частину цього видання в будь-якій формі та в будь-який спосіб, зокрема електронно, без письмової згоди правовласників заборонено.

ISBN 978-617-614-218-8

© Книги – XXI, 2022
© Артем Чапай, 2018, *текст*
© Анна Стьопіна, 2018, *обкладинка*

The Ukraine

Зміст

Пан Іван і три ведмеді	7
Синок, пожалуста!	15
Римма Григорівна прагне спілкування.	24
Перший.	36
Вибачайте, що так.	55
Ріелтор-паразит.	64
Это моё жильё!	71
Відчуй себе унікальним	79
По одній душі в кожній хаті	90
Тіки не ржи	97
Непошлий дух провінції	107
Базар never sleeps	114
Просто платіть податки	124
Весілля з посагом	128
Два Антони	136
Хибні засновки	140
Зцілення	145
Рулюй.	150
Бережи себе, братику.	157
Ти що, з Луни звалився?	162
Чмо середньостатистичне	173
Донька ще не розуміє	189
Вундеркінд в інтер'єрі	196
Мармелад	202
Свободу Папуа!	216
The Ukraine	226

Пан Іван і три ведмеді

*Мабуть, на основі
реальних подій*

Він стояв на верхівці білої гори й дивився в наш бік. Сонце та сніг сліпили нас. На тлі синього-пресинього неба, нерухома, різко виділялася його темна постать.

– Як індіанець, – повернувся до мене Володя, рипнувши снігом.

Ми скинули рюкзаки у сніг біля стежки й сіли на них відпочити. Йти доводилося по протоптаному, слід у слід. Це втомлювало. Провалюватися по коліна у сніг втомлювало ще більше.

– Ага, так пильно дивиться... – сказав я, мружачись на постать на вершині.

– ...а потім влучно стріляє, – засміявся Тарас, підійшовши до нас.

Ми з Володею теж посміялися.

Постать відірвалася від синього неба і стала швидко наближатися білим схилом гори. Жоден індіанець у преріях не спустився б на коні так швидко, як цей чоловік на

лижах. Із тихим шурхотом, не піднявши ані крихти снігу, перед нами плавно зупинився пан Іван.

– Добрий день! – Володя гукнув, ще поки чоловік пригальмовував.

– Слава Іссу, – запопадливо сказав по-місцевому я.

– Ви куди, хлопці? – запитав пан Іван.

Його очі й голос виявились лагідними. Обличчя засмагле і вкрите зморшками. Зуби погані, зате тіло міцне.

– Куди дійдемо, – відповів йому Тарас. – Може, на Шешул. Може, на Петрос.

– На Петрос нині не зійдете, – попередив пан Іван.

– А вночі холодно буде? – запитав Володя.

– А я знаю? – чесно знизав плечима пан Іван.

– Ну Ви ж місцевий, – сказав я.

– І шо? Я шо, синоптик?

– Це Ви на біостаціонарі працюєте? – спитав Володя.

– Та.

– А що за стаціонар? – запитав Тарас.

– Та влітку студенти зі Львова приїжджають. Тут же заповідник. Рослинки вивчають, метеликів, – усміхнувся пан Іван.

– А взимку Ви охороняєте?

– Ну та. Щоб ніхто не попалиу, чи не розібрау. І біостаціонар, і полонину.

– Ви самі з Квасів?

– Ну та.

Рипаючи снігом, по слідах підходили решта з нашої групи. Скидали рюкзаки, які хрумко втискалися у сніг, та сідали зверху. Від усіх нас парувало. Вдень стало тепліше, ніж обіцяв прогноз. Ми впріли.

– Ух ти! – показав на лижі чоловіка Максим. – Це Ви самі робили кріплення?

– Ну та, – з тихою гордістю відповів пан Іван. – Підігнау під берци. Бо спеціальних черевикіу не маю.

– А якщо падаєте, вони відстібаються? – уточнив Максим. А потім додумав: – Чи Ви не?..

– Я не падаю, – спокійно підтвердив пан Іван. – Мені вже майже п'ятдесят шість, – пояснив він.

– Ого!

– Ну та. Мого віку вже ніхто в селі на лижах не їзди. А я люблю. Я тут від див'їностей працюю. Хіба б я працював, екби не любию гори? У мене і в селі роботи багато.

Наша група довго сперечалася, йти далі чи ночувати в колибах на полонині, поруч із біостаціонаром. Питали поради у пана Івана. Той запропонував поспати в теплі у нього. Що, всім дванадцятьом? Нам ніяково. Хоча для багатьох і спокуса.

– Та йдемо далі! – Тарас уже трохи дратувався. – Тільки середина дня. Чого тут кукувать?

Пан Іван довго слухав. До нього апелювали. Він не намагався ні до чого схилити, не ставав ні на чий бік. Раптом йому набридло – він однією фразою попрощався і за секунду був далеко, спускаючись на лижах до дерев'яної будівлі стаціонару.

Ми таки пішли далі. Вночі було мінус двадцять. Наступного ранку здійнявся вітер, і п'ятеро з нас одразу пішли вниз, у село. Семеро піднялися на хребет. Вітер здував із гребеня й кидав нам в обличчя шматки злежаного льодоснігу. Відкриті сантиметри шкіри різало ножами. В якусь мить я відчув, що зараз око витече по щоці.

Я був серед чотирьох, які здались і спустилися з хребта. На Шешул піднялися тільки троє. Ми домовилися зустрітися з ними біля стаціонару пана Івана.

Учотирьох спускалися назад, по яйця в'язнучи в пухкому снігу. Пробували з'їжджати схилом на дупах, але провалювалися. Нарешті доповзли до вчорашньої, нами ж

і протоптаної, стежки. Впріли, ледь не біжучи по своїх слідах назад.

Пан Іван побачив нас на спуску й почав підніматися назустріч.

– Ми до вас! – одразу крикнув я. Без церемоній.

– Змерзли? – пан Іван зрадів нам. – Я ж казав, треба було ночувати у мене, як люди.

– Але ж нам хотілося гір, – заперечив Володя.

– І отримали по саме нікуди, – додав я.

– Ходімо в хату, – пан Іван розвернувся й махнув рукою, щоб ми йшли слідом.

– А зараз буде моя улюблена частина всіх поїздок, – прошепотів я до Володі.

Так і сталося.

Тарас і решта спустилися з гори якраз на **Епос Про Ведмедя**. Пан Іван дав усім солодкого чаю й наполіг на борщі:

– Все одно завтра викину, як не з'їсте.

Ми зігрівалися плечима від печі та животами від борщу. Сміялися від радості: не треба більше мерзнути. Розпитували про життя на полонині взимку.

– А ведмедів тут нема? – картинно розширив очі Тарас.

– Як нема! – здивувався запитанню пан Іван. – Є.

– Але взимку сплять?

– Ну та. Проте, буває, прокидаються, – так почалась **Історія Перша**: – Якось Ведмідь прокинувся.

– Ведмідь прокинувся і був голодний. Пішов у село. Роздер вівцю. Тоді роздер іншу. Й почав ходити. То корову вб'є, то навіть собаку. Люди порадилися і постановили його вбити.

– А хіба можна?

– Такого можна. Зібралися лісники й пішли шукати. А з них один дідок був – хитрий такий. Думає: я собі окремо піду. Нарвавсь на слід і баче – ведмідь у гору пішов. То дід і думає: ага, он ти! А я піду навкруг і піднімуся з іншого боку швидше за тебе.

– Нічо так дід! – захоплено сказав Володя.

Ми засміялись. А дідо таки встиг:

– Пішов він навколо. І от піднімаються вони на вершину гори – ведмідь з одного боку, дід з іншого. Дід перший піднявся, дивиться – ведмідь уже суне. Дід за рушницю і ведмедю в груди – бабах! Ведмідь поранений, але біжить на діда. А той уже не встигає ні перезарядити, нічо.

Пан Іван показав рукою, як дід панічно намагається великим пальцем звести курки рушниці.

– Ведмідь до діда – і по обличчю! Дід сахнувся, але ведмідь одним кігтем роздер йому щоку. Отак, зверхи й донизу.

Пан Іван показав на собі, як ведмідь довжелезним кігтем дере людське обличчя, від скроні й аж до підборіддя. Ми не дихали.

– Але тут з діда впала шапка. Ведмідь подумав, що то шось тікає, відпустив діда – і давай униз по горі за шапкою!

– Оце повезло діду! – хихотнув Тарас.

– Поки ведмідь за шапкою, дід до рушниці. Перезарядив, а сам уже хитається... Ведмідь побачив, що то шапка, неживе, – і знов до діда. А той уже з обох стволів, ведмедю в груди – бабах! Ведмідь поранений, але й далі повзе до діда!

Пан Іван показав, як ведмідь тримається однією лапою за груди, а іншою тягнеться вперед.

– А дід уже... ну, зомлів. Упав. І там і лежить. Не може втекти. А ведмідь до нього суне.

Пан Іван замовк.

– І що?!!

– Ведмідь помер за два метри до діда. Так їх обох і знайшли лісники.

Ми всі шумно видихнули повітря, бо довго тамували подих.

– Епічно, – пробурмотів Тарас.

– Уфф, голлівуд, – погодився я.

А пан Іван закінчив:

– Діда зразу в Рахів у районну лікарню. Там йому операцію, переливання крові. Лічили його, лічили. Помер дід. Зараження крові.

– Тьху ти! Виходить, те, що ведмідь погнався за шапкою, дідові не допомогло?

Тарас почав був сміятись, але стримався.

Ми помовчали. Сьорбали солодкий чай.

– А шо, ведмеді часто взимку прокидаються? – спитав Тарас. – А то нам ше зараз у село спускатися.

– Не часто. Але буває. Зараз не, зараз багато снігу і мороз. А було раз, відлига... – так пан Іван почав **Історію Другу**.

– Ведмідь собі спав. Але потепліло, підтопило йому й натекло в барліг. Ну, вода його розбудила. Він устав і пішов бродити. Та й забив собі кабана.

– Свійського?

– Не, дикого. Ну і шо з'їв, то з'їв. А решту так, присипав снігом. Тим, шо не розтав іще. А тут лісник іде, дивиться – купа снігу, а там кров кругом!

– Ого!

– Ну та.

– Хитро ведмідь заховав...

– Ну, лісник розгортає палицею купу, баче – там кишки, шлунок, ну, печінка кабана. Йде до другої купи. Розгортає – а там шкура, кабаняча голова, ратиці.

– А м'ясо?

– Ну і м'ясо. Ведмідь наївся, решту заховав.

– На потім?

– Ну та. І от лісник заліз у ті купи, дивиться в них. А тоді піднімає голову – а за десять метрів, на горі, сидить Ведмідь і зверхи на него дивиси.

Тарас голосно зареготав. Я уявив, як ведмідь, схиливши голову набік і нічого не кажучи, уважно спостерігає за людиною, що бабрається в його їжі.

– Лісник зразу за рацію. Бо інші лісники були недалеко. І каже їм: тут Ведмідь. А головний лісник: не вбивати, відпустити! Вони знали, що то Вона. Бо були бачили, як вона ззаду пісяла.

– І що Вона?

– Пішла собі.

– Не зачепила?

– Та ведмідь людей не чіпає. Якщо на нього прямо не наскочиш.

– Але ж то його їжа! – сказав я. І заперечив себе: – Але ж лісник не їв.

Тарас зареготав:

– Ото якби заліз у купу головою й почав жерти!

Я уявив, як чоловік стає на чотири й зубами вгризається в їжу ведмедя.

– То Ведмідь розумний! – здивовано сказав я.

– Ет, – махнув рукою пан Іван. – Ведмідь як чоловік. Тільки шо говорити не вміє.

І він почав **Історію Третю**.

– Ішли двоє з нашого села лісом, заходять за поворот – а на дорозі Ведмідь сидить. Вони завмерли, бо вже близько – а Ведмідь до них іде. Один відбіг, а другий вкляк! А Ведмідь на нього суне, підходить – і йому лапу простягає!

Пан Іван показав, як Ведмідь далеко висуває вперед ліву лапу.

Тарас голосно зареготав.

– Той дивиться, в лапі сучок. Він дістав ніжик, розклав. Піддів сучок, і так... р-р-раз! І витягнув! А Ведмідь рикнув – бо ж болить – і лапу в рот. І кров смокче.

Пан Іван показав, як ведмідь відсмикує ліву лапу й починає смоктати долоню.

– А чоловік стоїть, стоїть, а зрушити не може. Вкляк. Стояв-стояв – і впав! Серце не витримало!

– Та ну?!! – ніхто не сподівався такого повороту.

– Ну та.

– Вмер?!

– Вмер, – пан Іван спокійно кивнув головою. – А Ведмідь зразу до нього. Трусив його, і так перевертав, і сяк! Ніби лікар. Притискав його до себе, обіймав. А як зрозумів, що все – сів і заплакав. Як чоловік. Що то значить – знав, що той йому добре зробив! І потім штири днини люди не могли того забрати. Ведмідь сидів над ним, охороняв і всіх відганяв. А тоді сам вирич яму і сам його поховав.

Пан Іван показав, як ведмідь лапами розгрібає землю, кладе людину і загрібає назад.

Синок, пожалуста!

Відколи вмер її дід, стало ще тяжче.

Внук Колька діда хоть боявся, а щас зовсім розпоясався.

Приходив чуть не каждый день:

– Баба, дай бутилку. У тебе есть, я знаю.

А коли не лишилося – бо ж, їй-богу, мала тільки десяток пляшок на могоричі сусідам, якби довелося просити про допомогу – то Колька почав вимагати гроші на горілку. Мусила давати з тих, які відклала на свій похорон. Баба Надя була маленька й несмілива жінка.

І Колька брав, і йшов пити зі своїми дружками. Роботи в селі не було.

– Баба Надя, не давайте йому, – казав сусід, вусатий та пузатий чоловік років п'ятдесяти, – або, хочете, я з ним поговорю по-мужськи?

Баба Надя мовчки розправляла складки на спідниці.

– Зовсім одбивсь од рук, – хитали головами сусідки, – а хто за тим Колькою пригледить, еслі його папка уїхав на зароботки й год уже не приїжжає?

Мама Кольки давно померла, й він жив у брудній хаті сам. Приводив друзків. Продавщиця в магазині пробувала

не продавати Кольці горілку, жаліла бабу – то Колька йшов до Михайла в крайню хату, той продавав і ночю. А що батько гроші з Росії прислав рідко, то Кольці не вистачало. І баба Надя віддавала з тих, які відклала на свій похорон.

Треба було взяти десь іще.

Добре її сестрі з Баришівки – ця їздила електричкою на Київ і робила консьержкою. Як-не-як, казала, гарантіровано п'ятдесят сім гривень за каждую третю сутку. Але ж сестра молодша, тільки шістдесят п'ять год, і раніше робила в промкомбінаті. А Надю, темну стару бабу, робити ніхто не озьме.

Так що баба Надя дістала з сараю кравчучку, яку зробив колись її дід. Обтерла сухою долонею з рами пилюку. Кравчучка велика, майже як сама баба. Колеса від двох тачок, із цільною гумою. Платформа для сумки – зі шматка темно-коричневого плексигласу. Це її дід зробив.

Дід, поки був живий, весь час майстрував, діти з нього кепкували: то плужок сам зробить по кресленнях із журналу «Дім, сад, город» – а потім важче той плужок тягати, ніж лопатоюгорода скопати; то тачку на двох колесах, яка через вузьку хвіртку потім не пролазить; а то спеціальний пристрій для копання ямок під картоплю, і поки дід його перенесе і зробить одну ямку, то баба із сапою зробить десять.

Зате он зробив візок для сумки, коли півсела їздило на Київ торгувати, й усі баби казали, що в баби Наді найкраща кравчучка. Баба тихо пишалась і подумки прощала дідові, що, бувало, бив. Останні пару год, правда, став спокійніший. Відколи серце прихопило. Незадовго до смерті дід знову змастив ту кравчучку. Любив, щоб порядок був.

Тоді, коли їздили торгувати всі, бабі Наді даже нравилося. Ну, та вони були молоді: хто тільки-но на пенсію

вийшов, а хто ще й працював би, але колгосп розпаювали. То їздили по кілька жінок за раз. Діди теж бували серед них, але мало. Перша електричка у три сорок сім, проїзд по пенсіонному безплатний.

Кооперіувались, одна одній допомагали сумки у вагон бистро загрузити. Раз, два, у кого з огірками, в кого з молоком-сметаною-сиром, взяли, в тамбур позакидали. А ще поки до Києва, то можна й dospать на лавочці півтора часа, підігнувши ноги. Чи хто не хотів, у карти грали. Або й просто балакали, теже діло.

І в Києві трималися разом, щоб одна одній помагать. Товста Людка, царство їй небесне, всіх міліціонерів, було, знала:

– Оцей добрий, жаліє. Єслі скажеш, що не вторгувала нічого, то можеш йому на другий раз оддать. А то й простить. А в цього – од настроенія зависить. А цей – бач, важний такий – то страшний чоловік, лучче зразу мати деньгі, щоб наперед оддать. І то. Може взять і прогнать.

Тоді вони давали міліціонерам по дві гривні. Потім по п'ять. Тепер, сказав бабі Наді вусатий пузатий сусід – двадцятка. А буває, й не беруть. Ганяють. Треба добре знати, куди їдеш і на що.

– Двадцять рублів? – тихо сказала баба Надя. – А єслі не вторгуєш?

Сусід знизав плечима:

– Проженуть, на pewno.

Сусід тяжко дихав від зайвої ваги й сильно пітнів на сонці.

Зараз уже з кравчучок, як колись вони з сусідками, почті ніхто не торгував. Більше – як ото її сусід: сів на жигулі й повіз повний прицеп картошки. Але це ж скільки денег треба зразу мать, щоб так торгувати.

Баба Надя зітхнула й пішла в город. Відімкнула хвіртку з подвір'я і причинила за собою. Хвіртку поставили від

курей, хоча баба після дідової смерті птицю більше не держала: не мала здоров'я.

Насмикала з грядки свіжої цибульки, обтрусилася корінці об запилений темно-зелений гумовий чобіт. Знайшла під листям кілька огірочків. Єслі б знать, можна було більше насадить. То вже, мабуть, на другий год. А поки прийдеться картошку везти, вона тяжка. А спина постійно ние, ноги крутить, он великі пальці на ногах уже геть повикручувало.

Баба Надя трималася правою рукою за спину, йдучи в сарай із кравчучкою та сумкою в синьо-білу клітинку. В сараї досі сухо пахло курми. Баба нагнулась до ящика, куди вибрала собі картошки з льоху, та стала відбирати картошини, які лучче. Кілька разів кашлянула від піднятої пилюки.

Нада буде спитать у сусіда, почому картошка щас у Києві, та й продавати трохи дешевше, тоді озьмуть. Аби тільки яка добра душа допомогла підняти сумку в електричку. Стоянка три мінути.

– Баба Надя, ви тут? – це був сусід, вусатий і пузатий. Він зазирає знадвору в сарай, мружачись, аби побачити бабу в півтемряві. – Мені тут жінка діло каже. Чо будете ото з сумками в електричку сунутись? Я завтра тоже на Київ їду, так одвіз би вас.

Бабі було ніяково, та сусід наполіг.

Їй було все одно, куди іменно. Давно не знала, де тепер торгують. Поїде, куди їде сусід, і десь приткнеться.

Виїжджали пізно, в півсьомого. Баба Надя вдягла найновішу хустку – ту, що жовта з великими зеленими й червоними квітами. Все-таки в город їде. Вона сиділа на задньому сидінні по правий бік, склавши руки на колінах. Була в темно-синій блузці й темно-коричневій довгій спідниці прямого крою, з цупкої матерії.

Сусід мовчав, і баба дивилась у вікно, й так само, як дерева та стовпи та кущі та поля, пропливали непоміченими

думки про діда, який в останні роки став такий тихий, про сина, який зараз у Нижньовартовську на нефті, про дочку, яка живе в райцентрі й давно алкоголічка, про непутящого Кольку, якому найти б роботу, та хто ж його озьме, про гроші на свій похорон. Часом поправляла хустку і знову клала руки на коліна.

– Дивіться, ондо торгують потроху, – сусід показав на тротуар на перехресті, де під каштанами стояли кілька жіночок із сиром і сметаною, з овочами та квітами. – А як закінчу, я до вас під'їду.

Сусід поїхав у мікрорайон. Він мав мегафона, ходив дворами й викрикував:

– Картошка! Продаємо картошку! Вінницька картошка!

Він продавав цілими мішками, приносив людям у квартиру. Сильний ще був чоловік. Спеціально вдягся в старий одяг, щоб не жалко було вимастити землю. Вони з бабою Надею були не з Вінниччини, канешно, але щиталося, що вінницьку картошку беруть лучче. Насправді сусід скуповував її по сусідніх селах.

Цибульку й огірочки у баби Наді взяли зразу, а от картошку майже не хотіли, хоть вона й оддавала по два рублі. Уже вернувся з автобазару на брудно-жовтій ниві чоловік тієї жінки, що продавала сметану. Вони поїхали додому. Вже й циганка, яка торгувала квітами, зібралась із неспроданими й пішла.

– Ще хіба з роботи будуть возвращатись, аж тогди, може, хтось озьме, – сказала бабі Наді продавщиця, яка торгувала в сусідньому кондитерському кіоску.

Стало припікати, й баба Надя перетягла свою кравчучку в тінь від кіоску. Продавщиця помогла їй зняти сумку на землю, бо баба думала, що, може, сяде на платформу кравчучки. Ноги боліли дедалі дужче, але вона боялася, що як сяде, то тяжко буде вставати.

О четвертій по обіді прийшов сусід.

– Поїхали, баба Надя?

– Я, напевно, ще останусь, – тихо сказала вона.

– Потім прийдеться електричкою вертатись. Лучче поїхали.

Вона подивилася на сумку, де ще лишалося більше половини картошки. Подумала, що по пенсіонному безплатно, подумала про свій похорон і про внука Кольку:

– Дякую, синок. Може, продам вечором решту.

– Ну, дивіться самі, – знизав плечима сусід.

У нього були мокрі від поту щоки, він відсапувався, живіт надимався й опускався. Сусід витер лоба рукавом і глянув на небо:

– Жарко сьогодні, трудно мішки тягать.

Сів у жигулі й поїхав у село.

Після шести часов і справді з'явилося багато людей, і у баби Наді забрали ще сім кілограмів картошки. Баба раділа, що недарма лишилася. Може, заберуть усю, й тоді можна буде йти. До останньої електрички ще три години.

Потік людей зменшувався, а вона стояла й несміливо казала в бік перехожих:

– Хто забув картошку? Хто ще не купив картошку?

Її тихого голосу майже ніхто не чув. І от з'явилися вони.

Старший сержант минулої ночі в общежитті пив, бо та сучка знов йому не дала. Відшила, як і прошлий раз. Похмілля у нього вже минуло, алкоголь витік разом із потом під пахви тісної форми (старший сержант останнім часом набирав вагу), але сонце цілий день світило прямо в очі, в який би він бік не повернув. А ввечері з'явилася дрібна мошка, яка теж лізла в очі. Міліціонер цілий день і з усіх боків оглядав думку, чи та сучка, бува, не крутить шури-мури з патлатим васьком, якого старший сержант часом бачив під її роботою. Бо інакше чо?

Його напарник, зовсім іще молодий рядовий, щойно прийнятий до лав Міністерства внутрішніх справ, ішов

трохи ззаду й дивився на голубів, які цілим стадом паслися на газоні. Шуганути для сміху чи ні?

– Піду сігарет куплю, – сказав рядовий.

– Валяй.

Старший сержант побачив на газоні в тіні жерстяного кіоску бабу в жовтій хустці. На тротуарі, попереду, стояла кравчучка, більша за саму бабу, й поряд синтетична велика сумка в біло-синю клітинку. Баба неспокійно водила руками по темно-коричневій спідниці. Старший сержант пішов до неї. Сонце знову світило прямо в очі.

– Ви шо, читать не вмієте? – крикнув замість здрасте старший сержант.

Баба Надя вже давніше побачила його, але не могла швидко піти чи бодай щось зробити, бо сумка не стояла на плексигласовій платформі кравчучки. Дуже боліли ноги, але баба так і не зважилася сісти. Тепер сумку треба було підняти.

За кілька метрів від баби Наді, прикручена дротом до стовбура каштана на висоті два метри, висіла брудно-біла металева табличка:

*З питань припинення несанкціонованої торгівлі
звертайтеся до полку патрульної служби
Дніпровського райуправління ГУМВС в м. Києві.
Тел. 559-63-62.*

Звичайно, баба Надя табличку не бачила. Тут же всі торгували. Табличка трохи заіржавіла по краях.

Баба думала, давати двадцятку чи ні. Це половина того, що вона вторгувала за день.

– Так, ану собирайтеся! – сказав старший сержант.

Баба заметушилася.

Старший сержант стояв над нею. Баба нахилилась і підходила до сумки з різних боків, але не рушала геть.

Ходила й ходила туди-сюди перед його очима. Туди-сюди, туди-сюди. Ще й проти сонця, яке знову світило прямо в очі. І старшого сержанта прорвало. Злість, яка цілий день пітніла на сонці, нарешті знайшла вихід.

– Ілі вам допомогти? – старший сержант зробив крок до баби.

– Синок, пожалуста...

Вона сказала це так тихо, що він ледь розчув, довелося повертати вухо до неї, й це його ще більше роздратувало.

– Давайте! Давайте!

Баба Надя боролась із важкою сумкою, пробуючи поставити її на платформу, й у неї не виходило. Продавщиця, яка вдень була їй помогла, тепер десь відійшла. Бабі приходилося мучитись самій. Тонкі ручки сумки боляче врізалися в бабині сухі долоні.

– Як ви мене всі за... д-довбали! – процідив старший сержант і підійшов іще ближче. Сонце різануло прямо в очі.

Чи то він хотів підтримати кравчучку, чи то припідняти сумку, аби пришвидшити процес. Чи то просто збирався пройти далі й зачепив ногою. Але сумка, яка вже стояла краєм на платформі, переважила кравчучку й разом із нею перекинулася на бік.

Рядовий, забираючи свою пачку сигарет із кіоску, почув брязкіт металу об асфальт, повернув голову й побачив, як по тротуару підстрибує картопля. Кілька картоплин перескочили через бордюр і покотилися під припаркований джип.

Перехожих поряд не було.

Баба стояла, опустивши руки вздовж спідниці, й повторювала:

– Синок, пожалуста... синок, пожалуста...

– А-а-ай-й! – старший сержант підняв руку і з силою провів собі по щоці. Він зробив крок від баби, обернувся й через плече процідив: – Щоб через п'ять мінут вас тут не

було. – І похапцем пішов геть, переступивши через картоплину.

– Ти чо? – гукнув йому вслід рядовий і кинувся був збирати картоплю, але подумав, що йому по статусу не личить, поправив мундир і швидким кроком пішов наздоганяти напарника.

Пізно ввечері Колька, вже п'яний, прийшов по гроші на пляшку.

Римма Григорівна прагне спілкування

Кожна людина вважає себе в цілому хорошою.

Міліція вкотре проштрафилася. У нас в Україні, як відомо, минула влада щоразу виявляється як не злочинною бандою, то в кращому разі корумпованими попередниками – міліція ж цю владу знову захищала, розганяла мирний протест. Ясно, що – після чергової зміни старого поганого режиму на новий демократичний – міліція, щоб виправдатися в очах громадськості, на спілкування йде більш охоче. Ще й хочеться виговоритись. І от після кількох невпевнених, вимовлених для розігріву фраз міліціонерів завжди прориває:

– Смотрите. Есть определенный чинный дэржавный лад, и мы обязаны его защищать.

– Да вообще на милицию поклали невластиві їй завдання, я считаю.

– Они говорят про злочинні накази? Помните видео про бойову зброю у протестувальників? Что услышал милиционер? Статьи пятнадцать и пятнадцать прим Закону про міліцію. Что он сделает? – і офіцер бере під козирок.

– Я вам скажу, что такое злочинний наказ! – підхоплює інший. – Это когда вольнскому спецназу сказали: «Едьте домой своим ходом». Подождите! Вы нас сюда привезли...

– А хто в результаті до влади прийшов? Таж ті самі, що півтора роки тому були! Хтось новий прийшов? Га?

– И это они – меня! – люстрировать хотят... Да если меня люстрируют, моя семья только скажет: «ну, наконец».

– Во время протестов пока стоишь, выслушаешь и про себя, и про маму свою... А что ты сделаешь в форме? Вот и клипаешь очыма, – прапорщик стає по стійці «струнко» і вклоняється, – и ему: дякую, дякую.

– Як до нас люди ставляться? – пирхає сержант. – А треба, щоб ти сам хоч тиждень почергував. І краще в формі.

Цілий тиждень, поки я чергував із міліцією, в голові вічно крутився рядок з отієї поп-рокової пісні:

No one knows what it's like to be hated!

«Ніхто не знає, як воно – коли тебе ненавидять».

Ходжу нічним київським вокзалом разом із нарядом – правда, не в формі, бо заборонено. Прекрасна робота: дванадцять годин пішки по колу. Стає дедалі тихше. Ми шелестимо ногами по зачовганому граніту. Після закриття метро на вокзалі лишаються ті, хто тут ночуватиме. Лаштуються спати сидячи на твердих дерев'яних стільцях. Крім людей, які чекають на ранкові поїзди, та базарних бабусь у кожухах, що пахнуть сіном і гноем, – неминучі алкоголіки й бездомні.

Очевидно, що сьогодні я отримаю вірцево-показову службу – тому в рамках провокації розповідаю по черзі всім напарникам про давніший випадок, свідком якому став. Тут-таки, на київському вокзалі. В холодній напівтемряві під сходами прапорщик тихо, мовчки, методично бив кулаком у живіт бездомного. Зарослий,

немитий, із запухлим фіолетовим обличчям, замотаний у кілька шарів одягу чоловік так само мовчки приймав екзекуцію. «Досить!» – я схопив міліціонера за плече. «Ты такой умный? – захекано повернувся той. – Так возьми его к себе домой!» І я пішов геть. Мент і бездомний лишилися там, у вогкій пільмі під сходами.

– Не хочу нікого виправдовувати... – знітився на це начальник, молодий майор. – Я сам дванадцятьох звільнив, як сюди прийшов.

– Вони також громадяни України, – чеканить, як на шкільному іспиті, правильну відповідь сержант.

– О-о-о! Та вони зараз знають свої права! – саркастично тягне старшина.

– Тепер такого вже ніхто не робить, – запевняє лейтенант, заступник начальника.

Але о першій ночі відбувається зачистка. Справді, міліція нічого не робила. З'явилися приватні охоронці, яких наймає державна залізниця. Люди в чорному пройшлися вдзовж рядів дерев'яних крісел. На кожному хтось або спав, або вдавав, ніби спить. Дехто спідлоба дивився на чорні фігури. Сподівався, що його проминуть. Охоронці вдивлялися в обличчя тих, хто напівлежав на кріслах. Розштовхували окремих людей – наприклад, ромів. Або деяких бездомних. Людей стукали носачами чоботів по підшвах. Піднімали під пахви. Зачистка відбувалася швидко і безпосередньо за спинами міліціонерів, які в цей час зацікавлено дивилися крізь чорні вікна на колії внизу.

– Так, діду! Вам у протилежний бік, – розвертають бездомного чорні охоронці.

І дають копняка.

Дід звик. Він не чинить спротиву. Іншого чоловіка, який молодший і пробує опиратися, женуть по коридору потиличниками. Третього, худого й малого, буквально виносять за комір.

Я хіба що не смикаю міліціонерів за рукави. Ті, зосереджено дивлячись крізь вікна в п'їтму, відходять у протилежний бік.

– А що робити? – каже молодий командир, коли я прибігаю з наївними круглими очима та довгим вказівним пальцем. – Видно, на них люди скаржились!

Я мовчу. Він розуміє, що я розумію: ніхто ні на кого не скаржився, всі сиділи тихенько, наче мишенята. Бо поки відбувався фейс-контроль, половина пасажирів переживали, чи не виженуть так само їх самих. Бо серед тих, кого лишили, багато абсолютно таких самісіньких людей міського дна.

Між молодим командиром і мною через усвідомлену обома брехню западає ніякова мовчанка.

– Розумієш... – зітхає він нарешті. – Не хотів я тобі цього казати, але.... Дев'яносто п'ять відсотків людей піддаються впливу – а п'ять відсотків доводиться бити. Ти ще за ніч побачиш, який тут гнидник.

Поки я переходив від одного наряду до іншого, біля кіосків із шаурмою мене перепинив смиканий, на відходняку, пацанчик у спортивному костюмі. Морщить лоба, скоромовкою просить нагодувати:

– Слышь-слышь. Я бы мог кому-то башку проломить, но нахуя? Накорми, а, братуха? А я за это – ну... давай телефонами обменяемся. Если чё, надо кому башку проломить – соберем пару пацанов с битами и проломим. Без денег. Но только один раз! Слышь? Чисто по-пацанячьи.

Ну, шаурму я йому купив.

– Іларіон!

Він тисне мені руку і сміється. Начальника патруля справді звать Іларіон. Він довгий і худий. Наш УАЗ порипує, виїжджаючи з воріт відділка на чергування

вулицями Дніпровського району. Від четвертої вечора до четвертої ранку.

– Це повії! – зразу починає показувати територію Іларіон.

– Тільки якщо ми біля них станемо, вони вкусять нас за вухо, – додає молодий заступник, Іван.

– А там від одного воздушного поцелуя можна туберкульоз подхватить, – підхоплює Іларіон.

Обоє силувано сміються. Приєднується й водій, Дмитро. Спершу всі напружені моєю присутністю, але чим далі, тим більше розслабляються.

Ми повільно їздимо вулицями, але виділених п'ятнадцяти літрів бензину на цілу зміну може не вистачити, тому часто паркуємось у дворах. Біля метро «Чернігівська» до машини підбігає розпатлана жінка в халаті:

– Ви чого тут стоїте? У вас трупи валяються!

– А де саме? – флегматично питає Іларіон.

– А ви й не знаєте!

– Ладно, поїхали звідси, – зітхає Іларіон, а коли УАЗ рушає, він обертається до мене. – Це була одна з наших фахівців.

– Як-як?

Екіпаж сміється.

– Ну, всі вони фахівці в чомусь, – каже Іларіон. – У нас тут на районі непогана добірка фахівців. Правда, хлопці? Ця, наприклад, трупи збирає.

– Ага, – додає молодий Іван. – У іншого негри з криш стріляють. Негри-снайпери.

– А бабушка на столі, пам'ятаєте? Скільки їй, год восьмдесят уже? Так ото сусід їй вагіну облучає. І вона спить у кухні на столі, бо це єдине місце в квартирі, куди облучені не дістає.

– А Микола Степанович? – нагадує Іван.

– О-о-о, Микола Степанович! Цей нас по два рази на тиждень викликає. А буває, що й не раз за один вечір. Його нада прийти, вислухати. Буває, по півгодини, буває, по годині. Треба глибокомисленно кивати головою, він виговориться, успокоїться, і тоді можна глибокомисленно уйти.

– А ви хіба не можете не приїжджати, якщо знаєте, що це фахівець?

– Мусимо їздити на всі виклики, – каже Іларіон.

Іван «глибокомисленно» киває:

– Я раз їздив на підозрілі повітряні кульки дивитися.

На його телефон приходять есемеска.

– Камандір! – кричить Іван. – Зарплата прийшла!

– Яка?

– Страшна! Як всігди!

Сміються. Мовчимо.

– Іларіон? А чого ти взагалі в міліції?

– Якби в дев'яності була інша робота, чорта з два я сюди пішов би. Но в бандіти якоесь тоже не особо хотілось. А щас уже звик. Офіційний стаж іде, оп'ять же. Скоро навіть квартиру обіцяють. Років десять уже, правда, обіцяють – ну то таке.

Виклики повалили один за іншим. Для сторонніх я – стажер. Конспірація.

Диспетчер:

– В кафе «Афродита» конфлікт. Не хочуть платити.

Іларіон, нахилиючись до рації:

– Так мені под'їхати за них заплатить? Щас буду.

– Диви, щоб тебе там банабаки не чпокнули, – каже рація.

Далі в ефірі починаються расистські та гомофобні жартики між патрулями, лавина загальних веселощів наростає, аж поки Іларіон усіх обриває через мою присутність:

– Позакривайте там роти трохи!

Владнавши справу в «Афродиті», ми їдемо за викликом у провулок, де п'яний хлопець чіпляється до дівчини.

– Я просто познакомились хотел, – плаче на плечі Іларіона хлопець. – Мы в маршрутке вместе ехали. А она такая... Вся такая... Вся...

– Так с женщинами не знакомятся, – повчає Іларіон, заспокійливо плескаючи хлопця по руці.

– Он мне говорит: я буду жить возле твоего подъезда, – кривиться дівчина.

Хлопця спроваджують і поза очі називають Ромео, а дівчину, щоб «Ромео» не наздогнав, підвозять аж до під'їзда.

– Он мне говорит, я на тебе женюсь, – пирхає вона в машині. – А я ему говорю: та ты столько не зарабатываешь, чтобы меня содержать!

Висадивши її, ми в парку проїжджаємо стежками вздовж лінії метро, бо хтось начебто стріляв по вагонах.

Після цього Іларіон лізе крізь квартиру вікна на третьому поверсі, бо всередині замкнена жінка. Її чоловік, який викликав міліцію та швидку, труситься від страху. А раптом газ? А раптом серце? А раптом суїцид?

Приїхали пожежники. Привезли розсувну драбину, але підніматись відмовляються:

– Вон пусть мент лезет, – поза очі каже сповнений власної гідності молодий рятувальник.

Під будинком збирається натовп. З вікон стирчать люди. Іларіон піднімається драбиною.

– Мадам! Мада-а-ам! – кричить Іларіон у квартиру й обертається до решти: – Всё нормально, она пьяная!

І змією худий та довгий Іларіон пролазить крізь квартиру всередину.

– Опозорила перед всем народом, – бідкається чоловік мадами.

Їдемо далі.

– А ось і брати-макоїди! Ану потруси їх.

У трьох худих, як тріски, макоїдів нічого не знаходять.

– Разлагаються ізнутри, – коментує Іларіон.

– А отам тобі борщ уже варять, камандір, – Іван показує вікна інших знайомих, також споживачів опіатів.

Третій – споживач амфетаміну – знаходить міліціонерів сам. Він із битою кидається на капот машини. Ми різко гальмуємо:

– Что случилось, рыжий?

– Там парень девчёнку хуячит, вот-так: На! На! На! – рудий показує битою.

Пристрібуючи на ходу, веде нас на п'ятий поверх. На місці виявляється, п'яна дівчина розбила півквартири, бо хлопець хоче з нею розійтись. Іларіон зітхає й заходить усередину. Ми з Іваном лишаємося чекати за дверима. Рудий біля нас на міжквартирному майданчику. Він не може постояти ні секунди й постійно бігає сходами вгору-вниз.

– Скільки у тебе енергії! – флегматично зауважує Іван.

– Спортом займаюсь!

– Да? Яким?

Іларіон виходить з квартири.

– Не побита вона. Сама все побила і в шафі сидить. Каже, хоче одиначства.

Римма Григорівна викликала наряд на власного сина. Заявила, що він б'є лежачу бабусю. Іларіон закочує очі. Він добре знає цю сім'ю:

– Ми про таких кажемо: «Постійним клієнтам знижка».

Римма Григорівна – короткувата, міцно збита жінка із фарбованим у синювато-чорний колір волоссям. По обличчю стікає густий макіяж. Син-підліток не пускає її додому, стоїть у дверях. З-за його плечей, із квартири з темними

зачовганими шпалерами, визирає наче не побита, та й не лежача бабуся: стара з-за спина хлопця намагається стукнути ціпком свою п'яну доньку.

Римма бачить знайомого Іларіона у формі, який виходить із ліфта, й це додає їй снаги.

– Заберите его, он наркотиками торгует! – кричить Римма й намагається вдарити сина кулаком.

– Что случилось? – ігноруючи Римму, питає у сина Іларіон.

Підліток, за контрастом із мамою, неймовірно спокійним тоном:

– Мама снова пьяная.

Сцена розігрується на півгодини. Римма – драматичний талант. Вона то плаче, то кричить, то лізе обійматися, то битися. То скаржиться сусідці, чию дитину розбудила.

– Римма, – зітхає молода красива жінка, стоячи у дверях із немовлям на руках. – Ну вот почему у тебя постоянно под квартирой менты, а у меня никогда? Может, есть какая-то закономерность?

Тоді Римма знов обертається апелювати до Іларіона та Івана. Не знаю, як міліціонери дивляться їй в очі при розмові, бо сам я давно ховаюсь у них за спинами, щоб не засміятися Риммі в обличчя.

Римма Григорівна особливо розходилась, коли виявилося, що сина не заберуть. Іларіон примусово спускає її на ліфті, щоб розділити дружну сім'ю. Надворі Римма бунянить. Під жовтим ліхтарем у глибокому колодязі двору між білих багатоповерхівок, які посилюють луною її голос, Римма Григорівна кричить, що її мати – відьма, що її син – наркодилер, що міліція відмовилась її захистити, що вона буде скаржитись начальству – а коли Іларіон ігнорує все це й повертається до неї спиною, Римма Григорівна щосили верещить:

– Менты! Идите нахуй!

– Да мы уже идем.

Але вона наздоганяє біля автомобіля:

– Хуесосы! Мусора! Ну, ну! Я вас оскорбляю! Ну заберите меня на десять суток! – І починає, п'яно шпортаючись, ломитися всередину міліцейського УАЗика.

– Ану геть від машини! – гаркає водій зі свого місця.

Ми рушаємо, лишаючи її позаду. Тоді Римма Григорівна присідає в позу гопника на кортах, закладає два пальці в рот і пронизливо, до ультразвуку, свистить.

– Отак часом уходимо освистані, – каже Іларіон. – Я ж кажу: в нашому ділі без гумору ніяк.

По рації звітує:

– Розібрались. Римма Григорівна прагне спілкування.

Іван починає писати черговий рапорт про вжиті заходи, а тоді піднімає очі й показує Іларіонові кульковою ручкою на мене:

– Гляньте на цього, начальник. Він щас усциться.

Іларіон лагідно каже мені:

– Ну да, розумію. Незвично, цікаво, – тяжко зітхає. – А нам це така рутинка.

Більшість викликів були пов'язані з сімейними розборками, в усіх задіяний алкоголь, і всі, на перший погляд, смішні. Крім одного.

– На Попудренка підріз, – кажуть по рації.

– Ого. Ось тобі буде і треш.

Пораненого ми не застаємо, бо швидка вже забрала його. На місці лишився свідчити двоюрідний брат, пролетарського вигляду хлопець із добрим і розгубленим обличчям.

Потерпілий, значить, поїхав до малознайомих людей пиячити. Не повернувся додому. Вранці оклигав у якомусь підвалі з порізаною шиєю та животом. Виповз через

вентиляційне віконце. Їхав додому маршруткою, стікаючи кров'ю під курткою. По дорозі відчув, що от-от зомліє. Вийшов, випросив у перехожого телефон, подзвонив двоюрідному братові.

Іван уважно дивиться в обличчя хлопцеві:

– А этот твой брат – это который вены резал? Годя четыре назад?

– Не, шесть. Меня ж пять лет не было, – брат піднімає очі на Івана: – А! Так это вы его тогда?.. Спасибо!

Шість років тому нинішній потерпілий, у стані алкогольного потьмяніння, начисто перерубав собі судини попід ліктем розбитою пляшкою. Іван, приїхавши раніше за швидку, перехопив йому руку, як медичним джгутом, паском від бронезилета.

– Чув? – шепоче мені Іларіон. – Не было его пять лет. Теж наш постійний клієнт.

– А за що сидів?

Іларіон хмикає:

– У них там на Тампере дві популярні статті: наркотики та квартирні крадіжки.

Тим часом під'їжджають слідчі. На диво швидко знаходять чоловіка, в якого поранений випросив телефон. Брата потерпілого відводять подалі, у вкриту сірим пилом вихлопів траву на іржавому спортивному майданчику. Так, аби брат не чув, говорять між собою:

– Видно, думали, что тот зажмурился, кинули в подвале, а он оклыгав.

Хлопцеві дзвонить тітка – мама потерпілого. Вже звідкись дізналася. Хлопець сидить навпочіпки на спортмайданчику й говорить у мобільний:

– Тётя Таня, с ним всё будет хорошо. Ну да, ну да... раз сам доехал – значит, всё будет хорошо. Вот сейчас дам показания и как раз к нему в больницу еду. Да, купил уже... Всё с ним будет хорошо... Что? Да. Я со своим начальником

поговорил, он даст немного вперед. Денег должно хватить, не переживайте. Если надо будет, сдам телефон в ломбард.

Перший

У сусідів знизу почався дует на перфораторах. Перший басом відколює великі шматки мозку. Тр-р-р. Пауза. Тр р-р. Пауза. Тр-р-р. Другий фальцетом полірує рожево-сірі звивини: уу-іі-уу-іі-уу-іі-уу.

Перфоратори працюють злагоджено. Ефект ідеальний. Хочеться ритмічно кидатися тілом на стіну.

– Режим!

– Що-о-о?!

Ярославна намагається жартувати. Кричить:

– Кажу: в нас режим! І в них режим! Перша дня!

– Але ж субота! – кричить Сергій.

Ярославна знизує плечима. Сергія це дратує.

З коридору заходить їхній однорічний син Максим. Переставляє ноги, як качка – разом із гузном. Недавно навчився ходити. Тицяє пальцем у стіну:

– У! У!

Сергій присідає до малого, показує пальцем у підлогу:

– У, у, нечемні дяді! Не бійся.

І тут перфоратори змовкають. Хочеться різко, глибоко вдихнути. Між вухами повисає тиша. Відчуття таке, ніби

в голові поміж скронями осідає пил. Сергій обхоплює щелепу долонею і стискає.

– Ярусь, – каже він дружині крізь руку. – Вкладай Масю. Будемо сподіватися.

Яруся присідає й усміхається до Максима:

– Масі пора спатки. Лю-лю.

– Лю, – серйозно киває малий. – Лю.

– Яка в нас хороша дитина! Любить спатки.

Сергій заварює чай, коли в кухні починається землетрус. Тр-р-р. Тр-р-р. Стіни справді тремтять, йому не здається.

І вступає з арією зігнутої пили поліровка. Уу-іі-уу.

Сергій стогне. Підводиться, йде. Зазирає в кімнату. Малий тицяє пальцем у стіну:

– У, у.

– Я йду поговорю, – ворухить губами Сергій.

– Що-о-о?! – підвищує голос Ярославна.

Горло Сергія стискає роздратування. Давай-давай, покричимо. Щоб Мася вже точно не спав.

– Поговорю з ними, кажу!

– Як знаєш, – губами каже Ярославна.

Роздратування, хвилию. Накриває з головою. Знов оце «як знаєш». Коронна фраза, коли треба щось вирішувати.

Він розвертається.

– Сергій! – кричить Яруся вслід.

– Що?!

– Спокійно там.

Він киває, стискаючи зуби. Виходить у коридор, бере паузу.

Підїздом котиться грім. Тр-р-р-р-р! Баси тут чути краще. Їх посилює луна. А от високі тони гасяться.

Сергій поклав руку на груди й зосередився, вгамовуючи серце, потім повільніше, ніж хотів би, спустився на один поверх. Півмайданчика зайнято мішками з будівельним

сміттям, підлога вкрита шаром білого пилу. Сергій натиснув кнопку дзвінка, почув електричне цвірінкання, на три тони: тю-ті-тю. Його не почули, перфоратори й далі гули, він тиснув і тиснув на дзвінок, намагаючись влучити цвірінканням у паузи між обома інструментами. Нарешті почули. Спершу різко обрубався бас, тоді поступово затих фальцет. Двері були пухкі, оббиті ватою й обтягнуті дерматином. Коли вони м'яко відчинилися, Сергій опустив погляд: на порозі виник на голову нижчий за нього літній малесенький чоловік, укритий білим пилом. Під будівельною пудрою його обличчя здавалося коричневим, ніби пропечена хлібна скоринка. Від зовнішніх кутиків очей розбігалися зморшки. Чоловік усміхався.

Гнів Сергія від вигляду літнього будівельника здувся, як здувається дитяча повітряна кулька, коли послаблюєш, тримаючи між двома пальцями, клапан. З несподіваною для себе м'якістю Сергій запитав:

– Добрий день, а вам довго ще?

Тепер здавалося неможливим підвищувати голос, криком пояснювати всміхненому старенькому дядькові, мовляв, вони щодня вмикають перфоратори саме тоді, коли Масику спати. Тим більше, малий усе одно зрештою засинає. Це дорослим убитись хочеться.

– Субота ж, – розвів руками Сергій.

– Ми люди невільні.

– Розумію. Сам такий. Ви з Західної?

– Так.

Сергій понад головою старого зазирнув у приміщення. По вкритій білим пилом підлозі натоптано, сліди черевиків накладаються в кілька шарів. На перевернутому пластмасовому відрі, худю спиною до Сергія, згорбившись, сидить хлопець і курить. Крізь тканину світлої роби випинається хребет.

– То син мій, – сказав старий.

Того дня будівельники більше не свердлили, але в голові їй далі гуло.

Сергій пив чай і намагався перелаштуватись, але не міг. Накочувала меланхолія, починала боліти голова.

Він прислухався: здалось, у кімнаті досі шарудить Максим. Вони з Ярусєю називали сина «Мася-теляся», коли той поводився чемно, а коли погано – то «Мася-гівняся». Хоч усе одно ніжно. Сергій відчував, що до малого він тепер прив'язаний більше, ніж до дружини. Колись Сергій із Ярусєю розійшлися. Можливо, їй не зійшлися б, якби саме тоді вона не виявилася вагітною. Бо ж періоди сварок-примирень-сварок збігалися з періодами найсильнішої пристрасті, коли вони забували про обережність.

Сьогодні вони планували вкласти малого їй кохатись, але перфоратори перезбудили сина їй загнали в депресію Сергія. Він прислухався до шарудіння їй агукання за стіною і раптом упіймав себе на неприязні до дитини. Стало соромно. Сергій спробував прогнати неприязнь. Натомість виринув спогад, який Сергій ретельно, ніби неохайну рану, приховував від себе. Близько місяця тому він лишався з Масиком сам, Яруся пішла кудись на цілий день. Син саме вчився ходити. Ще в нього лізли зуби. Малий нив-нив, нив-нив, нив-нив – а це діє не слабше за перфоратори. У якийсь момент Сергій схопив малого за плече, рвонув: «Ну досить уже!» Мася подивився на батька розширеними очима. Сергій досі найвиразніше пам'ятає той жах в очах дитини: тато, який мене має від усього захистити, до якого я лащусь і прошуся на ручки, сам нападає на мене, кричить, і мені так боляче.

Увечері Яруся перевдягала малого їй гукнула з кімнати:

– Він у тебе не падав?

– Та ні! – недбало відгукнувся Сергій. Він був радий, що тієї миті був у кухні, а не поруч із нею, їй не треба дивитися в очі, а фальш у голосі глушить стінка.

– Синець на плечі. Мабуть, ударився об щось.

– Ага!

Цей спогад, розширені очі, які дивляться на тебе з любов'ю і водночас бояться тебе, відтоді змушував Сергія ставитися до малого з підвищеною ніжністю, тому зараз неприязнь, яка ворухнулась у грудях, озвалася болем. Його проштрикнуло, ніби жука, якого нанизують на голку. Сергій не хотів сердитись на малого, а почувався погано, тому почав натомість сердитися на дружину, неспроможну вкласти сина.

Біль у голові, піднятий перфораторами, в тиші тепер посилювався. Усередині лоба, у надбрівних дугах нароставав тиск. Сергій підвів погляд: на шафі стояла пляшка рому, привезена з Москви, з останньої поїздки на заробітки. Може, голову попустило б, але Сергій згадав, як його батько в будь-якій незрозумілій ситуації тягнувся по п'ятдесят грамів. Сергій не любив батька. А ром чекав зими, їхньої з Ярусєю річниці.

Сергій чув, що малий уже не шарудить, панічно намагався перелаштуватись на кохання і зосередитись, але не міг. Шкіра обличчя обважніла. Сергій відчував, як очі западають усередину, а зсередини щось водночас тисне на очні яблука. Він потер скроні.

Двері кухні відчинилися.

– Нарешті, – сказала Яруся. – А що ті?

– Та що з них візьмеш.

Яруся кивнула. Сергій знав, що не слід нічого додавати, однак із притиском докинув:

– Декому заробляти на життя треба.

– Хіба я що кажу? Це ж ти хотів іти розбиратись.

– Н-дик, блін. Декому треба й відпочити.

Яруся піднесла руку, щоб погладити чоловіка по волоссю, але він ухилився. Цей рух її трохи розізлив:

– Думаєш, я не втомлююсь?

– Я цього не казав.

– А до чого це було? «Декому треба й відпочити»?

– До того, що, – він передражнив її, – «це ж ти хотів іти розбиратись».

– Ну чого ми гавкаємось? Я не розумію.

– Та ясно.

– Що ясно?

– Ясно, що не розумієш.

– Ти що?

Він промовчав.

– Ти що? Докоряєш мені, що я не працюю? Бо я з Масиком?

– Я цього не казав.

– Та кароче.

Вона вийшла до сина. Сергій відчув дику лють. Ну от і потрахалися.

Сидячи в кухні, Сергій подумки прокручував, що треба було сказати, щоб до неї дійшло, а вже через хвилину намагався бодай згадати, чому взагалі вони посварилися. Після сварок він майже ніколи не міг зрозуміти, з чого все почалося, бо причина щоразу була не в тому, про що говорилося. Цього разу Сергій затіяв сварку, щоб не зізнаватися, що він не хоче сексу, бо голова розколюється. Він не міг просто пояснити, бо це ж так по-бабському: голова болить, не зараз. Але й собі зізнатися в цьому не бажав, тому переконав себе, що у сварці винна Яруся. Спочатку «як знаєш», а потім «це ж ти вирішив». Отак і по життю, накручував себе Сергій: спершу вона ухиляється від прийняття рішень, потім рішення приймає він, а тоді вона критикує його рішення. Точно як із роботою, накручував себе далі. Не було роботи – не було грошей. Погано. Знайшов нормальну роботу – то тепер він їздить, а вона цілими днями сама. Теж погано. Їй не догодиш. Тільки критикує. Усе зводиться до одного, сказав собі Сергій. Хтось попу рве, а хтось критикує.

Ця фраза Сергію дуже сподобалась, і коли Яруся прийшла в кухню миритися, він зустрів її у дверях:

– Просто хтось попу рве, а хтось тільки критикує.

– Он як.

– Блін. А що, не так?

– Так. Так.

В її очах з'явилися сльози, Сергію одразу стало шкода її, він сказав:

– Ну вибач, вибач.

Але не підвівся. Знав уже з досвіду: в такому стані вона не дасть себе обійняти.

– Ну, я неправий.

– Блін, Сергій, ти щось іноді як скажеш...

Вона говорила спокійно, тільки сльози в очах:

– Прийшла миритись, називається.

– А що ти хотіла? – спалахнув він. – Щоб я на коліна впав?

– Тихо, Масю розбудиш.

– Мм.

Він підвівся, вийшов у коридор, рвучко присів на одне коліно, взув кросівок, швидкими рухами зав'язав шнурок, обернувся й через плече голосно прошепотів у кухню:

– У магазині щось треба?

Вона мовчала. Він взув другий кросівок, узяв торбу і вийшов, різко причинивши двері й притримавши їх останньої миті, щоб не розбудити малого грюкотом.

Спустився, перетнув двір, пішов по квадратних бетонних плитах, щокроку ступаючи на одну. А надворі, за різким контрастом, так приємно: свіжо, але ще не надто холодно. Глибоко дихається. Тихо. Тополі поруділи. Легкий вітер ворушить кожен листок окремо. Яскраво-синє прозоре небо. Влітку воно таким не бувало. А в небі – видовжені заокруглені хмари різних кольорів: є білі, є бежеві, є майже чорні. Залежно від того, як світло падає.

Усе-таки й наше місто буває гарним. Якщо дивитися вгору.

Вони з Ярусєю почали зустрічатись у шкільні роки. Підлітком Сергій був дуже озлобленим, але тоді він не зганяв злості на Ярусі. Мав куди спустити емоції. Ходив на бокс. На ножовий бій. А ще вони з пацанами, всі на той час малолітки, тинялися зграєю по вулицях, шукали собі пригод і, бувало, били всяких. Скінчилося це погано: двоє колишніх друзів тепер у тюрмі. Сергій вчасно зіскочив, його пронесло. Він досі часом згадує продавця шаурми, підлітка, як і вони самі на той час. Шаурмен, коли вони його били, затуляв голову худими жилавими руками з огидно довгими чорними волосинами на передпліччях.

А ще Сергій постійно згадує ту дівчину. Вони напали якось на пару арабів, хлопця били, а з дівчини Сергій тільки здер отой їхній тюрбан – не знає, як він називається. Бити не зміг: хай чорна, а все-таки жінка. Але все ж завдав їй болю, і потім було так гидко, що на ходу витирав долоні об джинси.

Що треба в супермаркеті, Сергій не знав, тож для годиться купив сосисок, гречки, цукру, макаронів. У них це називалося «базові запаси».

– Бобер, видихай, – казав собі дорогою назад. Видихнув або думав, що видихнув, і налаштувався миритись.

А коли ввійшов у квартиру, Мاسя вже не спав.

– Сюрпрайз! – сказала Яруся.

Син сидів на підлозі, водив по ній пластмасового динозавра і хрипко гарчав: г-г-г! У малого класно виходило, і в нормальному стані Сергія цей Масязавр розчулював. Не зараз.

– Він же мав три години спати.

Яруся розвела руками, і це його наново розізлило.

– Сverdлили?

– Ні.

– Блін.

– Зуби, мабуть.

– От і відпочив, називається. Вихідні! Нарешті вдома!

– Ну блін.

Сергій думав, повернувшись, помиритись, але він добре знав Ярусю: доведеться довго переконувати, що нічого такого сказати він не хотів. Ще й говорити обтічно, щоб Яруся не здогадалася: насправді чоловік не пам'ятає, що ж такого він сказав. Треба складати довгі речення, вислуховувати її закиди, а головне – не дозволяти вихлюпнутися роздратуванню. Бо знав Сергій і себе: щойно помиряться, торкнуться одне одного, обіймуться – його роздратування вивітриться, мов не було.

Але при малому, який уже тягнеться до Ярусі на руки, миритись отак, ґрунтовно, неможливо. Мася щосекунди відволікатиме.

За це Сергій злився не на сина, а на дружину.

Яруся пішла в кухню, він сидів із Масею, подавав іграшки. Малий тягнув свого динозавра в рот і без упину нив. Нив-нив, нив-нив. У Сергія боліла голова. Це ставало нестерпним, і він мовчки вдягнув Масю, розклав дитячий візочок і спустився надвір.

Тут знову звернув увагу на контраст між душною похмурістю сварки у квартирі та світлою прохолодою вулиці.

І Мася нити припинив, як завжди надворі. Сергій щоразу дивувався цим перепадам.

– Мася та його іпостасі! – нахилився, покрутив гудзик на синовій куртці: – Клац-клац! Перемикач з іпостасі «гаменцо» на іпостась «лапацо».

І вже нереальним здавався той жахливий спогад, як колись Сергій міг завдати цьому «лапацо» болю і як малий подивився на нього розширеними здивованими очима, перш ніж заплакати.

Вони з Масею купили в цілодобовому півбатона й годували голубів. Потім Мася штовхав перед собою візочок. Потім учився ходити по бордюру за ручку. Ступати на сходинку і спускатися з неї.

Сергій узяв малога на руки й відчував теплу дитячу долоньку на своїй шиї.

– Голова! – почув раптом і обернувся.

– Мейдин! – зрадів Сергій. – Я не знав, що ти в місті.

Жора на прізвисько Мейдин (бо фанатів від Iron Maiden) у дитинстві був Сергієвим найкращим другом, а тепер вони бачилися, може, кілька разів на рік.

– В місті, в місті. Замахала Москва, – сказав Мейдин. – Хіба як свою бригаду зберу, то... А це твій...

– Максим Сергійович, – протягнув Сергій з розчуленою шанобливістю, глядячи малога по спинці.

– Максим Сергійович. Блін, коли я запам'ятаю?

– Нескоро, – розсміявся Сергій. – Якщо так часто бачитись.

– У мене теж скоро буде, знаєш?

– Та ну.

– Через місяць. Слу, Голова, я біжу... Якраз до неї.

– Блін! А як же?..

– Давай завтра? Слу! Власне, я хотів тебе хрещеним просити. Не знаю, прийнято заздалегідь?

Сергій відчув, що либиться:

– А яка нам різниця: прийнято, не прийнято.

– Точно. Слу, але я точно біжу. Слу, так пішли на рибу завтра. Там і обговоримо. Все.

– М-м... У мене завтра типу батьківський день.

– Давай із... Максимом Сергійовичем. Ми ж не ловити, а так, – розсміявся Мейдин.

– А давай!

– На б́ерезі під електроопорами. Там, де колись. Давай на десяту? Нам же не ловити, а...

– Та біжи вже, біжи. На десяту завтра! Привіт переказуй...

– Ірі.

– Ірі.

Сергій покотив візок із сином додому. Вздовж дороги росли тополі. Кумами станемо, треба ж. Іра. Стало заздрісно, що Мейдин отак радісно біжить до дружини. Сергій підібрав тополиний прутик із кількома скрученими засохлими листками, тицьнув Масі в руку. Малий так і поїхав, відставивши вбік руку з гілочкою, а потім сказав «у!» і показав на тополю. Сергій зупинився, сів навпочіпки перед малим:

– У?

Малий махнув прутиком, потім показав ним на дерево. Ні, подумав Сергій, не може він іще розуміти. Не може такого бути.

– Міг би мені сказати, що йдете, – зустріла у квартирі Яруся.

– Блін, може, досить уже?!

Решту вечора вони обоє мовчали, а коли Мася знову заходився нити і пхати пальці до рота, Сергій розлючено пригадував давнішу сварку: як малий тоді плакав, а вони з Ярусєю перекрикувалися над його головою. Приводу Сергій, знову-таки, згадати не міг, пам'ятав лише жбурляння фразами понад дитячим плачем. А малий чіплявся за їхні ноги.

Лягли спати мовчки, кожне під свою ковдру, а о першій ночі Мася прокинувся. Переповз зі свого ліжечка, приставленого в ногах, у їхнє. Лежав і не плакав, мукав собі щось. Уперся ногами в Сергієву печінку, а головою в Ярусині ребра.

У вікно світив місяць. Розплющуючи очі, Сергій бачив, як напівпрозорі хмарини ковзають уздовж білястої місячної поверхні, але нездатні її затулити.

Сергій лежав, вигнувшись над краєм ліжка, щоб дати місце Масі. Через півгодини заболіла спина. Малий так і не спав. Сергій зашарудів ковдрою і разом із нею сповз на підлогу. У півтемряві намацав на комоді плед і як-небудь підстелив. Складки муляли ребра, а поправляти було ліньки.

Місяць перемістився від одного кута сусідньої білої дев'ятиповерхівки до іншого. Його вже затуляли кілька хмарин водночас: кожна з них окремо місяць просвітив би наскрізь, але хмари накладалися пластами, край на край.

– Мася, та спи вже, – шипіла час від часу Яруся.

Тоді Сергій знову розплющував очі й бачив, як хмари долають місяць: одна насувається на іншу, і от уже світло ледь пробивається в прогалини між ними. Змова хмар проти місяця. Тягуча змова.

– Спи вже, Мася!

Змова хмар і Масі.

– Спи!

– Ти його цим тільки будиш!

Яруся не відповіла. Тягуча тиша.

Снився тягучий сон, як Яруся стала старою і негарною, а він у Москві, в іншій країні, один-єдиний раз її зрадив із якоюсь випадковою, до якої відчуває хіть і гидливість водночас, а потім з'ясовується, що ця випадкова в Москві після одного-єдиного разу взяла й завагітніла, та ще виявилася знайомою з усіма вдома, всі про все дізнались, і тепер він мусить платити аліменти.

Він прокинувся, за вікном було сіро. Від учорашньої блакитної прохолоди, від легкого тремтіння поруділих тополь нічого не лишилося. Надворі похмуро, як і в хаті. Нєбо висить горбкувате, як поверхня мозку. Болить спина.

Мася лежить і смочче порожню пляшечку. Очі широко розплющені. Яруся очей не розплющує, хоч явно не спить.

Сергій підвівся, пішов варити каву. Голова від недосипу – ніби дерев'яна куля. Ще й тиск надворі впав. Сергій знову відчував надбрівні дуги зсередини.

Кавоварка забулькала, фільтруючи гарячу воду крізь каву й цукор у скляний кавник. Ввійшла Яруся, не привіталася. Протиснулася повз Сергія так, аби не торкнутися. Мася протупотів за нею. Сергій хотів погладити дитину, але не зробив цього – щоб жінка не подумала, ніби він грає роль.

І тут у сусідів знизу нерішуче хрюкнув перфоратор.

Сергій стиснув кулаки. Якщо ці мудили, думав він, і в неділю свердлитимуть – візьму ніж і піду вниз. Або краще, задля безпеки, не ніж, а ополоник. Він уявив, як проштовхується у двері повз старого, відчув, як стискає зуби, і розвинув фантазію: вирву їм із розеток штепселі, думав він, а потім відірву штепселі від шнурів. Щоб уже точно сьогодні не ввімкнули. А якщо молодий спробує опиратися, запаху йому ополоник, думав він, а в цей час Яруся з кавником у руці протискалася між ним і шафою до комп'ютера на столі, зашпорталась об шнур і, щоб не потягти комп'ютера на підлогу, різко нахилилася вперед і на мить торкнулася гарячим кавником Сергієвого правого передпліччя. Він скинув ліву руку від себе і зовнішньою стороною напіврозкритої п'ясті влучив їй в обличчя збоку.

– А!

Вона скрикнула несподівано високим голосом і присіла, поставивши скляний кавник собі під ноги, щоб не розбити, однією рукою схопилася за вилицю, другою прикрила голову.

Він присів і спробував обійняти її, скручену:

– А що ж ти...

Вона повела плечем, скидаючи його руку. Йому захотілося, щоб вона теж його вдарила, здалося, що це його врятує.

– Ярусь...

Не підводячи голови, вона просичала:

– Іди з-звідс-си.

– І піду! – він різко встав, а вона лишилася сидіти навпочіпки, прикривши голову, з кавником на підлозі між ногами. Кави було до половини.

Він ковзнув поглядом на сина. Мася зосереджено віддирав шматок дерматину від кухонної лавки. Сергій взувся, взяв з вішака куртку і вийшов у під'їзд. Спустився на два поверхи. Піднявся назад. Відчинив у коридорі вбудовану шафку. На дні побачив укриті пилом інструменти. Кувалду, молоток. Пилку. Плоскогубці. Електродріль із накрученим на ручку шнуром. Сергій узяв притулену до стінки шафи вудку і складаний стілець. Спустився надвір і швидко пішов. Зупинився. Повернув назад. Зайшов у цілодобовий по батон. Простягнув гроші, взяв решту. Вийшов. Пішов до зупинки. Чекаючи, стояв нерухомо. Тролейбуса в неділю довго не було. Сергій стояв. Потім ввійшов у напівпорожній тролейбус. У салоні сиділи переважно пенсіонери, їхати було п'ять зупинок. Він сів до вікна, тролейбус рушив. Прискорився, ніби ракета. Електродвигун. Маршрутки так різко швидкості не набирають. Це крах. Навіть якщо вона не піде від мене, це крах.

Тролейбус їхав старою військовою дорогою з довгих бетонних плит. На плити настелили тонкий шар асфальту, однак стики відчувалися. Сергій згадав, як їхав із Масиком і вчив сина, що колеса тролейбуса кажуть «шах-шах, шах-шах», і подумав, що коли кажуть про «залишатися разом заради дітей», чоловіки принаймні, то мають на увазі не «заради блага дітей», а заради того, щоб самим мати змогу залишатися поруч із дітьми. Сергій згадав Масю вчорашнього вечора, як той сидів у візочку, відставивши руку з прутиком, у смугастій шапочці з зеленим помпончиком,

і як кінчик його носика почервонів на холоді. Вона піде від мене.

Він дивився у вікно широко розплющеними очима. Тролейбус звернув із бетонки. Почався приватний сектор. За вікном тролейбуса тремтіли будинки та яблуні. У яблунь кора від вогкості майже чорна. Тротуаром ішли дідусь і бабуся рідкісного, але виразного типу: обом під сімдесят або й більше, а вони досі тримаються за руки. Дідусь у темно-коричневому пальті, бабуся в темно-бежевому, а навколо шиї в неї шаль кольору зів'ялого листя. Обое сухенькі. Завернули у провулок, згорблені, не відпускаючи рук одне одного. Сергій вийшов на своїй зупинці, брезентовий стілець під пахвою, вудка в руці. Минув подвір'я за іржавими воротами, потім подвір'я за зеленими воротами. Вийшов на стежку між двома сітчастими парканами. Річка під похмурими хмарами коричневела попереду. Дідусь дрібний, але бабуся ще дрібніша; цікаво, подумав Сергій, вони ж разом живуть, напевно, років п'ятдесят. Бив він її хоч раз? Ну хоч разочок?

Сергій став угадувати, хто з його знайомих бив своїх жінок, а хто ні. Мейдин – ні. Хоч і він був у тій їхній підліткової компанії, з боксом і рештою. Але Мейдин швидко зіскочив. Не його це було. Кокос, інший їхній друг, – точно бив. Сергій згадав, як Кокос кричав своїй Тані в телефон: «Не їби мені мізки!» А тоді копнув сміттеву урну. Потім Сергій згадав, як бачив на вулиці батька алкоголічного вигляду з дівчинкою. Десь трирічною. Мужик ішов попереду, дівчинка відставала й плакала «мама! мама!», а мужик обертаявся до неї й волав: «Нема твоєї мами! Нема! Дрисне!» Такий точно б'є. І малу б'є. Дітей бити взагалі незападно вважається. Сергій пригадав, як підслухав двох хіпстерів, котрі серйозно обговорювали, що «Ну, однорічних бити сенсу нема. Зате дворічних, знаю, вже б'ють». Він подумав: може, насправді всі всіх

б'ють, тільки не говорять про це. І взагалі, подумав, за часів мого діда бити своїх було нормальним, ніхто не парився. Може, я єдиний парюсь?

Цікаво, сильно він її вдарив? Сергій побачив Ярусю, яка сидить навпочіпки над кавником, відмотав назад і відчув свій удар. Ніби й не сильно, але рух завчений, тренований. Боксерський. Можна сказати їй, що це просто рефлекс. Але цю думку він одразу відкинув. Ага, хмикнув, уpekло в одну руку, а він, замість її відсмикнути, викидає вперед іншу. Може, сказати їй, що це такий особливий боксерський рефлекс?

Аж нервово реготнув уголос. Отакого краще не казати. Він вийшов на берег. Перейшов асфальтовану доріжку, місцями розламану впоперек корінням старих верб. Нижче, біля води, – витоптана пожовкла трава. Зблизька річка здавалася чорною. До берега прибилося кілька зсохлих човниками зелено-коричневих листків яблуні, з десяток довгих вербових і один яскраво-жовтий кленовий. Праворуч розкинула криві лапи електроопора. Залізна, матова. Від опори через річку перестрибували дроти. Мейдина ще не було. Сергій вийшов із дому раніше, ніж планував, от і прийшов зарано. Він розклав телескопічну вудку. Кожен її пластиковий суглоб тихо клацав, стаючи на місце. Зліпив кульку з батона й закинув гачок. Цікаво, чи Мейдин принесе нормальну наживку. Сергій присів із вудкою, вільною рукою намацав позаду стільчик, підняв із землі, тріпнув, щоб розклались алюмінієві ніжки, вмовстився на брезентовому сидінні. Сильно він її вдарив?

Пригадалося відчуття, ніби кісточки його пальців залишають ум'ятини в її плоті, – він зі страхом вловив знайому насолоду і зрозумів, що відтепер доведеться боротися з цим спогадом. А може, й зі спокусою.

Треба знайти час і повернутися до боксу, сказав собі він, але відігнати тактильне відчуття не зумів. Ця насолода

знайома з дитинства, коли вони ходили й били всяких. Гос-тра насолода, не слабша за секс, якого вчора так і не було. Гаряча м'яка насолода. Коли вдаряєш, твоє тіло теж проникає й занурюються в чуже тіло. Кулак в обличчя. Нога в живіт. Давно він цього не відчував. Треба знаходити час на спорт.

Спорт, ха. Сергій побачив араба, чи хто він там був. І його дівчину, чи сестру, чи хто вона там була. Він не зміг її вдарити. Не зміг ударити жінку.

А свою, значить, зміг.

Але це була випадковість, переконував він себе. Випадковість же. Я скажу їй: ну сама подумай, скільки років ми разом. І за весь час, за всі роки – це перший раз, Ярусь, перший.

До поверхні підпливла думка, що краще сказати не «перший», бо перший передбачає й наступні, тому треба сказати «єдиний». Але цієї миті почало клювати, і він відволікся.

Близько місяця тому Сергієві наснився страшний сон.

Нібито тепер, у дорослому віці, він дізнався, що колись давно його батько вбив трьох своїх маленьких дітей. Насправді дітей у батька двоє, і впродовж сну неясно, чи Сергій із братом серед убитих, чи вони – «нові» діти.

Сергій прийшов до мами випитувати. Мама замахала руками:

– Тільки не здумай нічого йому казати. Бо як рік тому хтось згадав – то він ридав цілий день.

Нічого собі, подумав Сергій. Вона переживає через те, що батько ридав, а не через те, що вбив трьох їхніх дітей? Як вона з ним після того жила? Як ростила Сергія з братом? І чому мама завжди виправдовує батька, хай би що той зробив?

А мама розповіла:

– Відтоді твого тата раз на десять років викликають у суд. Але тато домігся, – сказала мама з гордістю, – що

викликають його вже тільки у статусі свідка! І не більш ніж на сім днів за десять років. Він цього домігся, офіційно.

Мама пишалася таким розумним чоловіком. Сергія жало, що вона говорить про бюрократичні формальності, а не про вбивство трьох своїх дітей.

Сергій таки пішов до батька. Той сидів, обличчя втомлене й розумне, волосся зовсім сиве – сивіше, ніж у житті. Саркастично, спокійненько так, батько відповів:

– Було щось таке. Ще за Брежнєва.

– Але як? – допитувався Сергій. – Як ти це зробив?

Батько так байдуже, аж у Сергія ворушилося коріння волосся, сказав:

– Ну а що. Я працював цілий день, втомився. Прийшов додому, вони нечемні. Ну, я їх і...

Сергія душив жах.

– А мама що?

– А що наша мама? – сухо відповів тато. – Ти ж її знаєш. Вона заплющує очі. У неї свої інтереси...

– Чекай! Чекай! Ти вбив дітей! Намагаєшся її втягнути, зробити винною?

– Ну а що?! – крикнув тато й підвівся. – Вона теж винна! І ти винен!

– Я?

Батько рушив на Сергія:

– Ти винен! Сам знаєш! Ти винен!

Він замахнувся на сина, і Сергій подумав, що зараз тато знову вб'є його. Тато з піднятою рукою сунув уперед, аж тут перетворився на порцелянову статую козака в шароварах, таку типову порцелянову статуетку, тільки завбільшки з людину, і Сергій знав, що це Максим Залізник, і порцеляновий тато-Максим із піднятою рукою почав валитися на Сергія, придушуючи своєю вагою, і Сергій став задихатись і зі стогоном прокинувся.

Яруся спала, Максим теж. Навіть у своєму ліжечку. Не переповз іще.

Сергій боявся знову заснути. Встав, сходив у туалет. Треба ж таке, думав він, от що я насправді думаю про своїх батьків. Я й не знав, що досі так ненавиджу тата. Але чому він казав, що це я винен? Винен у тому, що він мене, мало-го, вбив?

Тут Сергій подумав: а чому раптом порцеляновий Максим Залізник? І зрозумів. І йому знову стало страшно, як уві сні. Він подумав: а може, коли уві сні батько переносить провину із себе на нього – насправді це якраз він, Сергій, переносить на батька власну провину? Може, насправді він, Сергій, ненавидить не батька, а самого себе. Боїться себе й ненавидить.

Цей сон наснився Сергієві в ніч після того, як він зробив боляче Масику. Максиму. Сергій став у темряві перед дзеркалом. Він бачив тільки свій силует.

– Я монстр, – прошепотів Сергій.

Він дивився в чорну воду.

Від поплавця розходилися кола. Поплавець похитувався, але більше не пірнав.

– А малий де? – підсів до нього Мейдин.

** Це оповідання вперше опубліковано у збірці «ПРОти НАСильства», яка створена та надрукована в рамках проекту Громадського радіо, за підтримки проекту «Доступна та якісна правова допомога в Україні», що фінансується Урядом Канади та впроваджується Канадським бюро міжнародної освіти у партнерстві з Координаційним центром з надання правової допомоги.*

Вибачайте, що так

На Крижопільщину ми поїхали просто через милозвучну назву. А там виявилось несамовито гарно. Від Ямполя пішли суцільні, вже ледь-ледь зелені у квітні поля. Жодного села на десятки кілометрів. У призахідному сонці їдеш уздовж нескінченних рядів побілених тополь. Тепле світло вечора. Куриш, дивлячись униз із верхівки пагорба.

От тільки треба розкласти намет. А серед усієї краси полів неясно, де це зробити.

– Ти десь бачиш ліс? – уже переживає Оксана.

Невдовзі має бути місто.

Нарешті прямо під Крижополем праворуч від дороги невеличкий лісок, і ми звертаємо на ґрунтовку. Але на нас біжать троє велетенських собацюр:

– Гав! Гав! Гав! Ану геть звідси, страшний звір! Іще подивимося, хто кого перегарчить!

Я відразу глушу двигун мотоцикла й починаю руками розвертати його, щоб тихо звалити. Однак тут із поля махає нам рукою згорблений дядько: чекайте. Йде до нас і відганяє собак.

– Та ми тут цей-во! – кричу йому вже здалеку. – Хотіли в лісі заночувати. Можна?

– Та чого ж ні. Я тут лісникую, – він заспокоює псів. – Оно їдьте туди й заходьте за шланбан. Я тут закінчу і через п'ятнадцять хвилин прийду.

– Ух ти. Точно? Можна у вас намет розкласти?

– Чого ж намет? У хаті спати будете! Тебе як звуть? – він простягає руку. – Мене Василь.

Щось ми не змогли розібратися, як зайти за той шлагбаум. Він виявився замкнений на замок. Стали, куримо, чекаємо. Починається дощ не дощ, але мжичка.

Першими з'являються собаки. Тепер, коли мотоцикл не гарчить, вони не сприймають його за живу істоту. Махають нам хвостами й навіть дозволяють почухати себе за вухами. Слідом за собаками йде, трохи згорбившись, Василь.

– Що ви тут стоїте? Я ж казав: заходьте за шланбан. Отут зліва можна між деревами пройти.

Я за кермо по крутій стежці спускаю мотоцикл до хатини й починаю шукати, де його примостити.

– Став де бачиш. Тут його ніхто не візьме.

– Та знаю. Просто хочу під дерево. Вночі дощ буде. А ви давно тут працюєте?

– Я вже тридцять п'ять років лісникую. Ні, брешу. Тридцять чотири з половиною.

– А скільки ж вам років?

– Сімдесят два. Ні, знов збрехав. Шістдесят два. Вже забуваю з тими роками, – він тихо сміється.

– А як вас по батькові? А то незручно просто «Василь» казати. Ви старший.

– Яка різниця. Василь, – наполягає він.

У нього такий невинний погляд, аж хочеться плакати. Вже починаю думати, що лісники – це втілені на

землі ангели. Колись інший урятував нас із друзями від стихії під Чатир-Дагом у Криму – про це я писав у вступі до «Авантюри». Таке враження, що лісники тільки й роблять, що рятують нездалих мандрівників. Професія для добряків.

– Отут можете спати, – Василь показує стареньку хату. – Вибачайте, електрики нема. Позавчора був такий вітер! Дубець упав на дах, бачите, і шифер потрощив. І дроти порвав. Вибачайте, що так. Або хочете, спить у мене в курені – там хоч опалення є. Бо тут нема, піч розваляна.

– Та! Ми ж думали, що взагалі в наметі ночувати будемо...

– Ну... Вибачайте, що така стара хата, – лісник знову за своє. – Я вже домовився з майстрами, буду ремонт робити. Бачите, ось мішки з цементом привезли. Вибачайте. Ви собі постеліть, поки видно. Бо там світла нема. Бачите, дубець...

Ми з Оксаною зняли з ліжка матрац, боячись клопів, і прямо на пружини постелили спальник. Поки цим займалися, до Василя прийшов інший чоловік. Не глянувши в наш бік, немалий дядько протупав до його куреня. Спершу він здався нам похмурим – але то вивилось оманливе враження.

Василь кричить із куреня:

– Через п'ять хвилин щоб були тут! Чуєте?!

Ми не нинішні – зрозуміли, про що йдеться. Радісно дістали й принесли до столу те, чим думали вечеряти в самотньому лісі. Якийсь там хліб і трохи сиру «косичка». А у них і риба, і консерви, і смажені кабачки. А Василь усе тієї ж:

– Вибачайте, що так скромно.

Це як моя бабуся: нагодує тебе від пуза, та ще й постійно просить пробачення, що «по-простому».

Микола, масивний гість Василя, дістає з-під столу банку.

– Самогон? – напівпитаю, напівстверджую.

– Коньяк! – задоволено крекче Микола. – Ну, як. Самопальний. Тут небагато. Може, грамів триста п'ятдесят. Що нам на чотирьох?

Оксана терпіти не може нічого міцного – але після дня дороги на мотоциклі, холоду й дощу пила нарівні з усіма.

Вже через півгодини ми веселі, добрі та щасливі. В печі гуде вогонь, у кутку фонить радіо, об ноги труться численні коти. Курінь Василя – буквально два на три метри. Піч, ліжко, стіл. І все.

І чого мені було здалося, ніби той Микола похмурий? Мировий дядько. Він сусід Василя по лісу – буває й таке. Охороняє поруч піонертабір, поки дітей нема: середина квітня надворі. Миколі сорок два роки, але після ста грамів я сприймаю його як однолітка.

– Громадив сьогодні цілий день листя, – ділиться він. – І все палив, палив, палив. А ввечері вітер нове наніс із лісу, – скаржиться на свою сізіфову долю.

Випивши, Микола з Василем цілий вечір агітували Оксану кинути курити:

– Окса-а-ано, кинь! Ти ж жінка, тобі дітей народжувати, – тягне Василь, смачно затагуючись «Примою».

Микола – той хоч сам кинув. То цей і мене трохи агітував – але теж більше напосів на Оксану. Проте все це так, по-дружньому:

– Краще час від часу випити п'ятдесят грамів, ніж ото цілими днями диміти, – наливаючи стопку, філософує Микола.

Обоє вони ще й виявилися мотоциклістами, як ми. Микола – габартний, знов-таки, дядько – з Крижополя

на зміни в ліс їздить на крихітному скутері. Я потім на той транспорт сів і охрінів: як двадцятикілограмовий чоловік сюди влазить? Але має він удома і спортивну боо-кубову кавасакі. «Але то тільки пофраєрувати: бензину жере до холери».

Ми з ним виходимо надвір відлити, стаємо поруч, він продовжує мототему.

– То не те що твій. На кавасакі треба на баку лежати. І якщо жінка ззаду – то теж прямо на тобі лежить. Добре, га? А в тебе оце справжня японська ямаха? – Микола застібається, йде до мого мотоцикла.

– Ну так, – я застібаюсь і підходжу слідом.

– Це не ямаха, – Микола обдивляється Мамайоту.

– Ямаха.

– Китаець, – показує язик Микола.

Вертаємось у тепло куреня, а там Василь уже розімлів від тепла і самопального коньяку. Розповідає, як колись на яві за дві години доїжджав аж до Одеси:

– Куди тебе тільки дуринда не заведе.

– Яка ще дуринда?

– Ти що? Не знаєш, що таке дуринда? – сміється п'яненко Василь. Я-то здогадуюсь, але хочу це почути. – Ну, дуринда ж! (Оксані) Оксано, закрий вуха. (Ти-хо) Потка. (Голосно) Оксано, відкривай вуха! От і зараз ви їздите – я впевнений, що це вона тебе веде. А ти слідом.

Оксана з цим, правда, не зовсім погодилась, але то таке. А ці двоє, напившись, продовжують на ту ж тему між собою, позираючи на нас:

– Ги-ги-ги, оце вони до ранку встигнуть хлопчика зробити.

– Ги-ги-ги! Точно!

Ага, легко казати. Якщо вже на те пішло, в подібній подорожі секс – узагалі проблема. Цілий день у сідлі, приїздите втомлені, в пилюці й засохлих бризках бруду

на одязі, пітні під одягом, іще й тусите до ночі з тими, в кого ночуете. Неясно, де, о котрій і в якому стані ляжете. А як у лісі – такі брудні та липкі, що й думати про це страшно.

Оксана, бачу, вже розчервонілася. Здається, їй тимчасово знову подобається мандрувати. То я стараюся підтримати її на позитиві, тихенько шепочу:

– От бачиш! Де вдома зустрінешся з такими людьми? Вдома тільки твоє коло. А тут зовсім інші.

– Я, – п'яно філософує Василь, – українець і т-то т-такий українець, як ото кажуть, що молдованин є молдованин!

– Ага, – важко спирається ліктями об стіл Микола. – А я коли їздив до вас на Галичину, то мене москалем обзивали. А поїду оно туди чуть на схід – уже кажуть, що я бандерівець.

– О! – я піднімаю палець, похитуючись. – Мій дід з Рівненської обла...бласті... т-те саме казав! Сло...во в сло! Во!

Василь розповідає, як за Союзу об'їздив цілу тодішню країну – по роботі. Всі республіки колишнього СРСР проїхав, і навіть Китай.

– Що? І Китай?

– Та. Я і в Афгані був. У мене досі три осколка сидять отут, – через картату байкову сорочку показує на свій бік.

З ніжністю розповідає про онуків, із задоволенням про риболовлю, лукаво – про молодість і дуринди. Коли ми йшли з Миколою дивитись на дитячий табір, Василь сидів біля печі на ліжку – такий старий у свої шістдесят два, що я повірив би, ніби йому справді за сімдесят, як він сказав спершу. І водночас якийсь такий... ну, як дитина. Чи домовик. У товстих вовняних шкарпетках, у подертих спортивних штанах, у ватяній куфайці. Біля великої печі він

виглядає геть маленьким. Говорить по старезній мобілці з дружиною – п'янений, очі блищать добротою, чуває широкою долонею майже лису голову, щось там бубонить, уже засинаючи.

Ми з Оксаною пішли слідом за Миколою гуляти його табором. Це був сеанс крижопільського сюрреалізму. Є щось таке у великих і зовсім порожніх будівлях посеред лісу. Здається, досі мжичив дощ. Я не впевнений, бо після самопального коньяку це більше не мало значення. Ми піднялися стежкою метрів двісті, пролізли крізь дірку в сітці. За нами хвостиком поплентались із півдужини собак – і Василеві, й Миколині. Коти залишилися з Василем біля печі.

– Отут у нас живуть діти, – широким жестом хазяїна Микола показує на гостроверхі дерев'яні будівлі. Вони, сказано, великі та порожні.

Вгорі шумлять дерева. Ті самі, що змушують Миколу вічно громадити листя. За нами йде згряя лагідних песиків. Затишно.

Після ста п'ятдесяти грамів ми з Миколою йдемо попід руку для кращої рівноваги. Оксана бігає кругами, фотографуючи все навколо в довгих сутінках. На стіні біля місця збору гіпотетичних піонерів – мозаїка з шаховими фігурами, електронами навколо атомного ядра, космічними апаратами та написом: $E=mc^2$. Вітер розхитує крони над нами.

– О! А давайте я покажу свій мопед. – Микола веде нас до великого гаража й відчиняє ворота, на яких написано: «Дітям вхід заборонено».

– І як ти на такому маленькому їдеш? – я сідаю на скутер.

– Та він так тягне, що огого. Хочеш спробувати?

– Та не. Я п'яний, ще розіб'ю.
– Правильно, – миттєво заспокоюється Микола.
– Я на таких ніколи й не їздив, – кажу трохи пізніше, коли ми попід руку йдемо далі.
– Ого! І ти хотів на ньому сходу рушити? Та він би з-під тебе я-ак вискочив!
– Аха-ха! – обриваю його. – А це що?
– Щас світло вкличу.
Велетенські безволосі голови, куці тіла. На фанерних щитах, де написаний розпорядок дня табору, піонер грає в горн. Діти чистять квадратні зуби. Діти роблять зарядку практично відсутніми руками й ногами. І так далі. Все – ніби у стилі «Саус Парку».

В Миколиній сторожці тепло. Тут уже не від печі, а від електрокаміна. На стінах висять поруч православна ікона з Ісусом Христом і червоний вимпел із Леніним, підписаний: «Лучшему пионерскому звену».

– Давайте я і вам такий подарую! Ото буде пам'ять через десять років!.. Можете тут і заночувати – тепліше, ніж там у вас.

– Та вже. Але дякуємо.

Чого будемо, думаю, перебирати хатами.

– Ви діда не будіть. Він випив, а у нього і так здоров'я... самі бачите.

Заходимо наостанок глянути, як там Василь. Він іще не спить, але сидячи куняє. Звісив ноги у товстих шкарпетках з високого ліжка. Прямо в хаті разом куримо по надобранішній сигареті. Василь спросоння повторює:

– Вибачайте, що так... Дубець упав...

Ми з Оксаною пішли до себе в хату. Вмостились удвох на вкритих спальником пружинах, сяк-так укрились іншим

спальником, аби навіть носа з-під нього не висовувати.
Вночі було дуже холодно. Якого там хлопчика робити!

Ріелтор-паразит

Через півроку, коли Оксана була вагітна нашим першим хлопчиком, ми мусили шукати нову квартиру. Все-таки з дитиною вже не хочеться орендувати житло на пару з чужими людьми.

Як усі понаєхавші, я ненавидів ріелторів. А цього разу ще й шукали хату довго та нервово. Рекламують «акуратну чисту двушку», приїжджаєш – таргани, видерті дошки паркету, бульбашки вогкості на відвислих шпалерах і плями плісняви на стелі. Або «дизайнерський ремонт»: на рожевому тлі – доричні колони з гіпсокартону. Бійтеся «дизайнерського ремонту»!

Чи стіни з берьозками. А Оксана – з гормонами.

– Не знаю, – зітхаю. – Я, звичайно, наглію. Але можна, ми втретє приїдемо, вже разом? Не хочу все-таки вирішувати без жінки, через її голову. Це буде неправильно.

Я тихенько порипував паркетом, переходячи з кімнати в кімнату. Вони всі стежили за мною очима й мовчали.

Господар, відставний міліціонер, стояв біля дивана в кутку, в руці – ціпок, на який він спирається. Його теща біля балкона – це мила бабуся, яка показувала мені квартиру першого разу. А за бабусею – маленька жінка років тридцяти п'яти, на зріст не більш ніж метр шістдесят.

– А це ви агент? – запитав я у неї.

Вона мовчки кивнула.

– Інна мені сказала, що я їду вже на підписання договору, – з притиском сказав господар. – Я тільки тому й прийшов.

Він помахав перед собою ціпком. Мовляв, бачиш, як мені непросто.

– Я знаю, вибачте. Я ж кажу, дружина в останній момент не змогла поїхати.

Господар дивився на мене пильно, по-ментовськи. Не кліпаючи. Він переніс вагу тіла, й паркет під ним зарипів.

Я заговорив скоромовкою:

– Вже була взута, але у дверях розвернулася – знаєте, які у вагітних перепади настрою?

Я не став пояснювати, що за годину до того ми з Оксаною ледь-ледь не зняли іншу квартиру, й Оксана рознервувались до істерики, сказала, що не хоче вирішувати таку важливу справу в такому стані – а я психанув і таки поїхав сюди сам: блін, от зніму й поставлю перед фактом, щоббббб ужжжже всссе цццце нарррррешті пррррррипинити! Але, поки їхав, заспокоївся.

– Можна подивитись і втретє, і вчетверте, – господар стримував роздратування. – Тільки без мене. Я приїду підписувати договір. Ось, із Інною розмовляйте. А ви сама де живете? – звернувся він до агента.

– Біля «Чайки», – сказала маленька жінка.

– По Житомирській трасі?

Інна кивнула.

– Ого! Тоді перед нею вибачайтесь, – повернувся обличчям до мене господар. – Я хоч живу поруч.

– Вибачте, – я розширив очі та схилив голову.

– Та нічого, – силувано усміхнулась агент. – Це ж моя робота.

Квартира була в Голосіївському районі, на протилежному від «Чайки» кінці міста.

– Мені справді шкода, – сказав я Інні, коли ми вийшли з під'їзду в п'ятому. – Я коли вам дзвонив, то був упевнений, що жінка приїде.

Була зима. Дев'ята вечора. Агент на ходу прикурила тонку сигарету. Глибоко затягнулась і видихнула.

– Нічого, я сама пам'ятаю, як воно при вагітності. У мене двоє дітей.

Я здивувався: Інна говорила зі мною приязно.

– Нам півтора місяця лишилося, – почав розповідати їй, щоб загладити провину. – Вже з десятків квартир подивились, але нічого не підходить. Так втомився! – я вирішив поскаржитися на свою тяжку долю, щоб так неначе виправдатися.

– Ви на зупинку? – запитала Інна.

– Думаю пішки пройти, тут же до метро недалеко.

– Ну ходімо, – секунду повагавшись, вирішила вона. – Не переживайте, знайдете хорошу квартиру.

Вона вже розуміла, що цю я знімати не буду. Я не казав прямо, але це стало очевидно. Після заяви мента-господаря, що «я у відставці, але в нашій справі, хе-хе, колишніх не буває, майте на увазі, ми будемо підписувати договір, і я можу в разі чого перевірити вас по нашій базі, хе-хе».

– Та знаю, що знайдемо, – я тепер відчував до Інни майже ніжність.

– Я коли була вагітна своєю молодшою, у нас із чоловіком не було ані квартири, ані грошей. А я вже на сьомому місяці. Але нічого! Заробила і на те, щоб зняти квартиру, і собі на пологи. А через два місяці після народження доньки знову працювала. Якщо треба бігти на показ – даю малу чоловікові, а сама на дві годинки вискакую. Чоловік тоді якраз без роботи сидів.

– А він чим займається?

– Теж колишній мент, – Інна махнула рукою назад у бік будинку, з якого ми вийшли. – Він і досі часом підробляє по цій частині. Там свої мутки, – вона зробила жест рукою з сигаретою; я зацікавлено глянув на неї, вона помітила погляд і похапцем перевела мову: – Він же пішов туди, бо обіцяли дати квартиру. А через сім років сказали, що будинок, де йому мали виділити, перестали будувати. Так що сенсу сидіти на такій смішній зарплатні більше не було.

– То ви теж орендуєте?

– Ну так. Зняли сирець прямо після будівельників. Я коли приїхала з пологового – там іще нічого не було. Голі бетонні стіни. Навіть без кухонної плити. У мене тоді така депресія почалась, ви не уявляєте! Ще ж після пологів. Але нічого. Поступово, за два роки, все докупили.

Я йшов поруч і уявляв усе, як вона розповідала. Сирі стіни, нема навіть побілки чи шпалер. Один беушний продавлений диван, на якому вони з чоловіком сплять. Старша, семилітня донька, – на матрацику, покладеному на темно-коричневий лінолеум. Молодша у дитячому візочку. В унітазі дуже голосно змивається вода, бо квартира зовсім порожня й нею шириться луна. Тільки через півроку з'являється газова плитка.

– Зате дуже дешево. А яка там природа! Сосни шумлять. Отак-от наш будинок, – Інна показує рукою по лівий бік від тротуару, – а отак ліс! – показує по правий бік.

– А ви самі звідки?

– З Вінниччини. І я, і чоловік. Уже сім років у Києві. Старша донька, їй зараз дев'ять, іще вдома народилась. А молодша, якій два, – вже ківлянка.

– Вам теж до «Академмістечка», правда? – запитав я, коли ми заходили на «Деміївській».

– Ні, від «Святошина» автобус ходить.

– То поїхали разом до «Святошина». А довго ще звідти до «Чайки»?

– Та ні, якихось 15 хвилин! – махнула рукою дрібненька Інна.

Я скося глянув на неї. Відколи жив в Ірпіні, чудово знав, як усі ми, живучи в подібних місцях, у розповідях завжди применшуємо час на доїзд. Скажімо, не згадуємо про стояння в довгій черзі, коли ти сядеш тільки в третю маршрутку. Замовчуємо, наскільки ми прив'язані до розкладу електричок чи іншого громадського транспорту.

– Тільки треба до десятої встигнути, на останній автобус, – підтвердила мої думки Інна.

– Це ж вам часто отак вечорами дзвонять? Бо я переважно дзвоню агентам після роботи й аж до десятої.

– Так, я завжди маю взяти трубку і все розповісти, – усміхнулась Інна.

– Це ви на якесь велике агентство працюєте? Чи на себе?

– На куму. Нас троє.

– І скільки квартир виходить здати на місяць?

– У мене? – вона на кілька секунд замислилась. – Десь три. В середньому. Якщо пощастить, чотири.

Я поражував подумки. Якби я зняв ту квартиру у мента, комісійні для Інни склали б дві тисячі.

– Це в місяць шість тисяч гривень? – пожалів її.

Інна стримала посмішку і трохи пригнула голову – так, ніби я зробив їй комплімент, і їй приємно, але хочеться це приховати:

– Ну, це ви так... так... оптимістично кажете. Насправді три з половиною, чотири тисячі виходить.

Мої уявлення про багатих ріелторів, які на порожньому місці наварюють на мені скажені гроші, сипались, наче стара суха штукатурка.

– Зате якщо продати, то зразу великі комісійні, – припустив я.

– Ну так! Правда, я поки жодної не продала, – призналась Інна. – Ходять, дивляться. Але щось ніхто не купує.

Перед тим вона розповідала, скільки у неї в місяць іде на транспорт. Об'єкти ж по всьому місту. Я рахував і не міг нарахувати, як їм вистачає на прожиття взагалі. Ймовірно, припустив я, «мутки» чоловіка «по колишній ментовській частині».

Ми помовчали, сидячи поруч у напівпорожньому в цей час вагоні метро. Поїзд гримів у тунелі, але говорити зараз не заважав. Наче відчувши, що я проводжу в голові арифметичні операції, Інна сказала:

– Нічого, головне – вірити, що зрештою все буде добре.

Я усміхнувся до неї, а вона додала оцю тезу, яку так часто доводиться чути:

– Думки матеріалізуються. Якщо вірити, що у тебе вийде – то все вийде.

Блаженні ті, хто вірить, їй-богу.

Вона ще встигла розповісти про старшу доньку, для якої нічого не шкодує. Про доньчиного хом'ячка та як він спершу жив у банці, а з комісійних Інна купила йому спеціальну

клітку. Тепер хом'ячок бігає в колесі вдень і вночі. Вдень і вночі. Доводиться вставляти в колесо олівець, аби хоч іноді відпочити від торохтіння.

Виходячи на «Святошині», Інна ще раз усміхнулася мені:

– Я впевнена, ви знайдете чудову квартиру!

Вона побігла по платформі, бо до останнього автобуса лишалося шість хвилин.

Это моё жильё!

– Работать надо, а не попрошайничать, да я вашего возраста, и всё равно зарабатываю, не позорьте себя... – Галина Степанівна продовжувала бурмотіти скоромовкою, проте інша бабуся просто обійшла її з блаженим обличчям. Галина Степанівна обернулась і через плече продовжила бубоніти в спину іншій бабусі.

– У вас будет *две* гривны? – звернулась інша бабуся до перехожого, з сильним наголосом на «две» й ледь чутно вимовляючи решту.

Інша бабуся наче сяяла, не від світу сього, й тому просила настільки переконливо, що перехожий зупинився і став шукати в гаманці:

– Вибачте, – винувато, зі щирим сумом мовив перехожий, – нема дрібних.

– А п'ятёрка будет? – тихо запитала інша бабуся, випромінюючи тепло.

І отримала п'ятірку. Галина Степанівна, побачивши це, злісно пробурмотіла щось невиразне, взяла свою завантажену кравчучку й потягла її в бік метро. Колеса грузнули в сніго-болотяній жижі. Кравчучка була важка від склотари.

Між першими та другими дверима станції метро грілися двоє бородатих бездомних. Вони сиділи біля вентиляційної решітки, де в тамбур задувається тепле повітря. Один із бездомних навіть куриє у рукав, намагаючись робити це непомітно. Обоє чоловіків стояли так, щоб займати якомога менше місця, проте все одно заважали проходу пасажирів. Передусім тому, що повітря навколо них забарвлював кислий запах, і пасажери намагались обходити бездомних якомога далі.

– Працівник міліції, – строго, в ніс, мовив жіночий голос із динаміка, – негайно підійдіть до опорного пункту!

Бездомні пригнулися, підняли з землі свої клунки й поспішили на вихід, ледь не збивши Галину Степанівну.

Галина Степанівна не любила їздити в метро, проте часом не могла знайти достатньо вторсировини у власному районі: вона ж не єдина порпалась у смітниках.

Вона мала, звісно, пенсійне посвідчення – проте купувала жетончики, щоб не стикатись із диспетчером на турнікетах. От і зараз Галина Степанівна скористалася тим, що працівниця метро разом із працівником міліції відволіклися на бездомних. Тому строгий жіночий голос наздогнав її вже у спину:

– На ескалаторі суворо заборонено, – заїкання-склейка шматків запису, – перевозити багаж на складаних ручних візках.

Галина Степанівна вдала, ніби це не її стосується, й без вагань затягла кравчучку на рухому стрічку. Її все одно пропустили б, але Галина Степанівна не з тих, хто любить просити.

У вагоні, коли вона сіла, фарбована молода жінка встала й демонстративно перейшла до наступної лавочки. Галина Степанівна намагалася прати свій одяг якомога частіше, але пальто руками не дуже випереш, і зрештою від Галини Степанівни все одно пахло смітниками.

Галина Степанівна не любила їздити в метро.

Вона б, як завжди, заховалась у своїй квартирі. Галина Степанівна любила бути сама. Проте з нею вже кілька тижнів жила Ольга, п'ятдесятилітня племінниця.

– Сидит целыми днями, ничего не делает, – шепотіла сама до себе Галина Степанівна, тягнучи візок від метро додому. Вона була закутана до очей. Від дихання на морозі пара виривалася крізь в'язану хустку й осідала на ній пухнастим шаром інею.

Ольга, треба визнати, кілька разів пробувала ходити з Галиною Степанівною на роботу. Проте, навіть не дійшовши до першого смітника, Ольга починала задихатися. На відміну від сухої Галини Степанівни, п'ятдесятилітня племінниця була не просто товста, а неймовірно огрядна. Ольга стверджувала, що це через гормональний збій.

У Ольги була вища пенсія – за інвалідністю.

Племінниця спершу приїхала з Чернігова на прощу, й вони з Галиною Степанівною ходили в Лавру. Після дня поклонів і прикладання до мощей у Галини Степанівни боліли коліна, зате вона почувалась очищеною. Світлою. І сама запропонувала Ользі пожити у неї. Ольга, незважаючи на огрядність, була дуже схожа на покійну сестру Галини Степанівни. У Чернігові Ользі доводилося, приживаючись у зятя, ходити біля свиней. З її вагою та задиханням це було важко.

– Свят-свят-свят! – від несподіванки пробурмотіла Галина Степанівна.

Її ледь не вдарило залізними дверима під'їзду, які відчинив зсередини молодий сусід.

– Ой, вибачте, – сказав сусід. – Добрий день.

– Добрий день, – відповіла Галина Степанівна.

Вона спробувала прошигнути всередину, але сусід став перед нею.

– Пробачте, – сказав він, – ви б не могли перетрусити свої речі в коридорі? Бо ми з жінкою вночі чуємо мишу.

– Та-а-ак? – розширила очі Галина Степанівна, вдаючи здивування.

– Так. Ми думали, може, вона у ваших сумках живе.

– Добре, я подивлюся, – щоб виразити готовність, Галина Степанівна швидко двічі кивнула головою.

– Дякую! – усміхнувся молодий сусід і нарешті дав їй пройти.

Галина Степанівна піднімалася ще більш роздратована. Миша вже прогризла сумку, в якій Галина Степанівна тримала знайдений біля смітників пристойніший одяг, погризла місцями сам одяг і звила зі шматків тканини кубло. Але впіймати мишу Галина Степанівна, звісно, не могла.

Вона вийшла з ліфта й відімкнула ключем залізні двері, які відокремлювали від сходів чотири квартири ліворуч. Той розумник, виявляється, ще й повісив усередині оголошення:

«УВАГА, ЗВІР!» – починалося воно.

Далі йшов малюнок миші з великими довгими зубами. Вона стояла за задніх лапах і нагадувала трохи хитру лисицю з казки, а трохи тиранозавра.

Шановні сусіди!

Будьте уважні та обережні, відчиняючи двері до Ваших квартир.

У нашому коридорчику оселилася МИША.

(Не «міша», а «мышь».)

Скотина вночі шарудить, а раз її бачили воочію!

БУДЬ ЛАСКА, перетрусіть речі, які Ви виставили з квартир назовні:

*оскільки щілин нема, тварюка явно живе саме там,
у Ваших речах.*

*Виженімо її разом, а то рано чи пізно опиниться у ко-
гось у квартирі –
й БУДЕ ЛИХО!*

Галина Степанівна рішуче здерла записку, залишаючи на залізних дверях шматки білого паперу разом зі скотчем, яким той розумник приліпив листок.

Відчинила двері й одразу почула трансляцію літургії:
«Го-о-о-споду, Богу нашему, помо-о-олимся!»

Грав чорний пластмасовий китайський радіоприймач, який принесла Ольга. Телевізор «Електрон» давно нічого не показував – хоч і вмикався, але тільки шипів і видавав хвилясті зернисті смуги, від яких у Галини Степанівни боліли очі й нило в голові.

Вона почала роздягатись і роззуватися, стоячи в коридорі, щоб не нанести снігу та бруду до квартири. Кравчучку з пляшками залишила ззовні, по той бік дверей. Біля сумки з погризеним мишею одягом.

– Степановна, суп на плиті! – не встаючи, гукнула з єдиної кімнати Ольга.

Галина Степанівна буркнула щось невиразне й пішла на кухню. Їсти не хотілося. Вона сіла за стіл, спиною притулившись до холодильника. Старий замацаний «Днепр» стояв вимкнений, щоб не тягнути електрику. Навіть із пляшками та з макулатурою, навіть із пенсією за інвалідністю Ольги, – двом жінкам ледь вистачало на комуналку, на ліки й на їжу.

Радіоприймач фонив із кімнати:

«Благословенно царствие Отца, и Сына, и Свята-а-ага Духа, и ныне и присно, и во веки веко-о-ов! А-а-а-минь!»

Галині Степанівні хотілося тиші. Сама собою згадалась історія, прочитана в газеті «Сегодня», про того

дідуся та його співмешканця. Як же його звали? Шапіро? Ламброзо? Ні, згадала: Лопато. З наголосом на останній склад.

Дідусеві Лопато було сімдесят шість років, і він був прописаний в одній квартирі з ще одним дідусем, здається, родичем, сімдесяти чотирьох років. Дідусі були змушені жити разом, хоч і перебували в поганих стосунках. Нарешті співмешканець, аби вижити дідуся Лопато, привів поселяти третього дідуся. І тоді Лопато зірвався. Йому було сімдесят шість, але він ножем проштрикнув співмешканця шістнадцять разів. По ходу двічі штрикнув і того третього дідуся, якого співмешканець привів поселитися. Сімдесятичотирилітній співмешканець під ударами ножа повз із квартири. Спершу на чотирьох, потім відповзав лише на ліктях, тягнучи за собою ноги. На сходовій клітці помер, стікши кров'ю. Дідусь Лопато повернувся у квартиру і взяв кухонний молоток для відбивних. Дідусь, якого співмешканець привів поселитися, зіщулився в кутку кухні, однією рукою затискаючи рану в животі. Іншу руку він підняв, щоб захистити голову від молотка. Проте дідусь Лопато не звернув на нього уваги й пішов із молотком на сходовий майданчик. Він перевернув труп співмешканця обличчям догори. Сів трупу на груди. І став методично бити молотком для відбивних по обличчю. Потім судмедекспертиза виявила, що всі лицьові кістки було розстрощено.

– Господи Святий, – Галина Степанівна тричі перехрестилася, злякавшись таких думок, – не введи нас во искушение, да избави нас от Лукавого.

Тоді встала й пішла з кухні в кімнату до Ольги.

Племінниця нічого не очікувала:

– Хороший супчик вышел, правда? – І тут Ольга підняла пухле обличчя й побачила вираз очей Галини Степанівни.

– Ты по церквах ходишь, а я зарабатываю!

Ольга промовчала, стиснувши губи, не стала захищатись і виправдовуватись, і саме від цього у Галини Степанівни сталась істерика:

– Ты по церквах ходишь, а я зарабатываю! – повторила вона, зриваючись на крик. – По церквах! А я зарабатываю! Целыми днями по церквах! А я на морозе бутылки собираю на мусорках!

Ольга мовчала, а Галина Степанівна тепер верещала:

– Это моя жилплощадь! Она на меня записана! А ты живешь у меня годами!

– Какими годами? – не витримала Ольга. Вона вже встигла подумки згрупуватися під словесними ударами, й тепер її голос був саркастичним.

– Это моё жильё! Чтобы завтра же тебя здесь не было!

– Какими годами? – повторила Ольга.

– Чтобы завтра же тебя здесь не было!!!

Вони цілий вечір не розмовляли. Галина Степанівна сиділа на кухні, Ольга в кімнаті. Мовчки полягали спати на тахти в різних кутках. Вранці Галина Степанівна мовчки пішла здавати пляшки.

Того дня було хоч і морозно, але сонячно й затишно. Галина Степанівна заспокоїлась. Їй не довелося нікуди їхати на метро. Здала пляшки, пройшлася по району. Набулася на самоті. Тихо й мирно. Навіть вітру не було. Тільки сніг порипував під ногами та під колесами кравчучки.

Треба буде попросити пробачення, зітхнула Галина Степанівна. Все ж Ольга купує продукти, варить їсти, прибирає в хаті. Їздила он у Чернігів, повернулася з пенсією. Ользі справді важко, з цим її постійним задиханням. Хай собі живе. Хоч поговорити є з ким. А в неділю можна буде разом до церкви ходити. Замолити сварку.

Галина Степанівна відімкнула ключем двері біля ліфта, роздяглась і роззулася в коридорі, щоб не наносити сніг і бруд. Кравчучку із зібраними за день пляшками

залишила ззовні. Як завжди, поставила собачку замка так, щоб двері замикалися без ключа.

Зайшла тихо, бо радіо не грало. Може, Ольга спить.

У кімнаті Ольги не було.

Галина Степанівна задихнулась і пішла на кухню.

Записки теж не було.

Посередині кухонного стола самотньо лежав ключ.

Галина Степанівна сіла на табуретку, спиною до вимкненого холодильника, поклала руки на коліна, почала схлипувати й не могла зупинитися.

Відчуй себе унікальним

Він навіть позаздрив тій бабці.

Натовп вихлюпнувся з метро на вихід на Академмістечку. Люди затопили сходи від стіни до стіни. А та бабка зі злобним виглядом ішла у протилежний бік і голосно сварилася:

– Создали толпу! Не дають людям пройти!

Вона щиро вважала себе окремою, інакшою. Ніби вона – не частина натовпу.

Він позаздрив тій бабці, бо у нього так більше не виходило.

Справи особливо погіршилися, відколи він почав працювати кур'єром. Цілими днями їздив у громадському транспорті й бачив, у скількох людей зверхній вираз обличчя. Чи не кожен другий вважає, ніби він не такий, як решта. Ніби він чи вона – окремо, а натовп – окремо.

Та злобна бабка ще нічого. Вона навіть викликає симпатію. Бо принаймні має емоції щодо інших.

Значно гірші ті, хто йде і просто розсуває перед собою людей у метро. З байдужим виглядом. Відсуває рукою – так, наче це не люди, а гілки в хащах, і через них просто

треба пропхатися. Наскрізь. Таких йому хотілось ударити. Навіть якщо це жінка.

ВІДЧУЙ СЕБЕ УНІКАЛЬНИМ!

Реклама світила зі стіни станції – прямо в душу. Дівчина, що тримала в руці смартфон, зазірала в очі йому особисто. І простягала смартфон йому особисто.

Колись він хотів, правда, Айфон – але швидко зрозумів, що «думати по-іншому» кур'єру не по кишені. Тож альтернативний слоган підійшов йому досконало: все те саме, тільки втричі дешевше.

Він поспішив по нове замовлення в офіс. Матиме п'ять хвилин, заодно більше прочитає про цей смартфон в інтернеті. Якщо пустять за комп.

В офісі «скуке.нет» усім завжди було нудно.

Вони продавали різноманітні ігри. Шахи, дартс, твітер, покер, го. Кубики Рубіка, мафія, фермер, монополія. Головоломки, моделі для збирання, конструктори.

Новенькі, приходячи на роботу, спершу пробували грати й самі, проте швидко поверталися до сканвордів або вКонтакте.

– Скуке.нет, всё самое интересное, – з натягнутою посмішкою казала в телефон прищаво дівчина з волоссям невиразного кольору, зібраним у кінський хвіст. Вона вважала себе тут за головну, бо працювала найдовше. Вона вірила, що посмішка відчувається по телефону – й намагала розтягувати губи й у всіх інших менеджерів з продажу.

Між собою, на перекурах, менеджери – а всім було до тридцяти – називали фірму «суки.нет». Всі, окрім

прищавої з кінським хвостом. Та вважала це неприпустимим. У неї була на триста гривень вища ставка.

Їх було всього п'ятеро, разом із кур'єром. Двоє продавали по Києву, двоє – по Україні, а кур'єр возив ігри по місту чи в службу міжміської доставки.

Офіс був розташований у підвалі хрущовки, де над головами стирчали труби водогону й каналізації. В деяких місцях доводилося пригинатися. Підвал заставлений збірними металевими стелажми, на полицях коробки з іграми. Тут завжди було темнувато і здавалося, що вогко.

– Где ты лазишь так долго, у тебя еще пять заказов сегодня, – буркнула прищавка з кінським хвостом, як тільки він зайшов до підвалу, пригинаючись під трубою на вході. Навіть із його маленьким зростом доводилося нахилити голову. Клієнти, які зрідка заходили по замовлення самі, часом билися головою і сварилися. Добре хоч, це труба з гарячою водою, тому оббита м'якою теплоізоляцією.

На столі для кур'єра стояли коробки з приліпленими до кожної накладними та список адрес. Він запакував усе в рюкзак.

– Д-д-дай г-г-гляну г-г-гугл-карты х-хоть, – трішечки затиноючись від хвилювання, сказав він.

– А бумажная уже не подходит? – буркнула прищавка, проте обернулася до найближчого підлеглого: – Серёжа, пусти его на минутку.

Кур'єра вона не називала по імені. Ніхто не називав. «Курьер подъедет», – коли по телефону з клієнтами. Або просто: «Едь», «Вот», «На», – коли зверталися прямо до нього. Він подумки називав себе «останньою людиною на суки.нет» і від цього криво посміхався.

Менеджер Сергій, який мав пустити кур'єра за комп, став похапцем згортати й закривати щось на моніторі, тихо

матюкнувся, а коли нарешті зі злістю глянув на кур'єра і встав з-за столу, лоб його вкривали маленькі краплинки поту.

Кур'єр для годиться відкрив гугл-мепс і ввів одну з адрес зі списку, а тоді озирнувся й відкрив інший таб. Модель смартфона він запам'ятав. Ось воно. Вигідна пропозиція, суперціна. Корпус двадцяти семи різних відтінків на вибір. Ну, це він на місці вирішить. Чотири гіга вбудованої пам'яті, слот для картки до тридцяти двох гігабайтів, камера на вісім мегапікселів зі світлодіодним спалахом. О, ці заокруглені кути й ергономічна форма!

Коли він у метро проходив повз дівчину на плакаті, що простягала йому смартфон, то усміхнувся їй.

Тепер треба працювати й заощаджувати. І він знову вливався в натовп.

На початку дня він зазвичай почувався до людей дружньо. Адже сам собою незлий. Правда, друзів мало. Напевно, тому, що малого зросту, щуплявий. А ще, коли хвилювався, трохи затинався. Зовсім трохи, але це свого часу робило його серед підлітків чужим. Ще зі школи. Він був схильний по-доброму всміхатись, але хлопці привчили його своєю реакцією, що це ознака слабкості. Він швидко зрозумів, що чоловікові, особливо чоловікові маленького зросту, треба вдавати із себе Рембо.

І він навчився косити під суворого пацана, проте через затинання з нього все одно знущалися. В бурсі він так ні з ким і не здружився. З тієї ж причини після переїзду йому важко було знайти дівчину. Затинання починалося, як тільки він пробував знайомитись і починав хвилюватися.

І він їхав далі, сам. Розвозив засоби від нудьги й нудьгував.

По-всякому пробував боротись із нудьгою в транспорті. Брав з офісу й дорозв'язував сканворди. Швидко набридло. Пробирав читати безкоштовні газети, які роздають у метро. Нудно зразу.

Хтось у їхньому підвалі залишив книжку з назвою «Чотири мільйони». Почав і її: думав, це щось типу «Думай и богатей», про досягнення Успіху. Виявилось, збірка оповідань. У передмові писали, що назва пов'язана з кількістю людей у Нью-Йорку на час її написання. Цікаво, думав він, у Києві зараз теждесь чотири мільйони? З тими, хто приїхав тимчасово, – може, й більше. Він прочитав перше оповідання. Впізнав знайомий хтозна-звідки сюжет другого, яке називалося «Дари волхвів». Рожеві соплі, – скривився він і далі не читав.

Пробирав слухати музику, але в результаті йому тільки набридли улюблені пісні. Навіть найкраще неможливо слухати цілими днями на повну гучність, заглушуючи гуркіт у тунелях метро. Після Нового року він особливо полюбив оту популярну в сезон: «В Новый год от сосны, от сосны оторви иголочку...» Далі «сосны» римувалось із «пацаны», а «игопочки» – з «тёлочки». Він вмикав її й слухав у метро раз за разом – аж йому остогид оцей тонкий жарт, заради якого, власне, й написано всю пісню, коли починався нескінченний повтор «отсосны-отсосны-отсосны мне-отсосны».

Він тільки ухмилявся й уявляв, як це робить йому прищаву. Злість.

Злість особливо посилювалась на станціях пересадки. Скільки б разів не доводилося там їздити, щоразу шок. Це як скільки разів не стрибай в ополонку – не звикнеш.

Люди із Золотих Воріт на Театральну йшли, щільно затиснені в натовпі, перекочуючись з ноги на ногу, ніби пінгвіни. Штовхатися навіть не мало сенсу – але дехто все одно штовхався.

У довгому переході з Хрещатика на Майдан усі сунулися суцільним потоком, і шарудіння ніг нагадувало про тарганів.

Від Палацу Спорту на Льва Толстого ті, хто вважав себе найрозумнішими, оббігали по кривій натовп, який плюскувався з поїзда.

Коли на будь-якій з цих станцій приходило два поїзди водночас, здавалося, що зараз натовп не вміститься на платформі й порсне в обидва боки – під колеса поїздів.

Він навіть хотів це побачити. Фантазував, як поїзд чавкає по каші з тіл.

І головне ж, переповнено не тільки в години пік. Ні – тупо цілий робочий день. Хто всі ці люди? Чому вони їздять? Чому не на робочих місцях? Ну не можуть же всі вони працювати кур'єрами.

Тисячі, десятки тисяч, сотні тисяч, чотири мільйони, сім мільярдів. Ти знаєш, що ти людина, ти знаєш про це чи ні? Усмішка твоя – єдина, мука твоя – єдина, очі твої – одні. Хуй.

Під кінець дня всі здавалися йому гидкими й тупими. Його дратували підслухані у вагоні розмови:

– Мы с пацанами решили, что нужно срочно ввести на фейсбуке кнопку dislike, – каже хлопець дівчині. Він вимовляє своє рішення так – ВАГОМО. Вирок остаточний і оскарженню не підлягає. Баран.

– Надо написать Цукербергу, – усміхається дівчина. Вівця.

– Вообще, Фейсбук, я считаю, должен быть для близких родственников. А для остальных – ВКонтакте.

Він у ці моменти не думав про те, що й сам говорить подібні тупі речі. Тихо ненавидів.

Коли він виходив і хтось затримувався у проході – він навмисне проходив так, аби шурнутися плечем, трохи штовхнути. Напруженість, агресивність із кожною поїздкою зростали.

Коли людина з потоку ставала в підземному переході, щоб купити у бабки яблук чи у тітки шкарпетки, чи коли неможливо виявлялося розминутись у потоці – хотілося вдарити кулаком в обличчя.

На Золотих Воротах знайшовся черговий із тих, які проходять крізь людей, як крізь порт'єру. Це був бородатий високий дядько років п'ятдесяти. Чоловік широкою долонею мовчки відсторонив кур'єра зі свого шляху й зайшов у вагон.

Маленький кур'єр тут-таки розвернувся, вперся обома ногами в граніт платформи і щосили штовхнув бородатого у плече. Дядько, хоч і був удвічі важчий, заточився.

– С-самий умний?! – вигукнув кур'єр, майже не встигши почати затинатися.

Він приготувався, що бородатий зараз вийде назад із вагона до нього – і доведеться продовжувати. Говорити він більше не зможе, через затинання. Але він навіть хотів, щоб бородатий вийшов. Пофіг. Ударити. Бути побитим. Менти. Все пофіг.

Але бородатий тільки струсонув головою й заліз углиб вагона, в щільний натовп. Кур'єр, трохи тремтячи, пішов на перехід між станціями.

Для заспокоєння він пробував уявляти людей як клітини одного організму, одного тіла. Клітини одного Міста. Чи – ха! – єдиного Людства! Кожна клітина борсається й бореться з іншими. Уявляв, якби так відбувалося в організмі. Моторошно.

Де тільки міг, він ходив із доставкою пішки, а не їздив. Особливо зараз, коли треба якомога швидше заощадити на смартфон. Бо купувати треба зараз. Уже рання весна, а в травні його виганяють із гуртожитку. В минулі роки можна було за невеликий хабар комендантці залишитися

навіть на літо – начебто щоб допомагати в ремонті. Але цього разу гуртожиток бурси віддавали під готель для футбольних фанів, які мали приїхати з усієї Європи. Перед стихією Єврокубку навіть комендантка безпорадна. Тут діяли вищі сили, тож виганяли всіх.

Він не знав, що буде робити тоді. Напевно, доведеться їхати до батьків, копати городи, збирати колорадських жуків, вигрібати гній. Про це зараз не хотілося думати. Краще якомога швидше зібрати гроші, купити телефон – а там побачить.

Після прокладання маршруту виходило, що треба проїхати маршруткою кілька хвилин і знову виходити. З холоду ранньої весни надворі – у млосну спеку всередині. Вдягненим у теплий одяг запакуватись із рюкзаком в уже забиту консерву, вилізти пітним і все одно бігти далі. Бо завжди не встигає. Ні, краще двадцять хвилин пройтись швидким кроком, розстібнувшись, аби не пріти.

До того ж це щоразу кілька гривень.

Коли він ішов на роботу, в оголошенні обіцяли компенсувати витрати на проїзд. Справді. На початку місяця прищав, як знак особливої довіри, видала йому під розписку 95 гривень:

– Это на проездной на метро.

– А м-м-маршрутки, т-т-тролики?

– Ну прости, друг! Мы же не можем всё предусмотреть.

Уж сам решай, где проехать, а где пройти пешком.

Він вимушений був погодитись. А що? Через це сидіти без роботи? Першого дня, коли повернувся до гуртожитку, ноги гули так, що він чув це вухами. Далі звик. І тримався за роботу – перед тим кілька місяців жив лише на подачках і передачках від батьків, і більше не хотів.

А робота, він знав, буває й гірша. Якось під час пошуків він повівся на оголошення:

СРОЧНО! СРОЧНО!

Требуется помощник Руководителя!

Образование СР, С/СП, ВО.

Можно без ОР!

Листочок був кислотно-салатового кольору. Він подзвонив на вказаний мобільний. Йому призначили зустріч через три дні – і не десь, а за адресою Майдан Незалежності, 2. Це йому сподобалось: очевидно, серйозна контора, раз офіс у такому місці.

За адресою виявився Будинок профспілок. А той, кому він дзвонив, виявився опецькуватим чоловічком років со-рока, у чорних брючках, у шкіряній куртці й у кепці з ко-зирком. Чоловічок провів його в орендований на годину актовий зал – і там їх зібралось близько сотні: наймач або, частіше, наймачка, а навколо кожного чи кожної – один або кілька претендентів на посаду помічника Керівника.

Спершу на сцену вийшла жінка середніх літ у рожевому брючному костюмі й почала розповідати про Міжнародну Компанію, що швидко розвивається – і як, працюючи в цій Міжнародній Компанії на самого себе, можна за кілька го-дин щодня заробляти більше, ніж на повній зайнятості в офісному рабстві. Але, звісно, не все зразу. А поки йдеш до Успіху, можна, тим часом самому купуючи косметичні продукти Компанії, ще й стати гарнішим і здоровішим!

– А теперь... – жінка у рожевому костюмі зробила паузу і плеснула в долоні, – СОТРУДНИКИ!

З колонок залунала енергійна музика. Наймачі, що сиділи розкидані по залу, почали плескати в такт. На сце-ну потяглася вервечка Співробітників.

У нього по шкірі пішов мороз. Вони нагадували йому сектантів.

Поки великий чоловік на сцені розповідав, як пішов у відставку з міліції й тепер заробляє більше, просто

обдзвонюючи з дому колишніх колег, – він вислизнув із залу. Skorистався тим, що опецькуватий дядько, який його сюди привів, відволікся розмовою з іншим Співробітником.

І от тепер, ідучи з повним рюкзаком від однієї точки маршруту до іншої, кур'єр думав: краще так.

З холодного повітря ранньої весни заходив у напалені квартири. Часом доводилося чекати вдягнутим доволі довго, поки клієнт перевіряв комплектність. Уздовж спини під светром і курткою стікав піт, і від цього спина свербіла. Під пахвами він був липкий. Знизував плечима, якщо клієнт помічав потертість упаковки чи інший дефект. Усміхався і м'яко вибачався та пояснював, коли клієнт критикував його за затримку. Йому потрібні чайові. «Суки.нет» розраховували, що кур'єр частково житиме з чайових, тому й поставили таку низьку зарплатню. І от він стояв одягнутий, терплячий – а тоді виходив мокрий від поту на пронизливий вітер і йшов далі.

Ніхто з клієнтів ніколи не питав, як його звать. Звісно.

І ось нарешті він зібрав ці гроші. В робочий час, по дорозі від однієї точки маршруту до іншої, зайшов у магазин і купив свій смартфон. Серед двадцяти семи відтінків обрав корпус кольору зеленої оливки. Одразу вийняв телефон з коробки, вставив картку. Тут-таки замовив есемескою за десять гривень унікальний рингтон – і це все-таки була «В Новый год от сосны мне от сосны». Що не кажи, чудова пісня.

Цілий день ходив, тримаючи руку в кишені, обхопивши ергономічні форми. Часом, поки йшов пішки з точки в точку, діставав телефон і грався на ходу – аж раз ледь не потрапив під сріблястий джип, який швидко їхав по тротуару.

А тоді він знову занурився в метро. Була шоста вечора, й він збирався вертатися в гуртожиток. Саме перейшов

з Майдану на Хрещатик. Але його новий смартфон задзвонив.

Це була прищавка:

– Езжай в офіс за новою партією. Сьогодні багато замовлень.

І поклала трубку.

Переходити назад з Хрещатика на Майдан довелося по довгому переходу. Він ішов бетонною трубою, затиснений натовпом. Шарудіння тисяч кроків нагадувало про тарганів. Він не міг відігнати цієї асоціації. В кінці тунелю по ліву руку сліпий грав на акордеоні, а по праву жіночки продавали одяг з плечиків, які тримали в руках. Інші жіночки створювали затор, зупиняючись і розглядаючи товар.

Він навіть не пробував нікого обігнати – йшов із потоком. Свій новий смартфон не поклав у кишеню, а й далі стискав у руці, шукаючи у нього підтримки, щосили намагаючись відчутти себе унікальним.

По одній душі в кожній хаті

На в'їзді до Звенигородського повіту знак гордо сповістив, що це – Шевченків край. Шевченків край насторожив одразу.

В селі Гусакове, в барі з пластиковими меблями, компанія чоловіків і жінок середнього віку п'є горілку з пластикових посудин. Зовні, під плетеним з лози навісом, випиває інша групка. Ще двоє вирішили усамітнитися – бухають у кованій альтанці на березі копаного прямокутного ставка.

Пробую зайти до продуктового магазину з вицвілою вивіскою «Коопспоживспілка» й обдертими стінами. Замкнено. Повний дядько, який приїжджає на шумному червоному «Москвичі», також обламується. Матюкається й, зі злістю гримнувши дверцятами машини, їде, звідки приїхав.

На дошці оголошень свіжий білий листок сповіщає, що сьогодні відбувається суботник: за селом білитимуть дерева. Великим шрифтом, болдом, курсивом і підкресленням виділено фразу: «Участь депутатів і членів виконкому обов'язкова». Так, аби решта населення помітила: вони працюють.

На наступному перехресті мене вкотре за день зупиняють даїшники.

- Я ж нічого не порушую. Чому мене кожен пост смикає?
- Ну так проверка должна быть, правильно?

Іншими словами, вони тут без будь-якого приводу стоплять усіх підряд у надії на краще. На перехресті людно: менти наловили з десяток вантажівок і легкових машин, є навіть два трактори. Люди наближаються до даїшників, похиливши голови, – а ті рухаються підкреслено поволі, насолоджуючись владою, очікуючи на пропозиції від затриманих ними людей. Жінка років п'ятдесяти, в пальті та в'язаному береті, підходить до мента плачучи:

- Ми спішимо в роддом, дочці плохо!
- А почему ко мне? – недбало тягне той. – Не я вас оставил.

Справді. Міліції при дорозі аж три машини, повний екіпаж у кожній. Жінка благає:

- Сказали, ви тут начальник, до вас підійти.

Здається, цю навіть відпустили без мзди. З мене теж хабаря, як з козла молока, бо я не поспішаю, нічого не порушував, та ще і злий. Даїшний начальник, сповнений почуття власної значущості, аби подовше протримати інших водіїв, заводить зі мною світську розмову:

- А тебе не холодно в таку погоду на мотоцикле?
- Сьогодні ні. Вчора й позавчора холодно було.
- Что, путешествуешь?

– Ага.

– Из Ивано-Франковска?

– Ні, це тільки номери. Я там зі школи не живу. Просто прописка.

- Так ты откуда?
- З усієї України.
- Едешь, говорю, откуда?
- Уже неясно. Їжджу по країні.

- Сьогодні, говорю, откуда?
- Ну, вранці в Гайсині був.
- А чё там в Гайсине-то?
- Місця красиві.
- Понятно... В Моринці?
- В Моринці, куди ж іще.
- Ладно, – милостиво віддає мені мої права. – Езжай.

Тут Україна архетипна, як ото на старих романтичних картинах: похилі плавні пагорби, у чистім полі при дорозі вітер гне тополі, а навколо все гаї, лани, сади, та в кожному селі ставок, на ньому білі гуси, а понад ставом верби зеленіють.

Одразу за знаком «Туристичний маршрут Золота підкова Черкащини» дорога стає взірцево-показовою. В Шевченковому добродушний сивий дядько, на тракторі з бороною, ніяк не може проїхати повз білий туристичний автобус, припаркований біля хати, що символізує ту, де провів босоноге дитинство малий Тарасик. І тракторист, не глушачи двигун, вилазить шукати водія автобуса. Знаходить попід тином, той курить. Тракторист, із невпевненою усмішкою: «Вибачте, я дуже перепрошую, можна трохи посунути, якщо можна?»

А от у Моринцях туристів не було. Зате діти каталися на скейтах. Більше ніде такого в селах не доводилося бачити. Можливо, тільки тут асфальт достатньо добрий. Хоча ні, ще в Суботові схожий був: рівно до Богданової церкви на горі високій. Зразу за якою починалася руїна України – широка, глибока, з розваленими фермами й похиленими парканами коло облуплених хат, а також білбордом з угодним обличчям Президента.

На городі, повз який зі схилу з'їжджають на скейтах моринські діти, в диму картоплиного бадиління

схилилась над землею із сапами селянська сім'я. Хлопчик років десяти ходить межею, розносить з купи на краю городу відрами перегній.

Я спробував розговоритись із менш зайнятим земляком Кобзаря, проте не склалося: хлопець відрубав «привет» із такою неприхованою агресією, що я відступив до сільської крамниці. А він слідом за мною, обганяє і до продавщиці:

– Дай три бутилки водкі.

Продавщиця похитала головою, але продала. Він вийшов. Продавщиця стала бідкатись на «молодьож, яка п'є кожді вихідні, та й не тільки по вихідних». Вийшла слідом за мною надвір договорити – а той самий хлопець уже стоїть під магазином і сщить прямо на ту саму дорогу, по якій на скейтах їздять моринські діти.

– Іване! Та май совість! Хоч відвернись!

Після поразки з п'яним Іваном, натомість, я розговорився із тверезими бабусями в сусідньому селі Почапинці. Тут місце вже не туристичне, тому дорога знов звичайна, розбита. Знов облуплені хати, бабусі у ватяних куфайках сидять на погнилих від вогкості лавочках під своїми перекошеними парканами:

– Вони Україну розграбили! – «вони» – це влада. – Нема роботи, молодьож повиїжджала чи спивається. У нас був сахзавод, так і його закрили. Ви ото далі поїдете, самі подивіться. Ми пішки ходили до Ющенка, як він на юбілей Шевченка в Моринці приїжджав. Просили, щоб сахзавод не закривали. То він нам так обіцяв, ну вже так обіцяв! А завод розваляли. Тиняються тепер люди по світу. Оті всі Ющенки, оті всі Кучми й оцей новий, як його... тоже то саме. Поламать легше всього. А постройть? Пивнушки тільки строять!

– Вас як звать?

– Що, мене вже будуть визивати? Вера мене звать. Живу сама, діти поїхали, а діди наші всі повмирали. І як оце жить? Пенсія сімсот рублів. Заплатиш за телефон, свет, газ – уже чотириста рублів. А дальше живи як хочеш. Отаке маю на старості год. Ви з города – то скажіть: от як так получається? Ті самі поля, що й були – а роботи більше нема. Тепер тут по вулиці – по одній душі в кожній хаті. А є й заброшені. От і ходять по селу п'яниці. Ворують із порожніх хат метал. Оно, бачите, вже понесли.

Повз нас мовчки проходять два підлітки в заношеному одязі, вони штовхають залізний візок на двох осях, а на візку навалені іржаві труби, старі раковини, якісь великі пружини.

– Отам у останній хаті здають. А деньгі пропивають. У нас колись, коли ще дід мій був живий, антену вкрали. Вночі чую, бамкнуло. Вранці встаю, антени нема. А ондо в тій хаті баба заболіла, її на ніч забрали в скору. Вертається з больницы – вже в хаті нічого нема. Все винесли. Зайшла – речі валяються на підлозі. Все повикидане, повитрушене. А була б у хаті – саму б задушили. Оце лягаєш спать і боїшся, шо прийде ночью й за горло тебе давитиме.

З боку лісу до нас наближається ще одна стара жінка, згинаючись під в'язанкою хмизу. Я здалеку її фотографую. Думаю, не помітить. Однак Вера зразу мене здає:

– Ганько! Тебе вже сфотографували!

Ганька підходить ближче, скидає з плечей хмиз. Вера їй:

– Ось чоловік спрашує, як ми тут живем.

– Живем, не горюєм, хліба не купуєм! Господу помолимся, з городу-саду кормимся! – сходу парирує Ганька.

– Скажіть, – несміливо питає мене Вера. – Ви, на pewno, в городі більше знаєте. При Януковичу буде хоть трохи лучче?

Тоді якраз вибори пройшли. Думаю: збрехати їй – чи казати як є? Дивлюся в її світлі ясні очі й мушу похитати головою:

– Не-а. Думаю, краще не буде.

– І я кажу! – енергійно вступає баба Ганька. – Що цей Янукович зробе? Та нічо не зробе.

– Ет. Нада було за Юльку голосувать, – кається Вера.

– А при Юльці що, було б краще? – зразу заперечує Ганька.

А я дивлюсь на неї й думаю: от він, голос самої України, колодязь народної мудрості! А баба Ганька на тому ж подиху продовжує:

– Сталіна на них усіх нема! Даже в мавзолей його не поклали, чуєте? А нада, щоб Сталін встав на дві неділі, ото би він їх усіх зра-а-азу на место поставив. А то, чуєте, перестройка у них! Горбачов! Перестроїв нас у безработицю!

Я притримую рукою щелепу: і від Сталіна, і від згадки про Горбачова як про свіжу новину. А Вера слухає Ганьку і скрушно хитає головою.

– А скільки ворів у селі! – баба Ганька розходилась. – Оно, пішла! – повз нас іде явно алкоголічного вигляду жінка років шістдесяти з підпухлим обличчям. – Вона ж місяць як із зони одкинулась. Ночью вони з любовником украли кроля. Обдерли в лісі, ми потом шкуру тільки знайшли. І кури крадуть! У лісі смалять. Оце такі в нас сусіди. В тюрму їх усіх, в тюрму! І не випускать! І хай роблять! А то ж ніхто не робить. Сахарний завод ондо розваляли! После войны горе було, і то завод не валяли. І даже як німці були, то завод работав!

– Сьогодні неділя? – замислено питає баба Вера. Вона вже занурилась у власні думки.

– Яка неділя? – скидує руки до неба баба Ганька. – Перехрестись! Субота сьогодні.

– То можна завтра на базар піти. Бо я ото ходила в магазин. Знаєш, скільки за насіння цибулі хочуть? Два-надцять гривень.

– Дванадцять?! А щоб їх порозривало! То вже можна би взять камінця і на місток. Але ж, гади, ставка

випустили, нема де втопитись! Геть житні нема. З такою пенсією живи як хочеш. Зато у депутатів – ну добре б зарплата хай дві тисячі, ну хай п'ять... а то ж двадцять! п'ять! тисяч! І як він такий повірить, що у мене на хліб не хватає? А нахріна їх стіко, тих депутатів? Чуть-чуть не матюкнулась, але ж тут чоловік чужий. Треба цю банду вистрілять!

– А чули, у Ющенка недавно хата горіла? – тихенько зловтішається Вера.

– Та він не збідніє, – осаджує Ганька. – В нього ж хата, хатка, хатинка, хатиночка... а отут іще одна.

На тлі народного гніву я вирішив спробувати свого щастя і попросився переночувати:

– Я можу заплатити.

Сподівався, раз їм грошей бракує, то погодяться. А я за вечір наслухаюсь. Але бабусі миттєво сахнулися.

– Та ми ж тоже не знаємо, хто ви такий, – каже Ганька.

– Я паспорт покажу. І посвідчення.

– Та ні. Ми самі баби, дідів нема, – несміливо каже Вера. – Ви он лучче до Коробка підіть. Бачите, ондо дальше магазин? Там його жінка торгує.

Я подякував і вже збирався, коли баба Ганька лагідно додала:

– Ви тільки на нас не обіжайтесь. Але ми одинокі. А тепер врем'я таке, що своєї сорочки боїшся. Скинеш звечора, повісиш на стілець – а вранці пугаєшся.

Тіки не ржи

Чуєш, ти не дуже зайнятий? Не знаю даже, з ким про це поговорити. Тіки не ржи, ладно? Це про ту дівчину, Марину. Язик не повертається її назвати тьолькою, як ми ото в школі на них усіх кажемо. Мені здавалося, Марина – дівчина моєї мрії. Ну, не ржи!

Ладно.

Кароче, я з нею від сьомого класу... ну, тіпа... дружив. Уже три роки, виходить. Мені що в ній подобалося, знаєш? Вона не манірна, як оті... ну, тьолки. «Уті-путі, мой ма-лиш». У неї нема такого. З Мариною можна нормально поговорити. Ну, як з пацаном. Та що там поговорити! Ми з нею разом снаряд колись пиляли.

Ну, я, кароче, думав спочатку, що я з нею просто дружу. А потім влюбився.

Знаєш, у нас там за глиняним кар'єром залізнична колія йде? Ну да, на краю міста. А вздовж колії якісь великі в'язи ростуть. Чи граби, я гребу. Ми з Мариною раз на літніх канікулах вирішили залізти на дерево, набрати з собою пакетів з водою і потім скидати їх на поїзд. Так, я знаю. Ума палата. Ну, це два роки тому було, малі були. Набрали

ми таких, знаєш, одноразових кульочків. Там внизу струмок тече, ну, як струмок – канава стічна. Набрали ми в кульочки води, позав'язували, а кульочки поскладали у велику сумку.

І Марина перша полізла. А я знизу дивлюся – вона ж перед тим, поки біля канави сиділа, трохи замастила джинси. Ну, ногу піднімає, джинси вздовж стегна натягнулися. Ну не ржи! Ну да, жопа. І шо? Людина ж. Але мені не то! Мені – що оті джинси брудні, якимось аж заболіло. Тому що їй пофіг, розумієш? Я чуть не заплакав тоді, блін. Їй пофіг, якщо джинси десь там брудні. Ну, ти зрозумів, яка вона? Напевно, тоді я й подумав, що це дівчина моєї мрії.

Канешно, нічо я їй не сказав. Нам тоді по тринадцять було, блін. Їй уже чотирнадцять, правда. Щойно виповнилось. У неї на літніх канікулах день народження.

Я ще потім два роки боявся. Канешно, вона бачила, як я туплю часом, і все розуміла. Але я не хотів, щоб ми перестали разом... ну, тіпа... тусити. Ну, і вона, мабуть, так само. Кароче, обоє тіпа морозились. Тіпа, нічого нема.

Ми даже звикли до такого відморозу. Часом, правда, як випадково десь торкнувся її руки, то аж трусити починає. А вона мовчки прибирає руку.

Раз, помню, вже майже через рік після отого, ну, кароче, як я поняв... ідемо ми зі школи, все таке зелене, каштани цвітуть, я довольний як слон, що через тиждень канікули, обігнали ми якихось тьолок з паралельного, а тут Марина внезапно мені каже:

– Знаєш, я б хотіла, щоб мені завжди було чотирнадцять... або ще менше.

А їй скоро п'ятнадцять мало бути.

– Та ладно? – кажу. – Не хочеш дорослою бути?

Тут я подумав про секс, канешно, і подумав, що вона це теж подумала, ну і замовчав. А вона якимось так печально:

– Та от не знаю. Думаєш, станемо дорослі – краще буде?

Я вже якось не міг далі говорити. Думав, що б я не сказав, а вийде, ніби про секс. Ну, блін. То ми замнули тему. Я потім думав, канешно: чи хочу я, щоб мені завжди було чотирнадцять? Це, тіпа, нічо рішати не треба? Напевно, я просто хочу, щоб час подовше тягнувся. Оце ходити з Мариною вранці до школи, ввечері зі школи. У школі ми, канешно, морозились, а то б застібали нас. Ну але да. Хочу я, тіпа, щоб це подовше тривало – але зрештою хай би таки дорослим стати. Ну не ржи! Блін. Я ж не тільки про це.

Ну, і мені страшно, канешно, але з часом чим далі, тим більше хочеться доторкнутись до неї. На канікули вона з батьками поїхала кудись. А з наступного навчального року я собі вічно став казати: ну все, до кінця вересня скажу їй. Ну все, до кінця жовтня. Ну, до Нового року точно. Але не, ходив за нею, як тряпка. Ненавидів себе.

А вона якась ваще сумна стала. Я думав, канешно, це через мене. Тому що я такий мямля. Йду, опустив голову, і весь час: от зараз до польського костюлу дійдемо – скажу їй. Добре, пропустив, тоді до повороту на Моцарта – і скажу. А у самого серце гупає. І вона мовчить.

Уже не так просто було взяти разом і на дерево залізти. Чи там на дах піднятися – ми колись дізналися, що в моєму під'їзді чердак не закривається на ключ. А зараз якби лізли, у мене б тільки одна мисля: чи ми там будемо цілуватись. Потім я і сам став думати, що да, краще б нам завжди було по чотирнадцять. Чи навіть по тринадцять.

Ну, і так, тіпа, ще цілий рік минув. Ми з нею чим далі, тим менше разом тусили. То вона скаже, що її сьогодні пораньше батя чекає. А то на вихідних даже мама її стала в церкву з собою брати. Прикинь! Мама її давно на почві релігії довбанулась, але ж Марина раніше не велась. А тут стала дозволяти мамі тягати її за собою. Я думав, це навмисне, щоб зі мною не бачитись.

А потім з нового навчального року, оце вже цього, у нас почали вічно дискотеки крутити. Ну, ти знаєш – Володя їх став організовувати. То в нашому спортзалі, то в Народному домі ото в центрі, то в Будинку офіцерів. Потім Льошка до нього підключився. Видно, самі хотіли, ну і, тіпа, для всіх уже робили. Льошка тоді своїм діджейством захопився. Раз я помагав йому: тягнули ми вдвох оту величезну колонку з актового залу. Зупинились між поверхами відпочити.

– Не можу дочекатися, поки закінчу школу і можна буде валити звідси, – каже Льошка.

– Чо так?

Я, тіпа, подумав про Марину, яка не хоче дорослішати. А Льошка навпаки:

– Пошвидше би. Валити звідси треба. Я вже давно зрозумів, що наше місто – анус цивілізації. Чи, попростому, жопа міра.

– Та ну, – образився я.

Я наше місто люблю.

– Сам подумай, – каже Льошка. – Що можна зробити в місті, де всі всіх знають? Разве шо шкільні дискотеки. Я знаєш куди мрію? Нью-Йорк. Манхеттен. Отам можна задвіжувати і продвинути по діджейській темі.

Я потім, тіпа, думав про це. Да, канешно, у нас тут не Манхеттен. Особливо те, що всі всіх знають. Колись ми з Мариною, ще як нормально тусили, пішли у травні прогулювати уроки на річку. Поки я прийшов додому, моя мама вже про все знала, бо на річці нас побачила якась її подруга. Ну що це за місто? Чи ця гімназія наша, блін, де замість одного з класів відкрили греко-католицьку капличку, а з уроків, правда, тільки пару раз на рік, зате всією школою водять на Службу Божу. Дійсно, анус цивілізації. Ото хіба на шкільні дискотеки й ходити.

Ну і, кароче, вічно ходжу я на ці дискотеки, бо тут же Марина. А я боюсь її запросити на медляк. Блін, я ненавидів

ті дискотеки, але все одно ходив. Стоїш вічно, тебе трусить, ніби холодно тобі. В спортзалі, правда, дійсно холодно було. А я ж у самій сорочці, щоб красиво. Трусишся, зато під пахвами тече від страху. І вже думаєш, чи від тебе не смердить. А ще ж темно. І з великої колонки баси гупають, знаєш це почуття? Так, аж у грудях віддається. Отак, усім тілом баси чуєш, а не тільки вухами. І теж тебе трусить від цього.

А Марина весь час стоїть під стінкою, причому так: підпирає. Ну, тіпа, як пацан. І печально втикає в пустоту. Я втикаю на неї, надіюсь, вона це відчує і подивиться на мене. А вона не дивиться.

Ми тоді з нею вже майже не говорили.

Раз була дискотека в Будинку офіцерів колишньому. А Володька тоді якраз влюбився і вічно медляки ставив. Я стояв-стояв, а потім відірвався від стінки й різко пішов до Марини.

– Потанцюємо?

Вона так на мене подивилась, ніби я різати її вів. Отак, тіпа, знизу вверх, зі стражданням.

Але пішла.

Поклала мені руку на плече, легко так. А мене трусить усього.

– Холодно тут, – кажу.

– Та, є трохи, – каже вона.

Я мовчу. Як даун якийсь. Блін, а раніше так легко було з нею.

А тут її нога об мою шурнулась, отак, внутрішніми частинами стегон, – і чую, блін, у мене встає. Зразу, блін! Добре хоч темно. Я від неї трохи відсторонився. А сам думаю: може, тіпа, навпаки притиснутися треба. Тоді можна вже нічо не казати, і так понятно буде, ха. Але ж я сцикло, канешно, щоб так зробити. Крутимось ми з нею, вже закінчується медляк, я вже панікую, що треба щось казати,

бо ж інакше знову все піде по колу, як перед тим, але боюся заговорити, тіпа, язик до горла прилип, і тут Марина сама каже:

– Пішли надвір вийдемо.

Блін, у мене серце так гупати почало, що я даже баци з колонки чути перестав. Думаю, ось воно. А я сцикло останне, раз дівчина мусить перший крок робити.

Йдемо ми надвір. Вона трохи спереду. Там оцей довгий холодний коридор. Думаю, може, тут її догнати й поцілувати. Але ж не, боюсь, канешно.

А надворі вже холодно і темно. Там недавно, помниш, каштани старі зрубали? Марина сіла на один пеньок, я стою. Потім сів біля неї. Сам як пеньок, блін. Сиджу, як притрушений, думаю: зараз скажу, зараз скажу, зараз скажу. А сам боюсь доторкнутись.

І тут вона мені каже:

– Саня... ти мій найкращий друг, але...

І мовчить. У мене все захололо. Ну да, думаю, канешно. «Але». «Але», блін. І починаю злитись:

– «Але» – тобі хтось інший подобається?

А отут я ваще не сподівався: Марина обійняла себе за плечі й почала схлипувати. Плаче, плаче. Я сиджу, ну, розумієш... тіпа, не знаю ваще, що в такій ситуації робити. А вона трохи заспокоїлась, потягла носом і каже:

– Саня... Саня... Що мені робити?

Блін, я сиджу, як притрушений. Вона каже:

– Обійми мене, а?

Я тепер ну вже ваще не знаю, що думати. Ну, поклав руку їй на плечі. А сам уже радію: може, я щось неправильно зрозумів? А рука на її плечах важка лежить, ніби не моя, а дерев'яна. Нічого неясно.

– Сань, ти ж від мене не відвернешся? – каже вона і знову схлипує, я відчуваю, як її плечі здригаються. – Так, мені хтось інший подобається...

Мене знов заціпило. Сиджу вже, як камінь. Ну не можна так з людиною! Але тримаю руку на ній. А сам як статуя. А вона каже:

– Знаєш хто?

Я мовчу. У мене губи стиснулись, як у курки срака, блін. Не хочу знати, але хочу. Марина мовчить. Потім каже:

– Надя.

– Яка Надя?

– Надя Мороз. Із «А» класу.

Тут мене як пересмикнуло. Від огиди. Рука сама з її плечей зістрибнула. А Марина голову повернула і на мене з-поміж долонь дивиться. А я тепер уже теж себе за плечі схопив і тримаю. Зіщулився.

Не, я, канешно, на секунду подумав, що вона це навмисне сказала, щоб від мене відмахатися. Знаєш, як ото тьолки: «ой, ми лізбіянки, не хочемо знайомитись». Але потім дивлюся на Марину, на її позу, як вона зажалась, і розумію, що це правда.

– Але ж Надя – дівчина.

– Та шо ти кажеш! – саркастично відповідає Марина, але так, зі злими сльозами в голосі.

Тут я й сам поняв, як моя фраза тупо прозвучала. А Марина ховає лице між долонями й каже:

– Я скільки пам'ятаю, мені дівчата подобались... – І на мене крізь пальці дивиться. – Ти ж від мене не відвернешся тепер?

– Бліннн. Я не помічав.

– Та ти тільки себе помічаєш, – зітхає вона.

Я суплюсь.

– Та я все розумію. В твоєму стані, – з несподіваною ніжністю каже Марина. – Але ти справді на собі зациклився, Саня. Ти що, справді ніколи не звертав увагу, як я поведилась, коли десь її зустрічала?

– Ні.

Я смутно пригадував, що за Надя Мороз ваще. Якесь таке аморфне створіння, з отих, манірних: «уті-путі, мой ма-лиш». Як вона може їй подобатись? Блін, про що я думаю.

– Я оце й зараз під стінкою стояла, на неї дивилася. Добре, що ти мене запросив. – І знов починає схлипувати: – Ти хоч можеш мене запросити...

Марина говорить, а мене всього стискає. Я відколи дізнався, що бувають... ну, тіпа... голубі, чи як їх назива-ти... вічно боявся, чи я сам не голубий. Ну да, не ржи. Хот-тя і влюбився в Марину, а все одно вічно боявся. А тут виявляється, що Марина... ну, тіпа... розова. Чи як. Ну і я сиджу тоді на пеньку й думаю, блін: а вдруг, раз я влю-бився в розову – чи може це значити, що все-таки я сам го-лубий? Ну, не ржи, блін. Це не смішно.

Сиджу, оці всі мислі дурацькі в голові, відвертаюсь від неї, а вона знов:

– Хоча б ти від мене не відвернешся? Я не знаю, що з цим робити. З ким тепер хоч говорити?

– З псіхічкою поговори.

Марина шморгнула. Ну да, це жорстоко з мого бо-ку було. У нас у школі недавно завели псіхічку, але всі з неї ржуть. Таке чудо: вічно в якусь тюль кутається, та-ку напівпрозрачну, і сама вся така ефірна баришня, аж тошнить від неї, а на уроках психології втирає про якісь торсіонні поля, розу міра і вселенну, яка все для тебе зро-бить, якщо ти по-справжньому чогось хочеш. Весь оцей бред. Ну і, канешно, тільки поговори з псіхічкою – це зра-зу всі завучі, директор і, відповідно, батьки будуть знати. З таким же успіхом можна поговорити з нашою класною керівничкою: ця вічно ходить у червоних чоботах, вишитій сорочці, гуцульській плахті та в коралях, ніби з Квітки, блін, Основ'яненка вийшла, а свої уроки української лі-тератури починає з молитви, при цьому плаче, часом до істерики доходить: адвентистка, чи свідка Єгови, чи щось

у тому дусі, вона щороку міняє. А малих у молодших класах на коліна ставить.

Ну і да, Марина, розкажи тільки кому-небудь в нашому місті... В цій жопі міра справді всі все знають. От, наприклад, директор міського музею голубий – всі це знають. І ржуть: одного голубого не буває, їх мусить бути двоє. Ну і тепер хто в музей не прийде працювати, якщо мужик – тицяють пальцями й хіхікають. Це ж як узнають, що я дружу з розовою, теж почнуть пальцями тицяти?

Ми тоді з Мариною так і не домовились ні до чого. Вона встала з пенька, забігла всередину по свою куртку і пішла додому. Я, канешно, не проводжав. Зсередини гуділи баси, а надворі було темно і холодно.

А тепер-от я боюсь. Помниш, у нас у школі така вчителька англійської була, Ткачук? Раз я зустрів цю Ткачук біля Комсомольського озера і аж злякався: вона йшла, ну, на прямих ногах, дерев'яно так, а у самої щоки трусилися, ніби навішані на скелета шматки гуми. А очі порожні. Ну да, через пару місяців ця Ткачук повісилась. Ти в курсі.

Але пару днів тому я Марину в парку Кірова зустрів, дивлюсь, у неї теж на кожному кроці так само щоки трусяться, а вона цього не помічає. Я злякався, підійшов до неї, кажу, слухай, вибач, що я тоді так повівся. Просто ти говорила, а я не тебе слухав, а почав боятися, чи я сам не го... кхм! гомосексуалістичний...

– Я ж кажу, ти тільки про себе думаєш, – відповіла Марина.

Вона повернулась іти геть, але я наздогнав. І тепер наважився взяти її за руку:

– Я не відвернусь від тебе.

Кажу, а самого трусить.

Я ж розумію, що я й сам – малий дурний наляканий підліток. Думаєш, я цього не розумію? Насправді я дуже боюся. Послухай. Може, хоч ти знаєш і порадиш мені?

З ким адекватним їй можна про це поговорити? Мама у неї – ну ти в курсі. Батя – тоже явно не варіант. Блін, ну взагалі з ким про це можна поговорити в місті, де змушують молитись на українській літературі й посеред школи відкривають капицю – і де всі всіх знають і обговорюють в очі й поза очі?

Не, я серйозно. Ну з ким? Тіки не ржи.

Непошлий дух провінції

Чернігів нині сповнений блаженної благості, ніби у притчах старця Зосіми.

– Скажи, відчувається непошлий дух провінції? – сміється Паша.

Відчувається. Щось є в Чернігові досі давньоруське. І є щось радянське – у найкращих аспектах. І є щось від утопічного православ'я. Спокій, чистота. Інакше не скажеш, як *благість*. Хіба що Суми або Глухів мають подібний фльор. Правда, того разу в Чернігові сприймати *благість* нам усім допомагали речовини, та й стояла чудова спокійна погода. Не гаряче й не холодно, легенький вітерець, напівпрозоре тепле світло. Місцеві Паша й Саша, наші давні друзі.

Уривками пам'ятаю, як ми були в Антонієвих печерах. На вході під деревом стояв, спершись об сидіння велосипеда, благісного-таки вигляду худий дідусь із довжелезною білою бородою. Мружився на сонце, яке просвічувало крізь ніжне травневе листя. Дивився, як вітер розвіває поли ряси священика. Той саме стояв біля новісінької білої тойоти й пояснював жінці з гарними голими ногами, як

правильно святити її машину. Освячення автомобілів – давня християнська традиція, веде своє коріння ще від Ісуса.

А ось іде серед подруг гарненька дівчина з голою попою. Ну, як. У лосінах, що обтягують, як друга шкіра, і просвічуються. Того сезону такі були в моді. Компанія йде до церкви. На вході дівчина знімає з голови напівпрозорий легкий шарф і обмотує навколо стегон. Але друзі зупиняють її. Заминка перед входом. Дали ще один шарф на волосся. Бо ж непристойно – до церкви з непокритою головою!

Коли ми слідом зайшли до печер, то в одній із зал щось виспівували солодкими небесними голосами.

– Тут класна акустика, – каже Саша.

Ми тихенько пройшли далі, щоб не заважати людям молитись. А коли поверталися крізь цю залу, в ній нікого не було. Паша стає в нішу в стіні й затягує:

– Ом-м-м-м! Ом-м-м-м!

В сусідню нішу стає Саша:

– Ом-м-м-м! Мані падме хум-м-м-м!

В цей час до зали зайшла родина туристів. Мама одразу цитьнула на шумного сина:

– Тихо! Видишь, служба началась!

Потім, пригадую, ми йшли якимось парком. Назустріч чоловік вів на ланцюгу величезну вівчарку. З куців на неї кинулась бездомна шавка: і вкусити боїться, й відчепитися не хоче. Вівчарка на ланцюгу намагається повернутися до неї мордою попри те, що її тягнуть за шию геть. Шавка відскакує від вівчарки, гавкає щосили.

– Знаєте, що дворняга каже вівчарці? – ухмиляється Паша. Перекладає хрипким шансонним голосом:

Шарик! Я, как и ты, был на цепи!

Шарик, рубал хозяйские харчи!

В Чернігові на площі у неділю досі грає живий оркестр, а бабусі з дідусями танцюють під пісню «Му, ту, ту Delilah». Часом у парі – бабусі з бабусями. Але ніколи – ніколи! – дідусі з дідусями. З цим у нас суворо, в усіх поколіннях.

Це був приємний довгий та неспішний день. Стемніло, але й вечір теплий. Ми пішли до Саші й Паші. Коли збирались натискати кнопку ліфта, до під'їзду забіг високий молодий чоловік і застрибнув до нас. Він був під два метри на зріст, у строгому світлому костюмі, з довгим світлим волоссям і видовженими, благородними рисами обличчя.

– А ліфт не перевантажимо? – жартома каже Саша.

– Нічого, як застрягнемо – подружимося, – весело відповідає юнак.

Паша прокоментував, що цей ліфт іще ніколи на його пам'яті не застрягав. А він тут усе дитинство прожив.

Ми з Оксаною пробули в гостях недовго, бо вранці мали їхати на Сосницю. Паша і Саша вирішили нас провести вниз. Ми сіли в ліфт учотирьох і натисли на кнопку.

Ба-бах! – одразу відчули провалля під ногами.

– А-а-а! Ми летимо вниз! – нажахано кричить Саша.

– Спакойна, – логічно заперечує Паша, – якби ми летіли, нас би підняло.

У першу мить усі відчули невагомість. Падіння швидко заблокували аварійні гальма ліфта. В штани накласти встигли всі, крім Паші. Моя Оксана біла, наче холодильник.

– А ти казав, цей ліфт не застрягає, – каже Саша Паші.

– Дик оце вперше! – відповідає Паша Саші.

– Отой чувак, – згадала Оксана, – він щось явно знав! Чому він сказав «як застрягнемо, подружимося»?

Ми з Сашею почали розвивати тему, що то посланець. Він мав нас попередити й зробив це – а ми не послухали!

Він навіть зовні схожий на посланця був! Високий, із класичним обличчям, із довгим волоссям. Утім, який він був на вигляд, ніхто тоді не звернув уваги. Тож зараз ми дофантазували:

Some say beneath his coat there are wings...

Нас відкрили хвилин через двадцять. Якщо врахувати, що був вечір неділі – служби спрацювали дуже оперативно.

Ми зайшли до Саші й Паші на каву, щоб запити стрес – а тоді спустилися вниз пішки, якщо я правильно все пам'ятаю. Побоялися знову сідати в ліфт. Наступного ранку ми з Оксаною довго спали й виїхали на Сіверщину аж під обід.

Зненацька за Сосницею, в місцях, так добре описаних у «Зачарованій Десні», дорогу нам перегородила ця сама зачарована Десна. Спокійно й затишно хлюпає річка по асфальту траси.

Біля межі води зібралось уже зо два десятки людей. Як місцеві, так і приїжджі. Була навіть шістдесятилітня жінка з Москви у стилі «запах театру». Ну, ви знаєте цей типаж: томні літні дами з густим яскравим макіяжем і перепаленим хімією волоссям фіолетових і вогняних відтінків. Росіянка замислено ходила по коліна у воді, підкотивши штани. А на її куртці був нашитий триколонр.

Проїхати через затоплену ділянку наважуються тільки водії камазів і високих мікроавтобусів. Та й то, мікроавтобуси – із застереженням.

– Давай, проїжджай, тут неглибоко! – стібуться троє місцевих хлопців, які також, закотивши штани по стегна, ходять у воді.

По той бік річки водій, висунувшись із відчинених дверей маршрутки, став на підніжку та згори з підозрою дивиться на мутну воду. Нарешті, попри сміх хлопців, наважується й повільно-повільно суне на глибоке, готовий будь-якої миті здати назад. Його затоплює по бампер, а тоді по фари. Ще трохи, й вода піде крізь двері у салон – але тут мікроавтобус робить ривок і, розганяючи перед собою хвилі, наче корабель, долає найглибше місце.

Історія – *the* Україна. Міст поспішали здати до якогось ювілею особисто президентові Кучмі. І встигли вчасно, звісно. Але здавали в серпні, вода стояла низько. Ну, то підїзди до моста насипати й не стали. Кучма приїхав, роботу похвалив, чиновників нагородив.

Міст є. Широкий, гарний – онде височить елегантною дугою. Дале-е-еко ген серед ріки! З усіх боків оточений травневою водою. В народі його називають Мостом дурнів.

– Їдьте до Коропа, – переконує хлопець на скутері, – краще сотню кілометрів обїхати, зате доїхати.

Він, безперечно, має рацію. Якщо маршрутку заливало по саме нікуди – мотоцикла я тут ніяк не перетягну. Ані руками, ані його власним ходом. Але ж так не хочеться назад тулити. От ми з Оксаною й ходимо колами, чуємо ріпу. З іншого берега затоплену ділянку переїжджає високий матово-зелений «ЗІЛ». Ми просимо дядька за двадцятку довести нас по воді до початку моста.

– Та мені не до того, – відмахується він.

І справді: з кабіни слідом за ним вилазять даїшник у формі та якась тітка-клерк у цивільному. Дістають рулетку, міряють дорогу.

Нарешті міліціонер показує нам:

– Їдьте он туди – вздовж берега ґрунтовкою. Там під деревами сидять двоє чоловіків із шестиметровим баркасом. Спитайте їх. Може, перевезуть.

Тим часом починає нудити дощ. Ми сунемо розмоклою ґрунтовою дорогою. Бачимо човен – але думаємо, що це не той. Дуже вже він маленький. Тоді з-під дерева виходить повний чоловік у плащ-наметі й, рукою притримуючи капюшон, іде до нас.

– Нам тут казали, ви можете перевезти?

– А чого ж ні? – сміється з-під капюшона його кругле лице. – Давай грузить.

– Сюди?!

Це таки виявився саме той човен. Я дивлюся на «баркаса» скептично: ох, потонемо разом із Мамайотою.

– А точно влізе мотоцикл?

– Ну, скутер переправляли раз...

– Ех! Ну давайте, – махнув рукою я.

Потоне Мамайота, думаю, буде зате що згадати. На півжиття. Як потопили мотоцикл у зачарованій Десні.

Помічник перевізника, сам Харон і я, крекчучи, втрюх по дощці зачочуємо Мамайоту на човен.

– Отак, отак... Ближче до центру. Ти, – каже Харон до Оксани, – сідай на ніс. Будеш рівновесіє тримати. А ти, – каже мені, – отут, на колесо мотоцикла зверху. Притримуй, щоб не вивернувся!

Товариш Харона відштовхує човен від берега. Так мотоцикл Мамайота вирушає у плавання річкою Десною. Ми йдемо перекошено, проте Харон посміюється з-під капюшона. Підіймає з дна «баркаса» єдине довге весло й починає гребти, як на каное.

– А це Ваш човен?

– Та де. Сільради, – каже Харон. – Нас направили сюди. Роботи щас у селі мало. Робиш лише час від часу те, що

тобі загадають. Оце зараз кажуть: вода прибуває, беріть баркас і йдіть людей возити.

Харон не припиняє ніжно усміхатись. Обережно гребе, і з весла у воду плавно котяться краплини. І тут з-поміж хмар за спиною Харона виходить сонце, забарвлюючи великі краплини в золотий колір, поверхню води, на яку ці краплини падають, – у яскраво-синій, а верби над водою – у по-травневому соковитий зелений.

Вже зрозуміло, що з ріки не зачерпнемо, якщо будемо сидіти рівно: після завантаження Мамайоти й нас трьох, від краю борту баркаса до поверхні Десни таки залишилося кілька сантиметрів.

Поволі сунемо сонною рікою. Сіється беззвучний сонячний дощик. Виспівують жаби й комарі. З корми нам усміхається добра людина.

Базар never sleeps

Маленький сивий українець зі стрижкою «їжачок» обома руками вчепився в горло бородатому грузину, також сивому. Чоловік із «їжачком» тіснить грузина на узбіччя, засипане пакувальним картоном і поліетиленом. Грузин мовчки опускає підборіддя, щоб не бути задушеним.

– У нас тут заранеє договороно! – наступає «їжачок».

– С кем? – саркастично кривлячись, не здається грузин.

Збирається дві групи підтримки, по одній на кожного. Проте ніхто не втручається. Всі зацікавлені лише, щоб бійка закінчилась якнайшвидше: грузин і сивий «їжачок» створюють затор. Вони б'ються за місце для паркування. На аварійках поряд стоять, блокуючи трафік, дві однакові чорні тойоти. Сивий, втративши контроль над горлом супротивника, зрештою поступається недодушеному грузину й забирає свою тойоту. Грузин, потираючи шию, з тріумфальним виглядом залазить у свою. Запарковує шикарну машину між двох покоцаних вантажівок. Потік транспорту поволі починає тягтися вперед.

Це відбувається о п'ятій ранку – на оптовому базарі «Фермер» на Троєщині зараз година пік. По вулиці Елек-

тротехнічній поволі сунуть більші й менші вантажівки, між якими чоловіки різного віку, від підлітків до пенсіонерів, тягають залізні візки-платформи, заставлені дерев'яними та пластиковими ящиками. Нагадує картинки з Індії.

– Що ти там фоткаєш? – стає біля мене молодий вантажник.

– Та от, пробка так рано.

– Пхх, хіба ж це рано. Все вже закінчується, – він нахилиється вперед під кутом у сорок п'ять градусів, напружується, плавно рушає з місця, тягнучи за залізну Т-подібну скобу свій візок, зарулюючи у трафік між явно популярних тут тойот, а також жигулів і вантажних мікроавтобусів.

На початку Електротехнічної розташований більш знаменитий речовий базар «Троєщина», далі він плавно переходить в «Обрій 2000», потім без паузи в «Глорію», за нею безрозривно в «Глорію-Т». Й лише за ними, через заправку й меблевий, – нарешті овочевий «Фермер». Аж о сьомій тридцять ранку, дуже, дуже-дуже пізно, до речових ринків потягнуться неспішні рядки людей, серед яких багато акуратних східноазіатів. А от на «Фермері», де поряд із місцевими працюють переважно люди з Кавказу та Центральної Азії, рух не припиняється ще з ночі. Скажений темп задає невидима рука ринку, яка тримає великого батога і ним підхльоскує людей нижче спини: «Вйо! Вйо! Товар псується!»

У ранній передсвітанковий час торгівля йде між продавцями й перепродавцями.

– Ты ж у меня всегда берешь, – базарник перевертає прозору пластикову коробку з полуницями, демонструючи чисте дно. – Ты знаешь, какую цену за них выставишь!

Перекупник чуває підборіддя. На оптовій частині ринку вражає не так дешевизна, як якість фруктів. Як кінцевий

споживач я схожих черешень або полуниць ніколи в житті не купував. Думав, такі бувають лише в фотошопі. На «Фермері» о п'ятій ранку не продають на кілограми – тільки ящиками. А краще причепами. Сьогодні вдень ці фрукти, в рази дорожче, підуть на елітних базарах типу Бесарабки. Ну, а вже недопродане, через день-два, далеко не настільки досконале, піде простим смертним десь на Русанівці чи Борщагівці. Зараз червень, і на базарі «Фермер» домінує червоний колір: полуниці, черешні, вишні, суниці, малина.

О п'ятій ранку не всім вистачає місця в межах базару. Відповідно, торгівля відбувається також із машин, запаркованих у два ряди навпроти знаку «зупинка заборонена» й під табличками «працюють евакуатори». Поміж запаркованих за межами базару машин ходять міліціонери. Оцінююче зазирають у товар. Продавці улесливо усміхаються сержантам-фітоінспекторам.

55-літній Шаїг, родом із Баку, сонно мружиться на сонце, сидючи на табуреті біля ящиків елітних полуниць. Дев'ята ранку, а він досі їх не продав і, значить, уже навряд чи продасть.

– До одинадцяти утра всё вымрет. Завтра ночью сдам оптовикам за любую цену, только бы не пропали. После-завтрашний день не переживут.

Шаїг, за місцевими мірками, дуже дрібний підприємець. Він орендує ділянку в Житомирській області, де наймані працівники вирощують йому полуниці. Він возить товар раз на тиждень. Завозить завжди звечора.

– Всю ночь не спал. Сторожил. Ничего, раз в неделю можно и не выспаться. Ну, чем-то надо заниматься. У меня, конечно, двое внуков – но не только же с ними дома сидеть.

Шаїг живе у Києві п'ятнадцять років. Раніше був електриком. Останні вісім років – тут. Базар здає в оренду склади, але Шаїг, оскільки він має лише кількадесят ящиків і тільки раз на тиждень, склади не орендує – він проситься до співвітчизників, по дружбі.

– Здесь у нас все хорошие люди. Все дружные, – усміхається Шаїг. – И азербайджанцы, и грузины, и армяне, и украинцы, и русские, и молдоване. Независимо от национальности.

Я заздрю його оптимізму, бо від ранку встиг наслухатися всякого. Власне, поки ми з Шаїгом розмовляємо, невдоволена ціною перекупниця кричить на його сусіда:

– Воно приїхало на мою землю – й воно буде мені вказувати!

Продавщиця біляшів, помітивши, як я купую чужинецьку шаурму, робить зауваження:

– Ото краще у своїх купив би...

А Юра, монопольний продавець зонтів і тентів для торгових місць, пхаючи свій візок крізь натовп, рекламує товар ось таким чином:

– Внимание, внимание! Каждый молдаван, купивший зонтик, получает вид на жительство в Украине!

Молодий вантажник Славик поведінкою нагадує дрібного хижака. Коли я його знаходжу, він дрімає на своєму вантажному візку, прикривши очі від сонця згином руки. Картинка з раннього Горького. Відчувши мою присутність, Славик миттєво прокидається, стрибком опиняється поруч і після того ані на хвилину не зупиняється. Він рухається смикано й непередбачувано, як маленька кобра. У Славика фінгал на півобличчя.

– О, ми з тобою такий текст забабахаємо! Пссс! Я тобі тут щас усе... С-скажи: якщо ми розбомбимо цей базар – с-скільки нам за це заплатять?

– Е-е...

– Чи краще наймайся зі мною грузчиком! За неділю-дві так піднімешся – з-забудеш про свою писанину! Я с-сьогодні вже триста вісімдесят гривень заробив. Тільки тобі перший час не можна с-сидіти, як я оце с-сидів. Весь час ходити, ходити. Бо тебе тут ніхто не знає.

В цей час товстий продавець кричить:

– Ей, тачка!

Славик біжить до нього, з підкресленою енергійністю й ентузіазмом вантажить ящики вишень. Ми щойно познайомились, але Славик дає мені потримати свою куртку:

– Там деньгі. Тримай добре.

Поки він рухається, я помічаю, крім фінгала, ще й неглибокі порізи по всій шії та плечач.

– Сорок, – каже він продавцю.

– За тридцять домовились! – кричить на Славика продавець.

– Ніхто ні з ким не договарювався, ну ладно, попытка не пытка.

Продавець вишень передає гроші не Славіку, а покупцю – той має їх віддати, коли ми ще й розвантажимо ящики. На пару тягнемо тачку Славика до мікроавтобуса на виїзді з базару (я – «двоюрідний брат», новенький вантажник). Коли ми вже рушили, до продавця під'їжджає інша тачка, й виявляється, що за тридцять таки домовлялись – із іншим і задалегідь. А Славик щойно випадково перехопив клієнта, який не впізнав, із ким домовлявся. Славик смикається й огризається на невдоволені вигуки конкурента, в якого щойно забрав заробіток. Сміється.

Коли ми розвантажуюмо вишні в мікроавтобус, покупець віддає Славіку гроші продавця, і Славик одразу передає зароблене мені під приводом, що не має кишень. Демонструє мені довіру. Тільки через півгодини

він раптом знаходить у себе кишеню, тож я повертаю його гроші. Славик хвалиться, як легко працювати на базарі. Приходить звечора, за оренду тачки платить п'ятдесят гривень, а заробляє:

– Ти ж сам бачив! За п'ятнадцять хвилин уже тридцять гривень.

Правда, після цього ми дві години кружляємо з візком по базару, вигукуючи «тачка, тачка», проте більше ніхто нас не наймає: вантажників багато.

– Раньше кришували, було нормально – а щас приходять працювати хто хочеш.

Славик стверджує, що більшість вантажників на базарі – сиділи. Не знаю, не знаю: може, й так, але на вигляд найбільш кримінальний сам Славик.

А він, поки ми кружляємо з тачкою по базару, сипле прожекторами для стартапів:

– Ти метал варити умієш? Ні? Нічого, научимось! Будемо самі тачки варити й іншим в оренду здавати.

Потім:

– А цей азер у жовтій майці – місцевий авторитет. Він займається піддонами. Курить крек. Я думаю піднятись і теж піддонами зайнятись.

Дерев'яні піддони, які гублять або забувають водії фур, можна, виявляється, підбирати й перепродувати. Тільки треба влізти в бізнес так, аби тебе при цьому не побили. Потрібні контакти. Бо ж інакше «азери можуть і зарізати, вони ж мусульмани. Зате – у них є благородні поняття».

Далі Славик питає, чи нема у мене знайомих ріелторів. Він тут знає одну безпрограшну мутку.

Потім цікавиться, чи не шарю я в SEO. Він хоче розкруткою сайтів займатись.

– А тим часом приходь уночі. Будемо разом працювати. А я тобі тачку намучу. О, с-слухай! Пішли, тут є одне уматове місце. Озеро називається.

Славик пробує вивести мене з базару дорогою між двох бетонних парканів у якусь промзону. Уматове місце тим часом з озера перетворюється на гаражі, де нас повинен чекати авторитет по тачках. Я дивлюся на порізи на шії Славика, на його смикані манери. М'яко ухиляюся від пропозиції.

– А! Очкуєш. Нічого не думай, – миттєво збавляє обороти Славик. – Про гаражі. Ладно, якщо очкуєш, давай поки на одній тачці працювати. Мені гроші потрібні. Приходь опівночі.

– Так-так, звичайно. Прийду.

Як і передбачав полуничний фермер Шаіг, до одинадцятої оптовий базар практично завмирає – зате за ці години набирає обертів роздрібний. Товар тут менш елітний, для простих людей. Мощеною бетонними плитами доріжкою поміж гаражів у бік базару тягнуться із сусідньої Троещини жіночки з відрами та сумками. Дехто йде конкретно до «своїх» продавців.

Ліда, ще одна Ліда й Оля давно торгують утрьох. Кажуть, що всі троє однакового віку – кожній по п'ятдесят сім. Так збіглось. У торгівлі всі троє ще з радянських часів. Самі з Сокирянського району Чернівецької області. Працюють на себе.

– Вранці подивилися, що клубніки мало. То вирішили оптовикам не здавати. Надіюсь, не прогадали, – каже одна з Лід.

Хазяйки з Троещини беруть полуниці цілими відрами та кошиками, на варення. Коли я питаю продавщиць, чого це у них довжелезна черга, а у сусідів порожньо, – жінки аж розцвітають:

– У нас постійно ті самі клієнти. Нас усі знають: ми не обважуємо. Навпаки, краще на двісті грамів більше дамо.

Ліда, Ліда й Оля торгують сезонним товаром. Знімають кімнату на трьох на Троєщині. Часом віддають хазяйці частину ціни товаром. На закрутки.

– В Чернівцях дві з половиною тонни клубніки за день не продаси. Добре, що є цей базар, а то дома роботи нема.

Поряд із Лідами й Олею торгує смаглява Таня. Вона спеціалізується на квітах із Закарпаття, сама звідти. Проте зараз весняні нарциси закінчились, а хризантеми будуть тільки у вересні. Тож доки хризантеми не вирости, Таня бере тут-таки оптом черешні й перепродує вроздріб, аби так заробити на оренду і зберегти за собою місце. Знімати кіоск на базарі дорожче, ніж кімнату на Троєщині.

Ліди, Оля й Таня раді, що мають бізнес. Додаткових поборів міліції платити тепер уже не треба. Всім задоволені – от тільки «чорних» недолюблюють:

– Не. Ті, що тут постійно торгують, – нормальні. А є такі, що приїжджають на сезон. То ці людей б'ють, аби свою ціну поставити.

З жінками такого не ставалось – але всі про це чули. «Епізоди із зальотними» підтвердить і молодий чоловік з адміністрації базару. Вранці він розмовляв зі мною в офісі, не пускаючи через поріг, але потім, наступної ночі, сам зупинить на дорозі під ліхтарем. Втім, адміністратор не уточнить, люди якої саме національної меншини чинять неподобства, бо всіх охарактеризує одним словом. Ні, двома:

– Ми називаємо їх: «банабаки», «чурбаньйо».

Від третьої дня ритм базару дедалі млявіший. Невидима рука ринку втомилась і опустила батіг до вечора.

Етнічний таджик із північного Афганістану розповідає, як утік від талібану. Батьки досі там.

Валя з переносного буфету-тачки розвиває фантазію, як могла б заробляти на каві, якби їй дозволили працювати на себе, а не на адміністрацію: напої та їжа для базарників значно дорожчі, ніж у місті. Монополія. Якщо не подобається – їдь аж на Троещину.

А от пенсіонерка Раїса Леонтіївна працює на себе. Продає базарникам соняшникове насіння. Вона щодня їздить пільговими автобусами аж з Обухова:

– А що, якщо я пенсіонерка, то їм менше за вас? На пенсію не проживеш. А семачки люблять і наші, і іноземці, – Раїса Леонтіївна одна з небагатьох тут, хто вживає нейтральне слово «іноземці», а не більш емоційно забарвлені синоніми. Каже, на базарі ніхто її не чіпає: – Яюсь підійшов до мене такий мужчина: красівий, у формі. Каже: «Я распорядився, щоб вас, стару, ніхто не трогав».

Базар знов оживає після сієсти ближче до ночі. Опівночі під ліхтарями знову повно народу. Все навколо яскраво освітлене. Мобільних кав'ярень і закусочних на колесах більше, ніж удень.

На в'їзді, попід воротами, стоять жіночки з цибулею та зеленню. У кожної – тільки по одній-дві сумки, принесених руками, не привезених машинами. Цих жіночок постійно відганяють охоронці, щоб вони не заважали проїзду вантажного транспорту. Жіночки щоразу розходяться, проте невдовзі знов стікаються, як вода.

Найбільш азартні покупці-оптовики вже з ночі тут, на полюванні:

– Може, хто привезе щось добре, то я перший і куплю.

З'їжджаються і з'їжджаються фури. В різкому світлі фар чоловіки-вантажники напинають на шиях жили.

Ще з вечора мені на мобільний наярює Славік. Трубку не беру. Намагаюся триматися спиною до стін, щоб він не наблизився непоміченим. Коли перебігаю з місця на місце, постійно озираюсь.

Навколо, у спальних районах, западає глибока ніч – а тим часом тут ярмаркове колесо сансари розкручується дедалі швидше.

Просто платіть податки

Уже трохи п'яний, Сергій Ткач виходить на балкон покурити. Ми з Вадимом, хоч і не куримо, йдемо слідом. Балкон зашкленений, і Вадим, господар квартири, відчиняє одне з вікон. Бортик балкона нижчий, ніж звичайно. Заввишки лише по середину стегна. Сергій Ткач стає найближче до краю, щоб випускати дим назовні.

Холодно, мокро. Внизу ходять люди у плащах і теплих куртках. Сергій вихиляється і з десятого поверху робить жест рукою, як імператор або пророк.

– Просто платіть податки, – впівголоса каже він людям унизу.

Трохи повертається. Із жестом Мойсея:

– Просто платіть податки. І ви! І ви теж. Просто платіть податки.

Вадим:

– Це можна зробити релігією. Одна-єдина заповідь...

– Просто платіть податки, – уже до нас, із притиском, каже Сергій.

– Ага, – повторює Вадим, – єдина заповідь. Але якщо не заплатите, нічого не буде.

– Ну як це не заплатите, – лагідно, але твердо заперечує Ткач. – А вже що буде, то справа не ваша. Ви просто платіть.

– Це ж те саме, тільки з різних поглядів, – кажу я. – У секти Вадима гуманніше тлумачення доктрини, у секти Ткача суворіше.

– Громадянини, Ви можете тлумачити як захочете, – наполягає Ткач, – але до двадцятого числа, будьте ласкаві, подайте декларацію.

Я сміюсь і трохи заздрю: оце у людини фантазія. Тільки потім згадую, що Ткач віднедавна працює в податковій. Він курить і дивиться вниз. Видовжене обличчя, при цьому широке підборіддя. Коротке жорстке чорне волосся, яке стирчить ніби ріжками. Постійна сумна іронія в очах. Сергій нагадує чортика, але такого – вертепного. Якщо ко- му й нашкодить, то більше собі самому.

– Бля, Вадим, який у тебе низький балкончик, – каже він і перехиляється через бортик.

– Ткач, тільки не треба стрибати! – Вадим розтягує губи в силуваній усмішці, проте я бачу в його очах реальний страх.

Вадим знає Сергія Ткача значно довше, ніж я. Сергій верстав, а я вичитував один глянцевиий журнал, і для мене Ткач передусім талановитий дизайнер. Але він час- то міняє роботи. У Помаранчеву революцію Сергій Ткач працював у штабі демократичного кандидата Ющенка. Коли ж Ющенко переміг, Сергій почав був працювати в адміністрації президента – проте вже через кілька тижнів кинув. Тоді він обґрунтував це так: «Одна річ працювати на Месію, інша – на владу».

– Ткач, я тебе дуже за це поважаю, – кажу я тепер, на балконі. – Все-таки, чому ти тоді пішов?

Сергій дивиться на мене оцим своїм сумно-насміш- куватим поглядом.

– Яюсь я не знайшов себе тоді в адміністрації, – робить паузу й дострілює: – Знайшов я себе пізніше, в податковій.

Ми з Вадимом сміємося. Вадим його заспокоює:

– Нічого, Ткач. Я думаю, ти й тут надовго не затримаєшся.

– Дякую за підтримку. – Ткач видихає дим, перехилившись через край.

Вадим також колишній держслужбовець із адміністрації Президента, й колись він пророкував, що стане «типовим чиновником на службовому форді та зі службовими чиряками на сраці», проте невдовзі так само пішов, не витримавши:

– Там затримуються ті, хто вміє крутитися і організовувати хитрі схеми, як наша Г.: змія, яка кусає себе за хвіст...

– І при цьому отримує відкат, – випалює Ткач.

Ми знову регочемо.

– Цікаво, – кажу я, – це справді смішний жарт чи ми просто п'яні?

– Я думаю, справді, – каже Вадим.

Ткач не сміється. Чим більше він стібеться – тим більше болю в його очах. І чим йому сумніше – тим жорсткіше він іронізує.

Вадим каже:

– Я дивлюся на своїх колишніх співробітників і думаю: як же добре, що я звалив. У того десять соток у Конча-Заспі, той узяв хатинку в Безрадичах. І я ніби й не можу їх судити – але радий, що не мав такого вибору. Бо якби мені сказали: ой, Вадимчику, ти ж якраз одружився, скоро дітки підуть, ось на тобі десять соточок...

– Народного добра, – вставляє Ткач.

– Ага... Не знаю, що б я відповів. Думаю, часто це роблять навіть не для себе, а заради близьких.

– І руки вже отако, – Ткач показує на плече, – в гівні. Назавжди.

– Саме тому я не стану адептом твоєї релігії про податки, – хмикнув я.

– Ти й не ставай. Але декларація до двадцятого числа щоб була на столі.

– А наш Мицик вважає, що податки треба акуратно платити, – замислено згадує Вадим.

– Просто містер Мицик надто довго прожив у Британії, – каже податківець Ткач. – А тут у нас податки йдуть прямо в Межигір'я.

– Мицик каже, не ваша справа, куди вони йдуть. Ви...

– Просто платіть податки! – закінчуємо в унісон.

– І ні про що не думайте, – додає Ткач. – Головне, ні про що не думайте.

– Так, Ткач, ну скільки можна курити? – випалює Вадим. – Пішли всередину! Я змерз уже.

– Зараз, іще одну. Бля, Вадимчику, який у тебе низький балкон!

Весілля з посагом

З Луганська я виїхав о третій дня і вкотре проїхав по дотичній до Донецька. Думав, давно проминув місто, бо пхався окружною вже кілометрів п'ятдесят. Ні:

– Да вон же Донецк, километр отсюда. Я пешком на работу хожу.

Заправник молодший за мене. Працює шість днів на тиждень, по дванадцять годин.

– Ну, не знаю. Да, много работы, и что? А мне вот – тебя жалко. Что, тебе нравится вот так под дождем? Нравится? Ха-ха! Ну и ладно. Главное, чтобы душа была довольна. Но я манал. Я лучше на ребенка потрачу.

– У тебя уже и дети есть?

– Ага, сыну год. А у тебе еще нет? Тогда лучше подожди, бо это пиздец. А что там у вас, в Ивано-Франковске?

І знов ані тіні ворожості: я усміхаюсь, і для людини я людина, а не генеріс «бандерівець». І це піднімає настрій.

– Удачі, брат! – «донецький» піднімає руку, коли я відчальною.

Одразу за дорожною розв'язкою починається «степь Донецкая». Мене щоразу це тут дивує: велетенські міські

агломерації, зате між ними – порожні поля. Ані сіл, ані бо-
дай заправок. Тільки маленькі яструби над степом. Горби
невдовзі залишаються позаду. Впирається в горизонт пря-
ма, як стріла, вузька дорога. Вздовж неї тихо дзвенить ви-
соковольтна лінія.

Темніє, проте ставати не хочу.

Проїхав вісімдесят кілометрів. Жодного населеного
пункту – тому не можу навіть зорієнтуватися по карті, де я.
Напрямок правильний. Приблизно. Але яка це область?
Ще Донецька? Вже Запорізька? Чи, може, отой кутик
Дніпропетровської?

Степ та степ кругом. І починаєш відчувати, чому в цих
краях – саме тут – владу віддавна не сприймали як таку.
Сюди йшли козаки. Тут-таки гуляв і Нестор Махно.

Постійна мжичка. Я вмикаю фари, бо погано бачу
в просякнутих вогкістю сутінках. По стегна мокрі ноги.
Відчуваю, що вже й дощовик просяк наскрізь – і навіть
футболка стає вогкою. Але настрої – прекрасний: так
вільно дихається тут! І відчуваю, як мій мотоцикл посту-
пово перетворюється на тачанку. З кожним кілометром
наближення до Гуляйполя. Вистачило б лише бензину.

Ага! Як виявилось ще через тридцять кілометрів, їхав
я зовсім не через Покровське, як уявляв, а отже, кутика
Дніпропетровської області тут і бути не могло. Коли знач-
но раніше за вказівниками на Гуляйполе я звернув на тре-
тьорядну дорогу, це був шлях через Велику Новосілку.

Одразу, першим ділом, на заправку. Дотягнув, що на-
зивають, на бензинових випарах! Почав розпитувати
чоловіка, трохи старшого за мене, як проїхати наскрізь,
не загубившись у містечку, і – клас! Як і вчора в Лугансь-
ку та кілька днів перед тим у Донецьку, цей донбасівець
також пропонує провести мене. Сідає в жигулі, махає ру-
кою:

– Езжай за мной, покажу.

Я обожнював донбаський стиль спілкування. Рубана, де-що наївна прямота. Широко розплющені очі, дуже серйозні слова. Бажання допомогти. Проста і трохи грубувата, від того не менш приємна дружність. Я любив Донбас.

– Т-ти, б-блядь, х-хто такий? – лунає голос із п'їтьми. – Зніми нахуй той шлем, ш-шоб я т-тебе бачив!

О, зразу зовсім інший стиль спілкування, зовсім інший шарм. Блондин років сорока стоїть під дашком на порозі сільмагу. Я підходжу ближче. У чоловіка копиця прямого русявого волосся, розділена проділом навпіл. Тонкі риси обличчя. Він спирається на ціпок і похитується:

– Зніми нахуй шлем, к-кажу, – язик у нього заплітається.

– Та чекайте, дощ іде, – ховаюся під дашок магазину і знімаю шолома.

– Ч-чому я т-тебе не знаю? – обурюється русявий.

Він мене смішить і чимось трохи зворушує, але зв'язуватись із п'яним не хочеться. Проходжу всередину. Русявий, хитаючись і спираючись на ціпок, суне слідом.

– Можна кави? – прошу я.

– Так. Вам скільки цукру? – з милою усмішкою питає симпатична молода продавщиця.

– Дві. – Їй поки вона засипає порошки й заливає їх окропом, я кажу їй: – Це ж треба, тридцять кілометрів від Новосілки, перше ж село в Запорізькій області – і тут у вас одразу українська мова. Ніби кордон перетнув.

– Бо ми українці. А там москалі.

Моя усмішка трохи підмерзає на губах. Після паузи дівчина подає каву, зі смішком:

– А що це ви швендяєте?

Якщо на Донбасі була пролетарська прямота, тут буде вічна підйобочка: картина Рєпіна про запорожців, які пишуть листа.

Русявий із ціпком тим часом нависає за моєю спиною.

– Льоня, та дай людині спокій! – каже йому дівчина.

Я повертаюся до Льоні. Він мені дедалі більше декого нагадує: і зовнішньо, тонкими рисами обличчя, й копицею з проділом на голові, й навіть оцим «хто такий, чому не знаю».

– А ваше прізвище часом не Махно?

– Який Махно, блядь? Бандера, нахуй!

– Добре, добре, – заспокійливо піднімаю долоні. – Ви просто на нього схожі. – Повертаюся до дівчини: – У вас тут на Гуляйпіллі як, анархісти є ще? – мимоволі я переймаю тон «іронія за замовчуванням».

Дівчина не зовсім розуміє, до чого це я, проте з гордістю каже:

– Ми тут найбільше любимо свободу.

Усміхаюся ще раз, бо без усмішки ніяк, і виходжу надвір покурити з кавою. Льоня знову чіпляється до мене, я мляво відмахуюся. Стоїмо з ним під дашком. Аж тут дівчина виходить і вкладає мені в руку три гривні. Я беру: думаю, може, здачу забув узяти. А то після поїздки я такий затурканий, такий затурканий. А дівчина каже:

– Це ваші гроші за каву. Я вас пригощаю. Бо треба помагати рішучим людям. Я вам по-доброму завидую.

Я аж розтанув. Не через три гривні, звісно, – а від самого жесту.

– Ц-це моя род-дичка, – хвалиться п'яний Льоня.

– Так, позориш мене! Льоня, та відчепися ти від людини, – все тим же жартівливим тоном повторює йому продавщиця.

– Та нічого, – заспокоюю.

Правда, через хвилину від Льоні довелося відмазуватися вже рішуче, а зрештою й фізично тікати. Бо він раптом захотів, аби я на мотоциклі довів його додому:

– Т-та тут к-кілометр. Ч-чуєш, ну доведи!

Ще впаде мені по дорозі, думаю я, руками розганяючи мотоцикл. А Льоня стукає ціпком, кульгаючи слідом, як зомбі.

Власне до Гуляйполя я доїхав о пів на одинадцятю. Мокрий, утомлений – але щасливий. Відчуття дому. Хоча ще не знаю, де переночувати. Дощ як почався під Донецьком, так і нудить. По ямах їду повільно. У черевиках ванна – але мене пре!

– Наліво, направо, і там буде готель, – розповідає з нічного кіоску жінка, яку я відірвав від телевізора.

– А як він називається?

– «Наталія», – швидко каже вона.

Готель називався «Лідія». Мені відімкнула жінка років сорока п'яти – особисто Лідія. Залишивши в номері речі, я спустився до неї:

– Де можна мотоцикла залишити на ніч?

Лідія розповіла, як дістатися єдиної в містечку стоянки з охороною.

– Не заблудитесь? А я поки закриюся, аби не вкрали, – так, і Лідія також жартує. Через секунду замислено додає: – От тільки щось ніхто не краде...

І на стоянці без підколючки не змогли:

– То ти лишаєш його чи не? Ну що ти так криво став! Весь вид мені портиш!

На ранок дощ не перестав.

Гуляйполе – єдине місце, де я пішов до музею. Для себе, для душі. Побачити на власні очі прапор із черепом і кістками та з написом: «СМЕРТЬ всім, хто на пиришкоді добуття вільності трудовому люду». Та, звісно, цікавіший за музей мені сам трудовий люд.

Враження, що тут постійно жартують, підтвердилося. Не всі, звісно, – але такої концентрації стьобу на одиницю розмови я більше не зустрічав ніде. Ось дядько років шістдесяті побачив білборд проти корупції й каже своїй дружині: «Диви, самі собі нагадують». Ось група чоловіків ховається від дощу під навісом на ганку соцзабезу. «А дрібненький! А сіяний!» – не витримує один із них, вибігаючи під зливу. А інший: «Та й що тобі, що драний зонтик? Ти ж усе одно лисий!» Це вже якийсь абстрактний гумор.

Під аптекою зустрів я бабу Шуру, сімдесяти п'яти років:

– Та про що мені мічтать, коли я на одну пенсію утримую три сім'ї. Синові на аліменти даю, та ще внучка просе на п'яте-десяте. Я їй кажу: «Я вже твоєму папі дала», а вона обіжається. А я тільки думаю: аби було за що поховати. Лягти в труну – то хоть обідать не прийдеться. Та й отака буде свадьба з приданим!

Баба Шура все життя працювала дояркою. На обох руках у неї татуювання. Я посоромився спитати, як так вишло – у радянської жінки-селянки. А баба Шура таки виявилася саме радянською:

– Знаєш, як ото в пісні: «Україна и Россия вместе навсегда».

– Та вже наче від'єдналися, – дозволяю собі заперечити, що роблю вкрай рідко.

– Ну да, запад не хоче дружити. Он після війни скільки ще воювали, – вона згадує про десятиліття партизанки УПА, наче про недавню подію, – треба нарешті миритись. Бо іначе війна.

Баба Шура постійно усміхається, навіть коли говорить про сумне, як-от про своє весілля з посагом – у труні. Періодично поправляє хустку. Дивиться на мене лагідно. Чекає, доки мине дощ. Боїться, що на велосипеді змокне за ті п'ять кілометрів, що їхати додому.

В Гуляйполі багато людей на старих, іще радянських велосипедах. Найвищі будинки – три поверхи. Говірка – майже як на заході. І степова неспішність, гідність без метушні. За півдня я обійшов усе містечко разів чотири, й ніяк не міг намілуватися людьми. Все думав: які ж ці степовики красиві. Які у них відкриті, благородні та чесні обличчя. Деякі типажі – ніби з тієї-таки картини Репіна про запорожців. У вусатого серйозного дядька в кофті Рима на гранчак горілки вдягнута скибка лимона. Інтелігентненько.

Симпатична жінка років сорока на запитання «Про що ви мрієте?» відповіла зажурено та коротко: «Вийти за муж». У неї коротке руде волосся, яскраво нафарбовані губи й тонкі риси обличчя. Красива. Згадав, із якою задумливістю казала вчора Лідія в готелі, що її «ніхто не краде».

Лишається містикією, з чого живуть подібні міста. Лише торгівля, комунальні служби, «Укртелеком».

– Так, дуже трудно, – каже мені молода жінка на вулиці. – Особенно якщо одна людина в сім'ї працює, та ще на мінімальну зарплату. Поїду я, напевно, на заробітки в Москву. Але ще треба почекати, бо син маленький.

– Та можна сказати, що ніякої роботи, – розповідає старша жінка, яка латає асфальт у центрі містечка. – Сільхозмаш не працює, обувна не працює, хімік ондо теж не працює. Тільки ми, комунальщики.

Щоразу на запитання про анархістів розповідають про музичний фестиваль під егідою головмента Луценка та про юних тусовщиків. Теж мені, знайшли анархістів. Зате Махна згадують із повагою:

– Нестор Іванович був, як то кажуть, жстокий, но справедливий. Їде, баче: сім'я бідна. Натє вам! Щас такого

нема. Бідний ти, не бідний – всім... похую, – на останньому слові сірий дядько п'ятдесяти років нахиляється до мене і знижує голос так, щоб не почула його стара мати.

А вісімдесятилітня мати додає:

– Раньше були помещики, а щас бізнесмени. То без різниці. Такі, як ото він, – показує на свого сина, – на них за ніщо працюють.

– Нас тут називають махновці, як ото вас – бандери, – син розпалюється. – А чому б мене й не назвати махном? Я сам не маю образования, але, як то кажуть, начитаний. Махно все правильно робив, для бідних. То щас політикани ругаються ті на цих, а ці на тих: бандери, махновці, донецькіє. Політикам вигодно людей між собою сварити. А всюди ж, на pewno, те саме, правда? Безгрошів'я! От ти поїздив по Україні – скажи, що ти бачив?

Два Антони

Кафешка називалась «От заката до рассвета». Коли я запитав у барменки, та засміялась і сказала, що також цікавилась у власниці. Виявилося, власниця ніколи в житті не чула про вампірський фільм, а просто кафе до недавня було нічним баром. Тоді тут проходила жвава траса. Потім проклали нову дорогу, руху поменшало – тож працювати стали вдень, а «От заката до рассвета» залишилося.

Барменка за типажем підходила до назви кафе. Висока й худа, з тонкою, що називають, «осоною» талією й гарними, знову ж за кліше, «крутими» стегнами жінка років тридцяти у стилі вамп: дуже бліде обличчя, дуже довге та пряме чорне волосся, красиві тонкі губи. Не пасувало до образу тільки одне: вийшовши за мною надвір, вона стала зрізати ромашки, що росли під баром.

– Для себе вирощиваю. Люблю ромашки...

Барменка підказала, що я їхав з Токмака на Василівку, а це великий гак. Мені краще через Молочанськ, селами.

– Дорога, правда, у нас в Токмаке не очень. Но вы ее быстро проедете.

Ні, не проїхав. Дорога справді виявилася не дуже. Я криво усміхнувся, побачивши знак: рекомендована швидкість 50 км/год. Я їхав 10 км/год на першій та другій передачах, намагаючись бодай найбільші ями оминати.

І мати його так! Якраз коли подумки оновлював свій рейтинг – Токмак займає друге місце, після Світловодська, за паскудністю доріг, – почув, як унизу забрязчало, а мотоцикл втратив тягу й покотився за інерцією. Я приречено зліз і глянув. Ланцюг роздерло на залізне шмаття.

Я стояв у глибокій, по коліна, ямі. Ланцюг не просто «порвався» – позаду валялося кілька покорчених ланок. А значить, склепувати назад нічого: не вистачить довжини.

Я мовчки покотив Мамайоту вперед, бо він став у єдиному місці дороги, де взагалі можливо проїхати. Позаду почав утворюватися затор.

Став покурити. Думаю. Дивлюся в небо. Думаю. У Токмаку є залізниця. Думаю. Я можу пішки дотягти мотоцикл до станції та спробувати відправити його додому вантажним поїздом. Чекати кілька тижнів на новий ланцюг тут – немає сенсу. Я вже був певен, що на цьому подорож і закінчилася.

– Дунц-дунц, дунц-дунц!!!

Гальмують жовті жигулі, вкриті пилом доріг Токмака. З салону лабає гучна музика. Крізь віконце визирають два пацанчики. Звичайні такі пацанчики, на вигляд схожих на них є багато. Короткі стрижки, спортивні костюмчики.

– Чё случилось?

– Вот, – показую ланцюг, який уже встиг зняти.

– Хреново, – погоджується перший пацанчик.

– Зараз попробую Ваську позвонить, – миттєво реагує другий пацанчик. – Чё за модель, говоришь?.. Слышь,

Васёк, – це вже в мобілку, – тут байкер обломался. У тебе нема цепи для ёбра? Нема? Ну, ладно...

– Слухай! У мене в гараже є старий от минска, – згадує перший. – Може, попробуем? А раптом подійде?

А я стою, слухаю й охрініваю. Ні, все-таки людська доброта й досі, після стількох виявів, часом вражає.

– Тільки мы где-то через полчаса будем, – попереджують пацанчики. – А то далеко живем, на другом конце города.

Я передзвонив Віталіку, котрий чекав на мене в Мелітополі, й попередив: сьогодні не приїду. Ні, насправді не так було! В першому нападі панічного песимізму, зразу після розриву ланцюга, я вже дзвонив у Мелітополь і казав, що пропало всьо, що не приїду взагалі. Подорож закінчено, жизнь – тлен і боль. Тепер я передзвонив Віталіку заново і сказав, що таки буду, але не знаю коли.

Повернулися пацанчики на жовтих жигулях.

– Ну шо, Тоха, – каже один другому, який уже приміряє ланцюг на зірочки мого мотоцикла. – Підходить?

– Тебя Антон зовут? – здивовано питаю я першого пацанчика.

– Да, и меня тоже, – відповідає другий пацанчик за обох. – Мы два Антона.

– И я тоже Антон! Третий!

– Ну, кто посередине – загадывает желание.

Я загадав, щоб ланц від радянського мінська підійшов до японського йобрика. І – тут же! – ланцюг став на зірочки Мамайоти ідеально.

– Та всё правильно, – не здивувались Антони. – Это ж у тебя и есть минск, только японский.

Втім, ланц усе ж виявився закороткий. Тю! Антони виміряли, вибили погризені ланки з мого ланцюга, вибили частину ланок зі свого. Склепали обидва докупи.

Все «на коліні». А в Києві мене вчили, що для kleпання потрібна спеціальна машинка.

Ха! Антон-перший став зрізати напилком голівку однієї з ланок. Промахнувся й порізав собі палець. Ай! Висмоктує кров. За роботу береться Антон-другий. Оп! Я лише стою і тупо дивлюся. Я ж інтелігент. Хе. Антони кидають на землю дошку. Тудух! На дошку кладуть молоток. На молоток гайку, на гайку ланку. Динц! Усередину гайки вибивають вісь із ланки. Забирають гайку. Дзинь! На молотку заклепують назад. Є!

У результаті я втретє дзвонив у Мелітополь. Вибачався, що голову морочу: таки приїду того ж дня.

Під час роботи Антони розповіли, як «обламалися» колись на машині посеред поля і як ніхто їм не ставав. Як іншого разу хтось отак, як вони, пообіцяв приїхати, але не приїхав. Розповідали також про свою роботу. Працюють разом. На себе. Шукають клієнтів, кують решітки для парканів і камінів, ґрати на двері й вікна.

– Так что, Тоха, мы с металлом «на ты», – каже один з Антонів, показуючи на мій ланцюг.

– Вы не представляете, насколько я вам благодарен. Я уж думал, путешествию конец.

– Запишем в свой список добрых дел, – віджартовується другий Антон.

– Давайте хоч сфоткаємося, – пропоную я. – Три Антони все-таки.

– Ха-ха! Давай тогда на фоне мотоцикла.

Ми сіли «на корти», щоб влізти в кадр.

Ту фотку знято автоспуском з капота жовтих жигулів, з яких на всю лабав шансон. Фотка не має художньої цінності. Вона має цінність зовсім іншого порядку.

Хибні засновки

Віталік, мій зв'язковий у Мелітополі, виявився худим чорнявим хлопцем. Він носив великі окуляри в коричневій роговій оправі. Раніше ми з ним були знайомі лише через інтернет, і то не дуже. Зустрівши мене, Віталік першим ділом заявив, що Мелітополь – багатонаціональне місто. Другим ділом – що історично це «евгейський год». А далі не переставав сипати неоднозначними жартами про євреїв. Я так і не зрозумів, чи він антисеміт, чи сам єврей.

Віталік попередив, що йдемо ми до його друзів, а не до нього, бо «моя жінка не понимает отэтого». Ми в п'ятьмі довго блукали піщаними вулицями приватним сектором, шукаючи провулок чи то Другий Комсомольський, чи то Сьомий Паралельний. Темніло, за парканами чорніли черешні. Я з натугою пхав мотоцикл по піску руками, щоб ми з Віталіком тримались на одному рівні та щоб шум двигуна не заважав розмовляти. Дорогу ми так і не знайшли. Нарешті, після дзвінка по мобільному, нас вийшов шукати в пісках серед нічних черешневих садів Валерій Валентинович:

– Вот видишь, Виталик. Это значит, что ты слишком давно к нам не заходил.

Лідія Павлівна, дружина Валерія Валентиновича, першим ділом відправила мене в душ, а тим часом накрила всім на стіл. Коли я вийшов, Віталік і Валерій Валентинович уже жваво сперечалися. Я став слухати. Валерій Валентинович одразу похвалився переді мною альбомом російського живопису. Я з увічливості гортав, ні на чому не зупиняючись. Віталік і Валерій Валентинович вели дискусію.

– Вы ешьте, а то остынет, – переривала Лідія Павлівна.

– Так, мы что тут, жрать собрались?! – Віталік артистично б'є кулаком по столу.

– Ты кушай-кушай, – каже тоді до мене Лідія Павлівна. – Они еще долго триндеть будут. Это они любят.

– ...и все-таки я русофил! – продовжує тим часом Валерій Валентинович.

– Главное, чтобы не украинофоб, – сходу відрізає Віталік.

Валерій Валентинович нічого не відповідає. Після тривалої паузи обурено починає про те, як попередній президент дав Степану Бандері звання Героя України, а новий ніяк не може забрати це звання. Звичайно, далі переходить на тему «насильницької українізації». Віталік вставляє:

– А пока нас при помощи телевидения стравливают между собой, пока мы спорим о чрезвычайно важных проблемах, как-то на каком языке говорить или кого признавать героем – нас продолжают грабить, – він саркастично посміхається. – Вы, Валерий Валентинович, жертва капиталистической пропаганды.

– Не надо из меня делать жертву, – напівжартома, проте й напівсерйозно дується той.

– Грибочки вот возьмите, – розряджає обстановочку Лідія Павлівна.

Валерій Валентинович, нахромлюючи на виделку маринований підпеньок, починає повторювати про дружбу з Росією. Віталік його швидко перебиває, зі стопкою в руці віщає:

– У нашего народа есть три ложных предпосылки. Первое: будто Россия является наследником Советского Союза. Это не так. Россия – такая же капиталистическая страна, как и Украина...

– Ты что, коммунист? – підіймаю брови я.

– Об этом позже, – з його готовності зрозуміло, що Віталік іще з задоволенням до цього повернеться. – Вторая ложная предпосылка. Будто бы объединение Украины и России – возрождение Советского Союза. Это тоже неверно. По той же причине, что как Россия, так и Украина – капиталистические государства. И, наконец, третье. Валерий Валентинович! А не смешиваете ли вы нынешнюю Россию с воспоминаниями о собственной бурной и романтической молодости?

Валерій Валентинович у відповідь висмоктує з консервованої помідори сік.

– А теперь возвращаясь к твоему вопросу, – потрендіти Віталік і справді любить. – Ты, наверно, понял уже, что я не совсем коммунист. Меня удовлетворила бы любая система, которая была бы эффективной и при этом обеспечивала благополучие как минимум пятидесяти процентов граждан.

– Вы кушайте, кушайте, – нагадує Лідія Павлівна.

Віталік нахромлює на виделку кілька шматків смаженої картоплі, щоб махати ними в повітрі:

– Мы с другом после университета захотели примкнуть к какой-либо партии. Что-то делать для Украины. Ну, с Януковичами и Блоком Тимошенко все сразу было ясно. Поэтому пошли в Компартию. Скоро все их старперы окочурятся, думаем, партии нужна будет новая кровь.

А тут мы: оп-па! – він театральню, по-циганськи плескає в долоні й широко розводить руки, в одній з яких виделка. – Но почти сразу мы увидели, что никакие они не коммунисты. Такие же капиталисты, как и остальные. Просто владеющие другим брендом.

– Еще огурчик? – нахилється до мене Лідія Павлівна.

– А насчет языка, – Віталік зиркнув у бік Валерія Валентиновича, – то я обожаю вот этот новый фильм про Нестора Махно. Они подошли к вопросу, по-моему, идеально. Вот кто как разговаривает – так и подають! Суржик в том числе... Как кулэмйотчык, который, по легенде, махновские тачанки придумал. Заметьте, не кулэмэтнык и не пулемётчик, а кулэмйотчык. «Ви оце кулемйоти на тачанці возите, а потім їх знімаєте, шоб позицію зайнять. То це...» – О, как я люблю это слово! – «...це ж дурістіка!» Дурістіка! – із захватом повторює Віталік. – «Во-первых, час тіряєте. А во-вторых, маньовру нема».

Коли Віталік удосталь натрендівся й пішов, «бо жинка ждет», Валерій Валентинович став розповідати про свою, як її раніше було названо, бурхливу й романтичну молодість. Валерій Валентинович і досі «походник», а залишилось це від юності. Закінчивши чи радше не закінчивши школу, Валерій Валентинович навмання поїхав до Мурманська, тому що море й Північ, і там найнявся на риболовецький флот. Як прекрасно, зітхає Валерій Валентинович, що все це було. Хоча й важко. Коли потрібно на морозі випотрошити за нормативом три рибини на хвилину, а закоцюрблі пальці не слухаються. Чи коли доводиться лізти по снастях оббивати лід, який намерз на канати й загрожує їх обірвати. Вітер розхитує тебе на щоглі, до кісток промерзли руки, на бороді та вусах, які у тебе щойно почали рости, від дихання наростає крижана кірка, ти смокчеш її, висячи на мотузці, з висоти дивишся на олов'яні сірі хвилі, які розбиваються об корабель,

від чого брудно-білі бризки злітають вище за фальшборт, над головою в тебе квилить альбатрос, а зразу понад тілом птаха, чіпаючи його за кінчики крил, сунуть темні хмари, спускаючи клоччя тобі на плечі, поки ти висиш на снастях на пронизливому вітрі мокрий наскрізь, тремтиш від холоду, але ти молодий – щасливий!

– Эх... и после этого они с Россией разойтись хотят, – робить логічний поворот він.

Підпирає скроню долонею, поклавши лікоть на вкритий клейонкою стіл. Жує маринований огірок. На очах поволока.

Зцілення

Як там у Тома Вейтса: *Now, George was a good straight boy to begin with.*

Ми з Антоном познайомилися на першому курсі: нас обох за результатами тесту записали до найвищої за рейтингом групи з англійської мови. Антон був дуже симпатичний хлопець – із тих, кого дівчата характеризують російським «смазливый» і або дуже люблять, або ж навпаки. Правильні риси тоді ще по-дитячому круглого обличчя, ледь смаглява шкіра, чорне хвилясте волосся, густі брови, очі медового кольору і трохи пухлі губи.

Антон часто усміхався, дивився навколо добродушно, з легкою іронією. Ми трохи дружили. Раз я навіть побував у нього вдома. З мамою не познайомився. Батько Антона був власником фірми, яка виготовляла золоті прикраси для церков. Мав зв'язки у православних колах.

Коли батько вийшов з дому, ми з Антоном на балконі викурили косячок. Для мене це було вперше. Я потім лежав на дивані й намагався відчутти: вставило чи ні. Заплющував очі. Думав, мають бути якісь галюцинації. Але візуально уявляв тільки власне червоне горло. Воно пекло.

Потім червоне тепло перемістилося нижче, у шлунок, – ото й весь ефект.

Антон щось говорив, але я не міг його зрозуміти. Він багато сміявся. Я встав з дивана і пройшов у туалет. Коли вертався, в коридорі на журнальному столику побачив релігійний журнал – здається, якийсь протестантський – із написом на обкладинці «Ісус любить вас». Я зайшов у кімнату й видав чужий дотеп:

– Ісус любить квас.

– І рибу, – відповів Антон і захлинувся сміхом.

Я теж почав сміятися. Не можу сказати, що саме здалося мені таким смішним, але ми дивились один на одного і сміялися, потім ніби заспокоювалися, глибоко зітхали, щоб відновити дихання, але ловили погляд один одного і знову починали сміятися.

Потім нарешті попустилися, пішли на балкон і викурили по сигареті. Вже звичайній. Потім у кімнаті Антон увімкнув музику, і я відчув, як вібрації проходять крізь мою грудну клітку, трусять ребра і змінюють ритм серця.

– Що це?

– Massive Attack. Скажи, тема?

Я кивнув.

Після того дня ми не стали спілкуватися частіше, проте, зустрічаючись на плацу чи в аудиторіях, кивали один одному зі справжньою приязню. До решти хлопців на курсі я тоді ставився з більшим або меншим ступенем антипатії.

Від Антона я дізнався про Portishead, Squarepusher, Aphex Twin. Коли я зустрічав його на плацу, біля Сковороди чи в переходах метро, Антон майже завжди був у великих, очевидно якісних навушниках. Дуже любив музику.

Антон на цілі ночі ходив на рейви, а потім на парах англійської куняв. Часом, навпаки, приходив після ночі з колами під очима, зате бадьоріший за решту. Тоді йому не сиділося за партою. Наш викладач, американець із

Корпусу миру, був ліберальніший за місцевих – але навіть він робив часом зауваження, коли Антон цілу півпару барабанів по столу двома пальцями й не міг зупинитися.

Ми з Антоном іще кілька разів курнули разом, а далі наші дороги поступово розійшлися. Раз він пропонував мені спробувати якісь спіди, але я побоювся:

– Не моє. Я і так нервний.

Я собі продовжував покурювати раз на пару місяців, як усі навколо. Ну там, раз чи два влаштував тріп.

Антон за роки універу поступово мінявся. На останніх курсах, коли я бачив його на плацу, він уже рідко комусь усміхався. Антон здавався виснаженим. Під гарними очима з'явилися негарні синюваті тіні. Смаглява шкіра набула жовтушного кольору. Обличчя втратило дитячу округлість.

Потім я на півтора року поїхав в Америку й, відповідно, Антона не бачив. Від когось у фейсбуку чув, ніби він сильно підсів на амфетамін або щось таке і що батько здав його в релігійну реабілітаційну клініку.

Коли я повернувся, то вв'язався в активізм, «Збережи старий Київ». Ми боролись із забудовами парків. Серед інших був випадок, коли в єдиному сквері на районі, біля Кардач, почали зводити велику православну церкву. Стандартна схема: спершу ставлять малесеньку капличечку, через рік-два поряд зводять дерев'яну церквичку – а вже далі виганяють велику будівлю, на цілий сквер, із парковкою й будинком священика. Все, звісно, під особистим захистом і благословенням Господа Бога. На одній з акцій проти цієї нелегальної забудови кілька учасників протесту намалювали на паркані серп і молот, через що посварились із рештою: більшість наших цього символу терпіти не могли. Та й місцевим, які захищали сквер, явно не про серп

і молот ішлося. Але ж я про Антона розповідаю. На православному сайті через день з'явилася стаття, де на основі малюнка на паркані робився логічний умовивід, що з богоугодним будівництвом воюють марксист-сатаністи.

Стаття була вбивча. Вона вбивала передусім серйозністю. Відсутністю бодай тіні гумору.

Ну, наші посміялись, але я звернув увагу на підпис. Прізвище знайоме. На наступній акції підійшов до однокурсника – бо ж після закінчення пубертату зненацька багато хлопців, до яких я в універі відчував антипатію, виявилися чудовими людьми, й кілька з них тепер теж опинились у «Збережи старий Київ».

– Читав статтю про сатаністів? – запитав я.

– Ага, – засміявся однокурсник і поправив окуляри.

– А що, автор статті – це *той* Антон? *Наш* Антон?

– Ну так. Його ж у клініці... – однокурсник зробив паузу, підшукуючи слово, – перелікували.

Я усміхнувся: слово він добрав точне.

Через кілька років я зустрів Антона на міжнародній конференції з релігієзнавства. Мене туди взяли перекладачем-синхроністом. Конференція проходила в нашому універі й передусім стосувалася відмінностей православного вчення від інших християнських. В першій же паузі я панічно пішов шукати кого-небудь, хто пояснить мені, як перекладати англійською «митарства душі» та що це взагалі таке. Антон мене врятував. Він виписав мені на папірець іще кілька специфічних термінів.

Того вечора часу поговорити не знайшлося. На другий день ми зіткнулися біля фуршетного стола під час кава-брейку. В Антона більше не було западин під очима. Навпаки, він став круглішим. Почало з'являтися чевце.

Я взяв зі стола виноградину, він – малесеньке канапе з оливкою й сиром.

– А я тебе згадував, – сказав я. – Пам’ятаєш: Ісус любить квас і рибу?

Він подивився в упор, тиснучи поглядом на мій лоб.

– Ні.

Я аж відчув навіть твердість крапки після цього «ні».

Антон заговорив з американцем, який проходив поруч, і відійшов від мене.

Коли подали знак, я заліз у заклону кабінку в кінці залу й натягнув навушники, готуючись перекладати далі. Видихнув. Напарниця, яку взяли синхроністкою по знайомству з керівництвом, перекладала паскудно. Я вже знав, що вісімдесят відсотків роботи муситиму виконувати сам – напарниця лише на найменш відповідальних місцях доповідей даватиме мені час відхекатись.

Антон зайняв своє місце модератора.

Рулюй

- Привіт, корешок. Здалеку їдеш?
- З Івано-Франківської області.
- Ого! А куда це ти?
- Та хочу по всій Україні проїхати.
- Ніфіга собі! Падажді, я щас корешка позву. Чуєш? Та йди сюди! Диви, чоловік по всій Україні їде на мотоциклі!
- Уважуха! – підходить старший корешок. – Уважаю людей, одержимих ідеєю! А то шо ми тут відім? Всю жизнь у своєї Балаклеє. Работа, потом кафе. На виходних ліс, рибалка. Дом. А я про кругосветку мічтаю.
- Так я не поняв, – молодий корешок малює руками над мотоциклом вісімку. – А де жінціна?
- Та першу половину з нею їхав...
- Погризлися? – з розумінням і співчуттям припускає старший.
- Чого ж погризлися? Просто вона втомилася. А я вже думаю, що треба довести діло до кінця.
- Оце правильно! Рішительно! – погоджується корешок.
- Я дивлюся на небо і признаюсь у нерішучості: їхати далі чи ні? Проскочу дощ?

– Та шо ти думаєш! – переконає мене старший. – В Ізюмі вже дождя нема. Наверно.

– Та яке нема? Диви, як затягнуло, – заперечує молодший. – Куди ж чоловік поїде?

Але я, мабуть, хотів виправдати враження про «рішительного» й «одержимого». Коли виводжу мотоцикл з-під навісу, мене проводжають міцними рукопотисканнями:

– Удачі тобі, корешок! Рулуй.

Ну я й порулював. Дощ знову вшпарив, як тільки я відїхав. Змок наскрізь миттево. Спершу, як завжди, ноги по стегна. На першій же калюжі. Куртка перші дві хвилини тримається. Їду крізь Балаклію й думаю таки стати й перечекати. Одне кафе-навіс проминаю – бо коли помічаю його, вже пізно гальмувати на мокрій дорозі. Під другим дахом стояла велика нетвереза на вигляд компанія. Поки бачу третє кафе – дощ наче й стає, а я все одно вже мокрий наскрізь. Ну його, думаю. Їду далі. І як тільки виїжджаю за межі міста – починається злива.

– Маттть його туди-йю! – вголос матюкаюся в шоломі, проте вирішую не перечікувати.

І правильно: дощ триватиме до наступного ранку.

Це був політ крізь бурю. Вниз із горба! Намагатися тримати мотоцикл строго вертикально, щоб не послизнутися. Вгору на пагорб! І поки швидкість упала, витерти рукавицею шолом – а то вже нічого не бачиш. Не ставати! Треба сьогодні доїхати до Слов'янська. Діватися вже нікуди. Куртка більше не витримує. Я відчуваю, що вона стає такою ж мокрою, як і штани та черевики. Байдуже! Їдемо далі. Нема коли ставати та вдягати дощовик. Та й чоґо вже вдягати? Якось доїду. Не так воно й холодно. Тільки тримайся. Міцно за кермо. Як трохи

підзаносить – вирулюєш у той самий бік. Зосередитися! Порив вітру – нахилиєшся у протилежний бік. Але не сильно! Бо занесе. Слизько. Щосили стискаєш ручки керма. Передпліччя ниють від напруження. Притулитися грудьми до бака, а то на передньому кофрі пластиковий дощовик знову надувається кулею й закриває огляд. Ближче до кофра! Напнуте потоком зустрічного повітря мокре поліетиленове вітрило ритмічно б'є по голій шії. Гидко, ще й голосно. Матюкнутися, пригладити накидку, затиснути її грудьми! Не зупиняйтесь! Обережно при перестроюванні з ряду в ряд: видимість погана. Знову протерти візир шолома. Ввімкнути фари й габаритні вогні: ще не темно, проте під зливою фура може тебе, малесенького, не помітити. З горба! На пагорб! Чорт, починаю таки замерзати!

Спроба «проскочити крізь» дощ не проканала. В Ізюм я вїхав, тремтячи. Яким же затишним здався мені той п'ятачок! На невеликій площі збоку від траси стоїть із півтора десятка фур – а по периметру парковки розташовані кіоски та кафешки під парасолями з написами «Оболонь» і «Чернігівське».

Я змусив себе роздягнутися для того, щоб під куртку натягти ще й теплого светра. Температура наче й не низька, проте на мотоциклі під дощем багато й не треба, аби змерзнути. Дощовик вирішив уже й не накидати: куртка все одно мокра, краще хай її обдуває, підсушує.

Барменка – симпатична жінка років тридцяти з веснянками, широкою усмішкою й таким декольте, що я не можу зосередитися, коли вона питає, скільки мені цукру в каву.

– Що ви казали? Я не почув.

Звичайно, мотоцикліст одразу привертає загальну увагу вже своїм костюмом із коміксів. А під зливою – тим

паче. Один далекобійник, заходячи, каже іншому про мої номери, а тоді питає мене:

– Ви аж со Львова?

– З Івано-Франківська.

Обоє з розумінням кивають, усміхаються. І знову жодної неприязні, якої я боявся, їдучи сюди. Нагнана передвиборчою риторикою кандидатів істерія вже встигла розвіятися.

Грає шансон, атмосферка душевна. А зразу за пивно-рекламними парасолями валить дощ. Закінчивши каву, прошу ще одну. Ніяк не можу зважитися знову вийти туди, у стихію.

– Цукру. Дві. Ложки, – я зосереджено дивлюся на веснянки барменки.

Дзвоню Іванові у Слов'янськ:

– У вас там теж дощ іде?

– Уже пару часов. И ставать не собирается.

Діватися нікуди. Знов у мокре сідло, знову пригинаєшся вперед, поїхали: з пагорба! – на пагорб! І, попри ризик – треба обганяти фури. Бо за ними утворюються цілі водоспади. Точніше, брудоспади.

Іван, здавалось, пояснив, як їхати. Проте в Слов'янську я гублюся. Дзвоню, отримую нові ц/у з уточненням координат – і знов тулю. Трушуся по калюжах. Дороги залило. Під водою то ями, то якісь рейки, то бруківка. Дивно, як це я досі не впав. Знову дзвоню. Знов я не там, де треба. З матюками їжджу містом взад-уперед, під проливним дощем.

Уже темніє, коли я нарешті знаходжу місце зустрічі. Здається, Іван мене з годину чекав під парасолею.

– Привет. Пошли, сначала запаркуешь свою мамаёту.

У черевиках калюжі.

– У тебе є старі газети?

– У меня есть сушилка для обуви.

Поки я знімаю мокрий одяг і розкладаю сумки, Іван бере мої черевики. Але коли він їх припіднімає – на лінолеум крізь шви ллється вода. Іван із меланхолійно замисленим виглядом несе черевики в туалет і зливає воду в унітаз. Вода дзюрчить.

– А точно не коротне?

– Да не переживай. Они для того и предусмотрены.

Іван вдає впевненість, але втикає електросушилки в розетку обережно, явно готуючись відстрибувати.

– А палатка тебе здесь не пригодится, – вказує він на мій намет. – У нас тут сплошная городская зона.

Ми куримо на балконі. Я розповідаю, як незручно вийшло: попросив у своєму блозі, щоб мене хтось прийняв переночувати – а озвалось одразу втричі більше людей, ніж я матиму ночей у дорозі. Виходить, ніби я перебираю господарями.

– Ну ты ж пойми, – пояснює Іван, – сидит тут такой провинциальный интеллигент. Поговорить, собственно, не с кем. А тут гости аж из Киева. Кстати, когда книгу напишешь?

– Тобто?

– Ну, про Украину.

– Я ж репортажі пишу...

– Ну! Я, честно говоря, был уверен, что все эти репортажи для тебя так – халтурка. А на самом деле ты собираешься книгу писать. О том, какие у нас, собственно говоря, хорошие люди.

– Ти як, давно зі столиці повернувся? – переводжу розмову: ми познайомились на акціях «Збережи старий Київ», Іван був із тих «сатаністів», які намалювали серп і молот на паркані незаконного будівництва церкви посеред парку.

– Уж год как дома. Работаю на заводе.

– Як і належить справжньому марксисту, ха-ха.

– Ну, у меня это не из хождения в народ. Я не то чтоб очень уж хотел на заводе работать. Просто появилась вакансия, от которой не смог отвертеться. К тому же я, получается, не заодно с рабочими. Наоборот, по должности вхожу в комиссию, которая расследует поломки оборудования. А виноват, как правило, кто? Оператор станка, рабочий. Ну а я по ту сторону.

У Слов'янську зарплати у кваліфікованих робітників досі високі, каже Іван, – проте їх постійно пробують урізати з посиленням на кризу. Кризу, що триває вже кілька років. Тільки-от у керівництва зарплати чомусь не урізаються.

– Ладно, я спать. Мне в шесть тридцать на работу выходит. А ты если хочешь в душ, то давай сразу. В девять воду выключат.

Вранці я знову не міг знайти дорогу. Кілька перехожих пояснювали, як виїхати з міста – проте я блукаю так само, як і при в'їзді. Зате на центр Слов'янська подивився. Тричі.

Я впав у відчай: куди б не повертав – знову приїжджаю в ту саму точку. Викривлення простору, їй-богу. На черговому перехресті вкотре питаю:

– На Артёмовск сюда?

Дядько на бусику пояснює-пояснює. Я дивлюся на нього як баран на нові ворота. Він перехоплює мій погляд:

– Ладно! Давай за мной.

І от він узяв та й вивів мене прямо на трасу, через усі оці «налево, за зданием горбольницы направо, до упора, там снова налево, потом через пустырь, там солёные озера – но ты не сворачивай, а на следующей развилке направо, но не в крайний правый, а так, слегка, потом вдоль рельс...»

Не, на Донбасі явно знак доброго тону – провести людину, яка заблукала. Навіть якщо тобі не по дорозі.

– Ну всё. Артёмовск там!

А під Артёмівськом я зустрів далекобійника Валеру.

Бережи себе, братику

– Какой, б**дь, Соледар, на**й?! Ты, парень, про**ал поворот, б**дь. Это надо двадцать километров, на**й, назад п**дячить.

У першу мить щільність силового поля змушує сахнутися назад. Але Валера має при цьому такий добродушний вигляд і так лагідно усміхається, що я наважуюсь:

– Ну как же, – показую атлас. – Вот тут дорога через Соледар на Лисичанск.

– Слушай, не **и мне мозги, парень. – Валера весело чухає маківку немитої голови. – Куда тебе, б**дь, надо? Окончательно?

– Ну... Через Лисичанск на Луганск.

– На Луганск?! Это ж, б**дь, совсем другое дело, на**й! П**дуешь, б**дь, до развилки, на**й, там налево. Потом х**ришь на трассу, там это Счастье-х**стье. А этот Соледар, б**дь, на**й он тебе сдался?

– Ну, посмотреть...

– Да нету там ни**я. Не на что там смотреть, братишка!

– А из Лисичанска через Северодонецк – это налево будет?

– Какое, б**дь, налево? – ще добріше усміхається він. – Ну вот на**й тебе аж через Рубежное п**дять? Х**рь на право, сразу на Луганск.

Досить швидко я звикаю до щільності силового поля – й поза цим силовим полем виразно бачу доброзичливу людину зі специфічним способом висловлюватися.

Поки ми з Валерою ведемо вишукану світську бесіду, біля нас пригальмовує на сірому джипі ввічливий вусатий сивий чоловік:

– Извините, пожалуйста, на Дебальцево я правильно еду?

– Да, правильно, – надзвичайно стримано, аж бринить напрутий голос, відповідає Валера. – Все время прямо по трассе, пожалуйста, не сворачивайте. До самого конца. Так и доедете.

І жодного вставного слова. Коли джип відчальює, Валера дивиться на мене скося й іронічно додає:

– Можно, б**дь, бросать на**й работу и устраивать здесь, ёпта, платную консультацию. А ты чего в Луганск вообще?

– Ну... Путешествую. Хочу всю Украину объехать.

– А, колесишь? Я тоже вот колешу, – Валера любовно плескає долонею по боці своєї брудно-білої фури. – А чего один? Без женщины? – мружиться він.

– Дык ездил сначала с женой. А потом она отказалась: очень, говорит, трудно.

– Моя как-то говорит, – підхоплює Валера, – ну что у тебя за работа? Сидишь целый день, ни**я не делаешь. Так я ее как-то с собой взял. Ну, сначала вертит головой, все ей интересно. А потом, через пару часов, уже и не знает, куда себя деть. И ноги так, и плечи смяк, и назад пересядет. Мается. А я ей: «Ну как? Ты вот ни**я не делаешь, даже за рулем не сидишь. Можешь двигаться, как хочешь. Легко, да?»

– А можно вас порасспрашивать?

– А хули ж нельзя, бл**ь.

– Вот о чем вы мечтаете?

– О чем мы все сейчас мечтаем? – він знову чухає маківку. – Чтобы всем жилось нормально. Только эти пидарасы наверху жить не дают.

– А что для вас лично значит Украина?

– Украина, она для всех – Родина. Украинцы, они, бл**ь, и в Африке украинцы. А то, бл**ь, начинают делить: запад, восток. Кому это на**й надо? Да всё тем же пидарасам наверху...

– Можно вас сфотографировать?

– Да хули, бля. Фотографируй, – Валера завмирає, либиться в камеру, потім: – Эй, шеф! Иди сюда, сфотографируйся тоже! – він кричит через дорогу повному чоловікові, який вовтузиться з колесом біля іншої фури. – Может, в журнал попадешь!

– «Их разыскивает милиция»? – повнуватий «шеф», обтираючи руки ганчіркою, підходить до мене. – А ты сам откуда?

– Из Ивано-Франковской.

– Что-то по разговору не слышно.

– Ну, це тому, що я російською говорив. Якщо українською, всі сразу чують.

– Точно! – радіє шеф. – У вас там на Заході так балакають, ну так балакають, аж співають, – він теж переходить на українську. – А мені все одно, якою мовою розмовляти. У вас там дуже хороші люди.

– Да, – серйозно чухає підборіддя Валера, – на западе тоже хорошие люди.

Валера й «шеф» ніжно згадують, із якою гостинністю їх приймали галичани. Валера уриває себе, озираючись:

– Ты смотри! Уже, бл**ь, пошел со своей линейкой, – за кількадесят метрів від нас дашник починає вимірювати габарити фури, яку щойно зупинив. – А я бы на**й послал. Ты что, бл**ь, инспекция? Вызывай из города инспекцию, а не п**ди.

Коли я залишаю Валеру на кілька хвилин, аби підслухати інших людей, на заправці обговорюють того самого даїшника, тільки вже філософськи-спокійно:

– Ну вот такой он мент, что поделаешь... Его хлебом не корми, дай приколупаться.

А Валера кличе мене назад:

– Эй, парень! Иди сюда! Тут как раз твой земляк, из Тернополя.

– Та ні, це я зараз їду з Тернополя, – пояснює водій фури. – Сам я з-під Києва.

– А-а-а... – розчаровано тягне Валера.

– Слушайте, – каже йому київський далекобійник. – У мене вчора так колесо гахнуло. Смотрите, – показує розірвану вщент покришку. – И, главное ж, на ровном месте! Только еду, слышу: ба-а-а-бах! Бля, ну смотри: еще ж есть тридцать процентов протектора, правда?

– Да больше.

– Вот и я ж говорю. Не лысая была. Чего это она? И груза всего восемь тонн... А скільки в тебе кубиків? – помічає мій мотоцикл.

– Сто двадцять п'ять, маленький, – я сором'язливо опускаю очі.

– У мене син тоже хоче мотоцикла. Тільки він хоче «Фазер» шістсотий. Ти як думаєш?

– Ну... – я суплюсь і вдаю із себе знавця. – По-моєму, шістсотка на перший раз – це трохи забагато. У мене друг пересів з «Яви»... до речі, якраз на «Фазер»... і в першу ж поїздку розбив моцика.

– От і я синові кажу. А він: ні, хочу «Фазер». Мені пропонували контрабандний, за п'ять тисяч доларів. А я от думаю... – із сумнівом каже земляк. – А твій скільки їде?

– Тільки дев'яносто. Більше просто не тягне, потужності не стає.

– А на**я більше? – втручається Валера. – Я вон вообще больше семидесяти не еду. Лучше, скажем, из Киева сюда

на полтора часа позже приеду – на**я мне голову где-то на косогоре скрутить?

– Теж правильно, – погоджується мій земляк з-під Києва. – І ти не жени. Поволеньки їдь.

«Шеф» погоджується.

Валера на прощання міцно потискає мені руку:

– Береги себя, братишка.

Від цього «братішки» так мені стало світло, тепло й радісно.

А менш ніж через три роки, на тому самісінькому місці під Артемівськом, де я зустрів далекобійника Валеру, якісь мужики силою роззброювали українських військових. Натовпом зупинили на трасі вантажівку з написом «Люди». Перевантажували калаші в багажники приватних машин. Я з болем дивився зняте на телефон відео. Шукав очима, чи нема десь Валери. Прислухався, чи не відчую за кадром його щільне силове поле. На який берег тебе винесло? Бережи себе, братику.

Ти що, з Луни звалився?

– Поїзд через Сватове не йде! – одного за іншим ошелешує пасажирів провідниця плацкартного вагона.

– У мене ж білет!

– Ти що, з Луни звалився? Там війна!

– Я ж позавчора тудою їхав!

– Так то було позавчора! А тепер їдемо до Харкова, далі через Лозову. Харашо хоть так ходимо, – бурчить провідниця. – А то ж ми можемо й забастувать. Чого ми довжни под пулями їздити?

Пасажирка тьотя Люба, приземкувата селянка передпенсійного віку, їде у Троїцький район – мала, як і я, зійти у Сватовому. Ми з нею сідаємо поруч і починаємо думати, що нам робити. Підслухавши, до нас приєднується веснянкуватий студент Ярослав зі схожою долею. Ми вирішуємо всі разом заночувати на вокзалі в Харкові.

– Бо самій дуже страшно, – притискає руки до грудей тьотя Люба. – Щас таке врем'я!

У мене стискається серце. Але виявляється, що вона не про війну, а про злодіїв. Тьотя Люба – сварлива, кремезна, коротко стрижена сива жінка. Розповідає, як по її селу

їздить на БТРах армія, а жіночки щодня ходять годувати «голих-босих-голодних діточок».

– Через *отих* у мене танки в селі, а тепер через *них* і доїхати додому не можу. От соб-б-бачі душі! Пад-д-д-люки. І це ще не все!

– Що ще? – знову завмираю серцем.

– Три неділі нема дощу!!!

Ми з тьотею Любою та студентом Ярославом уже налаштувалися ночувати на сумках, але опівночі дивом знаходимо попутку: одну молоду жінку, яка їхала в нашому вагоні теж на Сватове, виїхав забрати з Харкова чоловік.

– Говори по-руськи, чтобы не привлекать лишнего внимания, – радить мені він й сам одразу переходить назад на український суржик.

Я розпитую, чому це у них на півночі Луганщини, на відміну від півдня області, не закріпився сепаратизм. Однак не чую патріотичних заяв.

– А у нас кожному сепаратісту нада спочатку чотири корови подоїти, – бурчить тьотя Люба.

Ярослав сміється з її відповіді й додає:

– І ще. До нас пока доїдеш, колеса поодвалюються. Даже у танка.

ТЬотя Люба символічно спльовує, виражаючи згоду.

Дорогою на жигулях до Сватового, яка зайняла півночі, ми минули три блокпости української армії. Лесть не переїхали у степу трьох лисиць, які одна за одною вискакували під світло фар, виблискуючи зеленуватими люмінесцентними очима. І у нас дійсно лесть не поодвалювались колеса.

– Сватове тепер стало великий город! – злісно хмикає тьотя Люба, коли ми посеред ночі наближаємося фіолетовими пагорбами до неосвітленого містечка: після

захоплення Луганська сепаратистами, у райцентр поз'їжджалась адміністрація всієї області.

Тьотя Люба з Ярославом поїхали далі на Троїцьке. А я, боячись іти в незнайоме місто в п'їтми в такі часи, чекав світанку на сватовському вокзалі в компанії трьох п'яничок. Вони сиділи під батареєю, розливаючи у пластикові стаканчики горілку. Не закусували. Пропонували й мені. Я відмовився. Подрімав, спиною притулившись до батареї.

Настав росяний світанок, і я наважився вийти в місто.

Для кращого розуміння диспозиції: у Сватовому немає жодного будинку, вищого за три поверхи. А, ні. Є чотириповерхова біло-бетонна райдержадміністрація, яка з огляду на обставини тимчасово стала обладміністрацією. В містечку домінують старі велосипеди та китайські скутери, які тут продають у кредит. Найпоширеніша машина – жигуль, за кермом якого сидить дядько з козацькими вусами, з підвусниками.

І от ідеш ти о сьомій ранку центром чисто підметеного, тихенького, вмитого росю містечка, розчулюєшся затишком спокійної провінції – й раптом усвідомлюєш, що з-під кіоску, знизу, з рівня землі, тобі у груди спрямоване дуло кулемета.

Кулеметник відводить дуло й погляд, дає тобі проїйти. Він тут не один. На площі перед Будинком культури їх кілька десятків. Усі – от як, проживши все життя в мирній країні, ти уявляв собі фразу «озброєні до зубів». Підствольні гранатомети, базуки, бронжилети, обвішані залізом. Гранати на видноті. Й по десятку рожків до автомата Калашнікова.

Містечко малесеньке, всі на виду. Щоб тебе, приїжджого, не зрозуміли хибно, коли зустрінуть знову, –

йдеш до місцевої влади представитись і взяти про всяк випадок телефончики начальства. Вікна першого поверху відділка міліції заставлено доверху мішками з піском. Десятки людей з автоматами не дають підійти близько. Мерія замкнена й неосвітлена. На даху біло-бетонної держадміністрації – чорні фігури автоматників по всьому периметру. Під будинком сидять у чорних джипах десятки накачаних чоловіків у бронежилетах поверх чорних футболок.

– Міліція у нас ненадійна, – кажуть тобі в адміністрації. – Але ми їх приструнили армією.

Міліцію області зараз очолює той самий генерал, який лише місяць тому був у самопроголошеній «народній республіці» – «народним міліціонером». Тепер підраховував, що йому вигідніше – перейшов на інший бік. Ходять чутки, що перейшов із немалою доплатою з його боку. В народі цей генерал міліції відомий як Толік Железяка. Кличка має відображати як його характер, так і факт, що міліціонер кришує в області напівлегальний ринок металобрухту.

– Эй, киевский, иди сюда! – гукає мене мер міста.

Він уже знає про мою присутність. Містечко, кажу, маленьке – всі на виду. Мер сидить під замкненою мерією на тій самій лавочці між туй та ялинок, де вранці тусили місцеві ханурики. Та й досі деякі сидять навколо. Голова міста – невисокий, але підкачаний чоловік пролетарського вигляду. У футболці в обтяжку, в кепці в натяжку. Йому хіба футбольного м'яча під пахвою бракує. На вигляд і не скажеш, що мер. Я підходжу. Повз нас проїжджає чорним джипом під охороною автоматників Толік Железяка.

– Большой начальник, – сміється мер. – Как по званию, так и...

Він показує руками черево Толіка.

Коли я починаю ставити запитання, на які незручно відповідати при місцевих поміж туй, мер веде мене всередину міськради. Просто відмикає двері ключем, який дістає з джинсів. Так дивно: побутово. На першому поверсі мерії темнувато, бо вікна доверху заставлено зсередини все тими ж мішками з піском.

Відому пафосну патріотичну story про те, як сватовські та старобільські люди начебто груддю стали й не пустили сепаратистів, мер у кепці розповідає менш драматично. Насправді бойовики таки побували як у Сватовому, так і в Старобільську. Просто все обійшлося переговорами з місцевою владою. «Ви ж нормальні мужики, та й ми нормальні мужики». Навіть прапор України не зривали.

– Ты ж не станеш сажать картофель на асфальте, – пояснює мер. – Нужен подготовленный грунт. Если в других регионах «народную республику» встречали как освободителей от «киевской хунты», то здесь они, скажем так, не встретили ликующей толпы.

Втім, «референдум» про автономію «народної республіки» у Сватовому таки провели. Знову ж, усупереч пафосній story про «форпост українства Луганщини». «Референдум» пройшов без дільниць: на тих-таки лавочках під туями, де нині сидять ханурики. А потім що? А всього-на-всього у Сватове зайшли не бойовики, а урядові збройні сили. Саме ця розстановка й вирішувала, де народ – «сепари» й «вата», а де народ – «патріоти» й «форпост українства».

Наше тривале спілкування з мером у кепці закінчується, коли приходить координатор умовно «проукраїнської» – тут зараз усе умовно і в лапках – Самооборони. Самооборона складається з отих дядьків із козацькими вусями, яких я надивився в місті.

– У нас под тысячу охотников. Но ведь с гладкостволом против калашей не попрешь. Раздайте нам калаша, говорим мы правительству. Не. Не хотят. Ну, пусть пеняют на себя.

– Пиздец начался, когда калаша раздали кому ни попадя, – хапається за голову хлопец. – Я вообще-то за отделение от этой педерастической власти. Лучше бы, конечно, в Россию вступить. А нет, так хоть автономия. Но слушай: хорошо, что сюда украинскую армию ввели. А то ополчение Народной Республики – это перебор! Я сначала очень поддерживал: вот, люди борются за свое. Но когда они начали грабить? Пусть лучше здесь пока украинская армия постоит.

У поглядах людей – багато парадоксів. Райдуга різноманітних відтінків. Люди не діляться, як у поганих книжках, на хороших і поганих. На чорних і на білих. Винятково на запеклих більшовиків і затятих монархістів. На жовто-синіх щирих патріотів і триколонних русскомірцев. Нині тут багато хто ненавидить сепаратистів, але водночас не визнає нову українську владу.

Жінки на автостанції сперечаються:

– Людка мені каже: «Якщо ми прийдемо на їхні вибори, то тим самим признаємо цю владу». А я їй: «Так а шо ти предлагаєш?»

У регіоні транспортний колапс. Водій автобуса «Харків – Северодонецьк» пояснює пасажирам:

– Сегодня Сватово конечная. Вчера была Кременная.

– А там, дальше, – что?

– Там война.

Худорлявий дід, такий схожий на мого дідуся, не може виїхати з міста додому, йде від каси геть і бурчить:

– Понаоб'являли народних республік, а на народ їм насрать!

Дядько з козацькими вусами спльовує й називає «ополчення народної республіки» так:

– Шелупень.

На автостанціях збираються люди з цілого регіону як з цього боку фронту, так і з іншого. Всі злі. Навіть ті, хто зберігає почуття гумору. Починають лаяти «їх», а під час розмови раптом виявляється, що погляди співрозмовників різняться на кілька відтінків сірого і для одного погані «вони» – це «хунта», для другого – «правосеки», для третього – «сепаратисти». Вони ж «терористи». Вони ж «ополченці», для четвертого – «захисники».

І раптом стало неможливо говорити інакше, як у лапках. Такі прості слова, як «свої», «наші», «вони», «ті» – особливо виразно вимовляються з притиском і натяжкою, як умовність. І тільки ми – завжди без лапок. Як би не різнилися погляди співрозмовників, спільна мова знаходиться:

– «Вони» між собою ділять владу і гроші, а ми розгрібай, – зляться чоловіки.

– Коли «вони» вже нарешті закончать, щоб ми віддихнули? – зітхають жінки.

Й усі проводжають поглядом колону військової техніки.

– Я готова на колінах повзти до одних, а потім на колінах до других, щоб тільки прекратили.

Хлопець зі Стаханова розповідає, як другу добу добирається додому попутками, камазами, подекуди на своїх двох. Одного разу – з великими очима каже він – під Старобільськом навіть проходив пішки через блокпост «правосеків». На щастя, пронесло. Пропустили.

Через дві години, таки втиснувшись у єдину за день маршрутку та проїхавши кілька степових блокпостів, я опиняюсь у лігві цих самих «правосеків».

Спершу, по приїзді в місто, починається конспірація: є «свої» таксисти й «не свої». З «не своїми» їхати не можна, хоч і так ціле місто знає, де стоїть батальйон. Мені організують «свого» таксиста Андрія із золотими зубами, який наполягає, щоб я нічого йому не платив. Сідаю в машину. Дзвоню в ставку.

– Тільки хай он блымнет фарами, – попереджує по мобільному Іван із батальйону, мій зв'язковий. – И хай медленно едет.

Ми виїжджаємо з містечка. Проїжджаємо крізь село. За селом звертаємо в ліс. Сунемо просікою. Об борти машини труться молоді пагони. Бачимо зарослий плющем бетонний паркан. Блимаємо фарами. Водій стає. Я вихожу. Повільно йду вперед. Мене зустрічає чоловік із калашем і в бандані, але я знаю його позивний, тож мене проводять за барикади. Батальйон поки що не має бренду типу «Донбас» чи «Азов», лише номер. На моє запитання, як же в наш час та без звучної назви, мені поважно відповідають:

– Потому что мы выполняем свои задания, нам пиар ни к чему.

Правда, наступного ж дня після цієї розмови батальйон таки вигидає собі бренд, який стане одним із найвідоміших.

Батальйон дисклокується в закинутому ковбасному цеху. Дуже колоритне місце. Не менш колоритні – самі добровольці. Хлопці та дівчата живуть разом. Хто спить у приміщеннях цеху, а хто в наметах. Варять їжу на спиртовках і вогнищах, сушать білизну на мотузках. Мене годують ухюю з казанка. Пахне димом. Усе вкупі нагадує партизанську армію Ковпака – плюс мобільний інтернет і смартфони. Як справжні партизани, формувалися в лісах. Добровольці доти не мали жодного військового досвіду. Переважно це місцева молодь.

Комбата, відставного армієця, називають просто: Петрович. Цей Петрович стане знаменитим через кілька місяців, пригрозивши тортурами працівникам міжнародної місії з прав людини.

– А вот правосека у нас как раз нет ни одного, – каже хлопець у тельняшці, з калашем через плече. – «Правый сектор» разлагается изнутри из-за аморального поведения.

Як і належить партизанам, батальйон має непрості стосунки з місцевими. І це ж іще, рахуйте, на відміну від армії Ковпака чи УПА, добровольці не змушують нікого ані розселяти їх, ані годувати.

– Швєндяють по селу з автоматами, – жаліється бабуся, визираючи з-за свого паркану. – А у нас діти до школи ходять.

– Гуляють зі зброєю, а хто вони такі? Свої? Не свої? – скаржаться на автобусній зупинці дівчина.

– Та это ж армия наша, которая нас бережет, – саркастично кривиться хлопець на жигулях, який підвозить мене через блокпост у місто; на дзеркалі у нього, дуже демонстративно – велика «сепаратистська» георгіївська стрічка. – Иногда бережет, а иногда сама по нас и стреляет.

Ціле місто стоїть на вухах через кілька випадків, що сталися попереднього дня. Центральні телеканали показали події як «стрілянину з боку сепаратистів», через що Старобільськ одразу перестав вірити українському телебаченню. Насправді було так. Кількадесят умовно «проросійських» старобільців заблокували військову техніку – два порожніх камази. Ну а кількадесят умовно «проукраїнських» місцевих – різниця в кілька градусів сірого – пробували вмовити своїх кумів-сватів-братів

попуститися. Переговори мляво просувалися, ніхто не хотів битися зі знайомими – однак тут приїхали на джипах партизани з добровольчого батальйону, не розбираючись, заарештували чотирьох найголосніших «сепаратистів», чим розізлили навіть «проукраїнських». Комбат Петрович організував у ковбасному цеху саморобну гауптвахту для цивільних, вирішивши, що має таке право. Гірше, що під час арешту бійці Петровича відкрили стрілянину й поранили одного з місцевих «сепаратистів» у ногу. Правда, самі ж одразу викликали лікарів і самі занесли пораненого в карету швидкої допомоги.

– Але це ж махновщина! – каже таксист, який був свідком. – От чому в сусідньому піонертаборі стоїть нормальна армія, і проти неї ніхто слова не скаже?

А того-таки вечора на блокпосту чи то з непорозуміння, чи через паніку якийсь водій проїхав уперед, коли йому сказали зачекати – й партизани зарядили йому вслід чергою. Гірше, що з водієм була вагітна жінка. Її поранили в нирку.

Попри всі конфлікти, місцеві, незалежно від політичних переконань і градацій сірого в поглядах, бояться відведення урядових сил:

– Це ж Україна піде, і ми тепер будемо ворогами «народної республіки», да?

Абсолютно незалежно одні від одних упродовж усіх цих днів, півдесятка людей згадували кіно «Весілля в Малинівці». Оту знамениту сцену з шапками: «Опять власть меняется». Цю метафору цитують різні люди в різних місцях – від напівбезробітного актора в районному драмтеатрі й до чергового мисливця з козацькими вусами, який матюкається на «Сомалі, блядь» у своєму регіоні й махає руками:

– Ополченіє прийшло і ушло, а ми тепер для Києва всі сепари, да? Армія вот прийшла, потім уйде – і шо? Ми для ополченія уже врагі, привіт, свадьба в Маліновке. А куди нам дітися, га? Власть міняється, а ми местні. Ми тут лишимось, як гівно на цідилці.

Чмо середньостатистичне

«Звільнений» Слов'янськ до Дня Незалежності України пофарбували в синьо-жовте. Тільки-от поверх свіжої фарби де-не-де з'явилися ще свіжіші графіті «НАТО вон!». Деякі білборди «Спасибо украинской армии за освобождение Славянска» вже заляпані червоною фарбою.

– Вас тоже в сине-желтый покрасили? – каже по мобільному повна жінка років сорока. – Ну обалдеть!

Ми з нею стоїмо на трасі біля автобусної зупинки, на повороті в розбомблену Семенівку, й коли я кажу жінці, що мені туди, вона кидається на мене:

– Зачем вы приехали? Все вы только ходите и ходите! Придут, поулыбаются, снимают на камеру наше горе – а толку никакого! Чем вы нам помогли?

Її звуть Лена. Заспокоївшись, вона півдня водить мене Семенівкою.

– Вибач, що я тебе обгавкала, – скаже вона пізніше, українською. – Нерви.

Лена веде мене від одних знайомих до інших: на районі всі всі знають. У багатьох домівки постраждали від обстрілів української артилерії, тому що у психлікарні

посеред Семенівки базувалися бойовики, й по них стріляли. Психлікарня розбомблена вщент – як і деякі приватні будинки поблизу неї.

– Багато хто не повернеться, – каже Лена. – Котельня не працює. Ми зі страхом чекаємо зими. А пішли по селищу, розпитаєш сам.

Печальна Любов Андріївна лишилася сама у двоповерховому будинку на вісім квартир. Працювала Любов Андріївна у психлікарні, яка стоїть поруч розбомблена.

– Сегодня вроде праздник, а у меня траур. Пустой дом, пустой двор.

У будинку розбитий дах. Вікна заставлено листами фанери.

– Нам нужна помощь. Шифер, окна. Ну ладно окна – но хоть крыша чтоб была. Вроде приезжали какие-то активисты с Киева. Может, вернутся, а? – з надією апелює до мене. – Вроде толковые были ребята.

Більшість селища й не чула ані про активістів, ані про допомогу. Я підслуховую.

– Приїжджали якісь німці, – саркастично розповідає одна з потерпілих жінок іншій. – Питали адреси. Прислали по пачці памперсів!

– Без хати, зате жопи чисті!

Половина мешканців Семенівки розмовляють суржиком.

Щоб подивитись на реакцію, раз або два я провокую:

– Дехто каже: «чого їм допомагати, вони ж підтримували сепаратистів».

За це жінки ледь не зіштовхують мене зі сходів:

– Якщо ви так думаете, то краще йдіть он... геть!

– Вони самі по собі, а ми самі по собі!

– А що ти зробиш, коли приходять люди з автоматами?

– Кто их поддерживал – тот уже был среди них, когда они вошли в Семёновку! Ну, здороваешься, если знакомый. А что делать? Я убежала в первый же день, как стрелять начали.

Лена, яка мене водить, зрештою виявляється життєрадісною веселою жінкою, попри те, як на початку мене «обгавкала». Вона – такий стереотипний повненький сангвінік. Іде переді мною перевальцем. Розповідає, як після початку стрілянини втекла до родичів у Жашків, на межу Черкащини та Київщини.

– Мене там сепаркою обзивали. Але нічого. Працювала в пекарні. Навіть любовніка завела. Теж мене називав «моя сепаратісточка», – Лена сміється.

Вона веде мене в розбомблений дитсадок по сусідству. До війни Лена працювала тут медсестрою. Ми переступаємо через уламки бетону та бите скло.

– Надо ж было назвать детсад «Белочка», – сміється Лена, знову перемкнувшись з мови на мову. – Вызываем как-то такси, говорим: «Пожалуйста, машину к “Белочке”». – «А где это?» – «Та возле психушки». Положили трубку.

Потім ми вдвох ідемо у розбомблену психлікарню.

– Я ще, відколи вернулась, тут не була. Сама боялась...
Пішли?

Теоретично тут розміновано, але йти за Леною страшно. Цегляний паркан. Велика закинута територія. Потрощені будівлі. Обрізані дерева. Ми з Леною ходимо строго посередині асфальтових доріжок, не відхиляючись у бік кущів. Пів-Семенівки розповідає, як у психлікарню, яка вважалася розмінованою, приїхала бригада електриків. Один зробив необережний рух – йому відірвало руку.

– По обочинах ми взагалі боїмося ходити. Там ніхто й не розміновував, напевно. Саме страшне – це

проволака, – підбадьорює мене Лена, пролазячи під якийсь дрiт. – Моя подруга пішла нащипати корму папугаю. Зачепила ногою. Добре, воно розтягувалось. Вона акуратно зняла проволоку з ноги, визвала сап'юров. Шість мiн!

Розповідаючи про це, Лена суне всередину одного з корпусiв. Я боюсь відмовитися. Йду слiдом. Усi внутрiшнi дверi психлiкарнi без ручок, але Лена, яка встигла попрацювати й тут, умiло відчиняє їх iмпровiзованою відмичкою. Ми опиняємось у дитячому віддiленнi. Малюнки оливцями, iграшки на засипанiй будiвельним смiттям пiдлозi – на тлi дiр від обстрiлiв i обвалiв у кутках, там, де сходяться стiни.

– Ладно, надивився? Пішли до мене додому. Мої батьки ж тут весь час просиділи. Старі люди не тікали.

Поки мама Лени ходить з кухнi в кiмнату й назад, аби пригостити мене вареною картоплею з нарiзаною ковбасою й домашнiм компотом, – старий тато Тихон Борисович розповідає. У «дедушки» (вiн називає себе так) єдиний золотий зуб, i дедушка постiйно смiється. Дедушка життєрадiсний, бо йому лише вибило кiлька шибок. Раз мiна впала на асфальт прямо навпроти його ворiт, але не розiрвалась.

– А чо я буду тiкати, менi й так умирати скоро, – каже 82-рiчний Тихон Борисович i знову смiється. – Ми з бабою написали список телефонiв, – показує вiн. – I кожний раз, як лiзли в подвал, клали записку: «Ми в пiдвалi». Ну i цей список, кому звонить, якщо нас будуть відкопувати, – йому i це здається дуже дотепним. – А що? Я две войны пережив. Отечественну i цю. Тiльки в отечественну всьо понятно було...

Я думав, дедушка почне говорити про полiтику, а вiн про тактику:

– Тоді бомбили, а потім пехота шла в наступленіє. Всьо ясно. А тут? Одні бо-о-омблять, – він піднімає руки, – другі бо-о-о-омблять! І всьо. Побомбили – а потом нікто нікого не трогає. Зачем тогда бомбить було? Тільки нам разрушеніє.

Мене непокоїть іще одна його теза:

– Та що ж це за война така? На всьому посольку тільки четверо людей погибли.

Тихон Борисович називає бойовиків: «скажемо так, терористи», а українську армію: «скажемо так, наші».

– І от шо інтересно. Єслі сначала, скажемо так, терористів і поддержував хтось, то потім отношеніє перемінилось, і всі їх стали ненавідеть. Тому що ну не вийшло у тебе – ну смирись і одійди. Не муч людей. – Тихон Борисович підморгує мені: – Але от коли по тівізору кажуть, що... скажемо так, наші... не іпользуютъ «Гради»? Це брехня. По Семьйоновці три раза стріляли. Я сам бивший міномьютчик, так от із міномьютів таким залпом не удариш. Невозможно сочитати взриви. Отак: бах-бах-бах-бах-бах, – Тихон Борисович весело сміється, показуючи золотий зуб.

Я мовчки жую ковбасу.

– Я понимаю, – каже Лена, ведучи мене далі селищем, – армии дали квадрат, они и бомбят. Но мирному населению от этого не легче. И почему такие сильные промахи? Почему не было никакой разведки? Да приди ты под видом мирного жителя. У нас спроси. А то ж это напоминало морской бой.

Лена показує розвалений будинок за 300 метрів від психлікарні й повторює:

– Морской бой, я ж говорю. «А-5! По-о-опал? Ми-и-имо!» А вот это? Это ж вообще Же-9!

На вулиці Лисичанській, в одному з епіцентрів руйнувань, зібралися на мітинг жінки в халатах. Тут, до речі, прийнято ходити в халатах поверх голих тіл по вулиці. Того сезону хітом були халати у велику фіолетову квітку.

Жінки зібралися, бо почули, що має приїхати «якийсь депутат». Новина передається з уст в уста, й не всі в Семенівці встигли її почути, однак жінок усе одно збирається від сотні до двохсот.

– Може, хоть цей pomoже, – суржиком перемовляються жінки.

Невдовзі прибуває на джипі такий собі Вадим Анатолійович, директор котельно-механічного заводу. Проте виявляється, Вадим Анатолійович приїхав не допомагати, а навпаки: щоб потерпілі йому допомогли. Вадим Анатолійович хоче стати секретарем міськради, тобто фактичним в. о. мера Слов'янська на час арешту Нелі Штепи. Вадиму Анатолійовичу дуже треба, щоб у вівторок мешканці йому «допомогли розблокувати міськраду», а то ж місту виділяються гроші на ремонт, але кошти неможливо «освоїти», бо ж нема хазяїна. От прийде до влади Вадим Анатолійович, освоїть гроші, Семенівці й допоможе. Як тільки, так зразу.

У натовпі починається те, що в інтернеті називають срачем у коментах:

– Одні нас «захищали», другі нас «визволяли»! – кричить одна з жінок. – Тепер третій нам «помагає»!

– Очередний, хоче заробити на нашому горі!

– Пообіщають і поїдуть!

– А потом опять ополченцы придут, а армия за это снова нас бить начнёт!

– Кароче, ти поняла, – поза цим усім тихо каже одна жінка іншій. – Восстанавливаем наши хаты самі...

– Пішли, – тягне мене за рукав Лена. – Ну як? Почув голос Донбасу?

– Почув... Дякую тобі, Лен... Я ще приїду. Давай тримати зв'язок.

– Записуй телефон.

«Сатаніст» Іван, той самий, у якого кілька років тому я ночував у Слов'янську, вимушений був емігрувати в анексований Росією Крим. Надто голосно виступав проти нової влади, хоча не особливо підтримував і сепаратизм: Іван устиг навіть побувати на підвалі у бойовиків Гірка. Голосно кричав, що як же так, він же місцевий. А його, як він каже, знехотя били. Щоб не заважав іншим місцевим спати на підвалі.

– Есть у меня один, который ополченцев до сих пор поддерживает, – каже по телефону Іван. – Хочеш поговорить? Ну, только он слегка по православию долбанутый, сразу предупреждаю... Щас скину номер. Его Виктор зовут.

Віктор виявився чорнобородим молодим чоловіком. Він приїжджає на місце зустрічі на велосипеді й одразу веде мене вглиб парку.

– Давай только так, – починає розмову він. – Я доверяю Ване, значит, я доверяю тебе.

– А есть причины бояться?

– Моих друзей уже забирали с мешком на голове.

Тим часом на центральній площі танцюють школярі у вишиванках, дівчатка із синьо-жовтими стрічками у волоссі. Лунає весела музика. Пам'ятник Леніну вдягли у шаровари. Запускають у небо сині та жовті повітряні кульки. Святкують День Незалежності України. Парком гуляють парочки, мами з дитячими візочками, сім'ї з дітьми.

– Это всё аморфные, – називає їх Віктор. – Если бы мы вошли в состав России, они праздновали бы День России.

Він сподівається на повернення «ополченців» і думає, що це можливо:

– Знаешь, есть такие строки: «Запомните загадочный тактический прием: когда мы отступаем – это мы вперёд идём».

Сам Віктор не пішов в «ополчення» тільки тому, що він інвалід. А тепер не виїжджає зі Слов'янська, бо не може залишити стару хвору матір. Віктор інтелігентний і толерантний, тому впродовж усієї розмови говорить так: «ополченцы против армии», «народная республика против правительства». Жодного разу не вживає слів «хунта» чи «карателі». Віктор розмовляє дуже спокійно. Людина з вищою освітою, він часто цитує філософів і заявляє, що погляди свої вибудовує строго логічно:

– Есть такая притча. Аристотель, придумав законы логики, на радостях принес в жертву богам сто быков. И с тех пор скоты ненавидят логику.

Віктор дуже нагадує мені знайомого, який, так само постійно посилаючись на логіку, пішов добровольцем у батальйон до Петровича й раціоналізував необхідність жертв серед мирних людей, а також необхідність тортур. У того теж усе строго логічно. Адже все починається з базових припущень, а далі «якщо А, то В». Наприклад, Віктор прекрасно знає, що серед «ополченців», які зараз воюють на Донбасі, є навіть серби-монархісти, але не бачить у цьому нічого поганого:

– Ну, если мы исходим из единства русского мира...

Справді, питання лише в тому, з яких засад виходити.

Ну а тим часом «аморфне», тобто мирне населення продовжує хто святкувати День Незалежності України, а хто просто святкувати. Пізно ввечері на площу перед залізничною станцією в'їжджають понад десяток машин, які безперестанку сигналять. Стікається натовп. Хтось про всяк випадок тиснеться до стін. Дехто відверто

нервує. Якись люди хаотично біжать через відкрите місце. Какофонія клаксонів. Менти, які от щойно наче були тут, раптом розчинилися між білими колонами будівлі вокзалу.

Хто це їде? «Скажемо так, терористи»? Чи «скажемо так, наші»?

На кожній машині по одній букві. Машини гудуть. Три-возно.

«Б У Д...» – Будуємо?

«Б У Д Ь М О... Е...» – Будьмо єдині?

В'їжджає решта машин із рештою букв – і всі навколо розслабляються й від полегшення сміються.

«Будь моею женою».

Минає ще півроку.

– Не против України! Не против України! – б'є себе у пухлі груди п'яна сорокатрилітня Лена. – А против этого правительства! И это я не только от себя. Я тебе говорю, что люди говорят. Это голос Донбасса!

За ці півроку закріпились нові ідеологічні штампи: ти або «патріот», або «антиукраїнський», ти або «націоналіст», або «запутінець» – як колись були «строители коммунизма» й «антисоветчики». У дискурсі мас-медіа цілий світ, включно з Нідерландами й Сомалі, не відаючи того, розділився на проукраїнський і проросійський. Українська армія, хоч ніхто цього прямо не визнав, програла війну російській зброї під Іловайськом, потім знов у Донецькому аеропорту й під Дебальцевим. Країною потяглися внутрішні біженці, й ми навчилися правильно називати їх переселенцями. Й навчилися ненавидіти одні одних: як не за різницю в місці мешкання, то за різницю в поглядах.

Ми з Леною зустрічалися в ці півроку стільки, що вона іронізує:

– Тебя жена ко мне не приревнует?

Часом вона просто дзвонить, аби розповісти черговий місцевий скандальчик: якась міжнародна організація таки виділила розбомбленій Семенівці гроші на заміну розбитих вікон мешканцям, місцеві ж чиновники порахували все за найвищим прайсом, а вікна поставили найдешевші. Ну: the Україна, все як ми любимо.

Я вже добре знаю батьків Лени. Звик до дивного гумору Тихона Борисовича. Знаю Лениного відчуженого сина-підлітка, що росте як трава: я так і не можу вибити у неї, де була дитина, поки Лена під час обстрілів виїжджала до Жашкова – але точно не з нею. Знаю історії про її коханців, але, як виявиться, не про всіх.

Сьогодні я вкотре їздив «звільненими територіями», щойно повернувся з Краматорська до Слов'янська, й ми з Леною під пельмені й мариновані печериці у «Славгороді» п'ємо горілку.

– Все эти годы нам из Киева говорили, что Донбасс зашнул. Хотели разбудить. Ну как? Понравилось? – хмикає Лена.

Найточніше ставлення мирних людей на «звільнених територіях» до сторін конфлікту можна визначити за Шекспіром, якого один мій донбаський друг цитував російською: «Чума на оба ваших дома!» Або так:

– Те – козлы, что в городах сидят. А те – козлы, что города бомбят, – обговорювали жінки-переселенки у плацкартному вагоні, не помічаючи, що я не сплю на верхній полиці.

Сакраментальне питання «хто стріляв» майже завжди вирішують не на користь української армії. Доходить іноді до абсурду. Коли ще Україна не втратила Дебальцево, одна місцева жінка переконувала мене, що нацгвардія, яка стояла в місті, сама по ньому і «долбит, и долбит, и долбит». Сама по собі? – перепитав я, й жінка закрилась у собі.

Образилась. Або перестала довіряти мені. Зате коли б не говорив із будь-ким з армії – ніхто ніколи, звісно, не стріляє по житлових кварталах. Тут уже бойовики стріляють самі по собі. Ніхто не обстрілює міста – всі просто стріляють по наданих координатах і увялення не мають, що ж розташоване за цими координатами. Ніхто не обстрілює житлові квартали – всі лише дають «ответку» по бойовиках, які звідти стріляють. Ніщо ні з чим не пов'язане й ні на що не впливає.

А тим часом на «звільнених територіях» мешканці зло сміються із самої фрази «звільнені території»:

– Кто же освобождал? Те сами ушли.

Цю фразу я наслухався у різних варіантах, навіть від найбільш «проукраїнських громадян». Та й не тільки від громадян:

– Самое обидное, что по тех никто не стрелял, когда они уходили, – каже мені сирієць Мухаммед. – Почему было не разбомбить колонну Гиркина, пока она из Славянска шла на Донецк? Теперь вот и получили в Донецке...

Мухаммед, до речі, за кілька років доти втік від громадянської війни в Сирії до друзів на Донеччину. Знав, куди тікати.

Багато людей почуваються непевно:

– Ты помни, на какой ты территории, – саркастично смикає маршрутника у Костянтинівці жінка-контролер. – Не говори «правосеки», говори «Правый сектор».

А один із найбільш «проукраїнських» моїх співбесідників, у якого я ночував, під ранок ніяково просить:

– Ты, это... Уж очень меня, таким уж, не выставляй...
Время сейчас смутное.

Постійно циркулюють чутки, що «народна республіка» повернеться на «звільнені території». Чутки посилювалися

в окремі моменти: після відходу «кіборгів» з Донецького аеропорту; після втрати Дебальцевого й Вуглегірська; після обстрілу «Градами» Краматорська.

– Послушать украинские СМИ, так у нас тут каждый первый – террорист!

Так каже мені один з маршрутників у Костянтинівці. Інші в компанії згідно кивають. Вони зібралися колом, чекаючи наступного поїзда, щоб везти людей на «окуповані території». Мені, київському репортеру, співчують:

– Мы же всё понимаем. Если ты напишешь правду, тебя тут же вызовут в СБУ. – Й мене по-батьківськи плескають по плечу.

В розташованому під землею кафе, в пільмі за перегородкою, лисий накачаний мужик тихо розповідає іншому про друга-бізнесмена, який спершу сидів на підвалі у бойовиків, а потім уже українські спецслужби на військовому аеродромі закопували його по шию в землю. Я сам незадовго до того вийшов, побитий і морально надломлений, після допиту з тортурами за підозрою у шпигунстві. Тепер не знав, що думати, тож, готовий повірити в будь-що, сидів за перегородкою в пільмі, сильно пив, слухав приглушені голоси і страждав. Що відбувається з моєю країною?

Лена в один із моїх приїздів ходила зі мною Семенівкою й навмисне, щоб я послухав, заговорювала із сусідами, видаючи мене за свого племінника. Звідусіль тільки й чути: ті – в Ростові, ті – в Москві.

– У меня в доме ополченцы жили, – казав нам з даху свого будинку хлопець, який робив ремонт. – Мусора после них, как после свиней.

– Когда вернешься?

– Весной. Сейчас в Николаевке у тетки.

– А М***вы вернутся?

– М***вы, ха! Разве что сюда ДНР вернется. Но тогда уж лучше пусть М***вы не возвращаются.

– Ха-ха-ха, точно!

М***ви, мати й син – місцеві багатії, тут у них три квартири. Ці квартири від артилерії не постраждали, але М***ви, як і ще кілька родин, поїхали назавжди.

– Кто чувствовал за собой вину – того здесь нет, – каже мені Лена. – А ловят тех, кто за собой вину не чувствовал.

Про сумнівної законності дії українських правоохоронців, які «борються з тероризмом», відомо з багатьох джерел. Одне з них колективне: мешканці Семенівки просто називають поіменно місцевих, які спершу зникли, а потім «знайшлися» під арештом. Серед них такий собі Діма, маргінал і міський дурник, котрий не раз опинявся в міліції за п'яні дебоші, бійки, крадіжки металобрухту тощо. Коли бойовики Гіркіна захопили районний відділок, де Діма стільки разів бував битий, то він прийшов позловтішатись. Опісля жив собі з родиною, бухав, як і раніше, в подіях участі не брав. Зник після «звільнення» Слов'янська, коли Гіркін пішов і зайшли урядові сили. А через місяць родичі знайшли цього Діму на Харківщині під арештом. Іще одного місцевого міліція так само взяла ні за що; відпустила, стверджують сусіди, після виплати матір'ю викупу. Третій «терорист» Семенівки – старий алкоголік, якого загребли, скоріш за все, для звітності. Цей зник із кінцями, бо ніхто ним не цікавився.

Про схожі випадки розповідав мені й офіцер міліції Краматорська, який, здається, саме задля цього й на поліг на зустрічі:

– В городе много людей без опознавательных знаков, а милиция действует на грани фола, а то и явно незаконно.

– А что ты удивляешься? – сказав у відповідь на запитання мій давній друг, тепер близький до керівництва

місцевого СБУ. – Милиція людей била всегда, и в мирное время. Кстати, настоящих сепаратистов тоже переловили. Люди работают. Ну а есть и такие, да: их хватают для отчетности перед начальством. Ты видел эти новости, «задержали столько-то диверсантов»? Это командировочные приехали. Им надо перед начальством отчитаться. Местные СБУшники воют! Кто-то из «диверсантов» их агентом был. За кем-то следили, вели, чтобы рыбу покрупнее словить. А эти приехали – тяп-ляп.

За його словами, дрібних або ж затриманих помилково після побиття відпускають, попередньо закріплюючи «вербування» в дуже цікавий спосіб:

– Они должны сказать на камеру: «Путин хуйло».

До речі, питання про Путіна – одне з найдивовижніших і в іншому аспекті. Абсолютна більшість людей тепер, тією чи іншою мірою, «проти всіх». Але при цьому Київ ненавидять люто, «народні республіки» якомсь упівсили, а от про роль Росії згадують хіба що мимохідь. Чому? Сакраментальне «питання про Путіна» я ставлю кожному, кому достатньо довіряю і чию довіру не боюся втратити.

– Меня и самого это удивляет, – сміється інженер-інтелектуал з Новокраматорського машинобудівного заводу. – Иногда такое впечатление, что дело даже не в политике, а в личной харизме. Это что-то фрейдистское. Женщины бальзаковского возраста, лет так с сорока пяти до шестидесяти – те вообще: такое впечатление, что они все его хотят.

Цей інженер, до речі, називає себе так: «рефлексирующий интеллигент». А от більшість інших, хто рефлексує менше, на запитання про відсутність критики Путіна лише чухають голови. Здається, думка про вплив Кремля на перебіг конфлікту для них досі нова. Ну, тобто як: усі на

Донбасі чудово усвідомлюють і роль анексії Криму, і роль російських ЗМІ, і присутність добровольців із Омськів-Томськів, російську зброю і так далі – проте згадують про все це хіба як про технічні деталі. Так само, як, наприклад, у Києві відмахуються, як від технічної деталі, від питання про ультраправих на Майдані.

Лена із Семенівки в той день, коли ми пішли пити у «Славгород», здавала тести в центрі зайнятості, бо ж відколи дитсадок «Білочка» розбомбили, вона сидить практично без роботи. За результатами сьогоднішніх тестів Лена називає себе так:

– Чмо среднестатистическое. Не очень умное, но и не то чтобы слишком тупое.

І закусує горілку пельменем. Я в захваті від її самоіронії: що-що, а це у неї не середньостатистичне.

– Не знаю, кто из моих знакомых посмел бы так себя называть, – кажу я їй. – У всех чувство собственной важности... У меня вот тоже... Лен, а давай выпьем за скромность!

Ми випиваємо горілки з перцем, закушуємо пельменями з оцтом. І аж тепер, через півроку, Лена признається, що її коханець був бойовиком у Гіркана. Не той коханець, котрий у Жашкові називав її «моя сепаратісточка», а той, що перед ним, у Слов'янську. Він Лені не казав, що йде в ополчення, ну, але вона сама все зрозуміла, коли після «відрядження до Москви» коханець повернувся в новенькому камуфляжі, зі зброєю, з новим смартфоном, на якому стояла програма шифрування переговорів.

У відповідь на нову щирість я аж тепер, через півроку, наважуюся признатися Лені, що насправді я навіть не з Києва, а з Галичини. Лена на мить завмирає.

– Вот видишь! – після паузи вигукує вона. – Нам надо было просто поговорить, а не стрелять! Мы же друг друга поняли!

Лена тепер іще більше хоче, щоб я, западенець, «зрозумів Донбас».

– Кажется, я прочувствовал, – після всього кажу я й беру на виделку маринований грибочок. – Только вот одного никак не пойму.

– Ну?

– Я вполне понимаю, за что вы не любите официальный Киев. Это как раз ясно. Почему ненавидите того же Порошенко, тоже вполне очевидно. Но, с другой стороны, ты же сама говорила: все прекрасно осознают, что Россия разжигала конфликт. Тогда почему никто не критикует Путина?

Лена надовго замислюється.

– Знаешь, ты поставил меня в тупик.

Донька ще не розуміє

- Не подскажете, где тут городок для переселенцев?
- А что, есть такой?
- Да, где-то прямо возле вас.
- Впервые слышу.

Весна запізнюється. Холодно. Середина березня, а на землі мокрий сніг. Я проминув завод залізобетонних конструкцій і закинуту промзону, а містечка досі не видно. Воно поки не має навіть офіційної адреси.

- Извините, Вы не знаете, где здесь городок для переселенцев?

- А Вы туда? Может, Вам что-то нужно? У нас есть пара одеял.

- ...
- Но в городке, кажется, уже нет мест.
- А-а-а! Я что, похож на переселенца?
- Ну, Вы ведь ищите жилье. Я подумала...
- Я выгляжу как беженец?
- Хм. А как выглядят беженцы?
- Действительно.
- Вы спросите там, что им нужно. У нас есть теплые вещи.

Модульне містечко виявилось посеред поля на околиці Харкова, обабіч траси на аеропорт. До найближчого постійного житла – метрів п'ятсот. Обгороджена територія заставлена світлими металопластиковими вагончиками, в яких живуть чотириста людей. А навпроти через дорогу – заросле бур'янами пустирище, подекуди стихійно захоплене харків'янами під городи.

– А для нас тут царские хоромы, – каже мені Людмила.

Незважаючи ні на що, відчувається її жвавий життєрадісний характер. Людмила, повна молода жінка, вивезла з «народної республіки» трьох дітей. У середнього, Максима, чи, як вона його постійно називає, «Максимки» – синдром Дауна. Куди б мама не пішла, де б не зупинилась або не сіла, п'ятирічний Максимка стає поруч, обіймаючи її масивну ногу.

У себе в Антрациті родина жила у двоповерховому будинку на кілька квартир, що нагадував довгий барак. Половина помешкань уже й до війни стояли порожні, адже Антрацит не славився благоденством. Дерев'яний туалет надворі. Водогону нема. Носили воду з криниці на другий поверх відрами. Опалювали породю. Місто Антрацит названо на честь мінералу антрациту – його-то шахтарям і виписували. Тільки не чистий. Щоб опалити квартиру в холодний сезон, Людмила щодня перебирала руками чотири відра сирої породи. Шлак викидаєш, антрацит палиш у залізній грубці.

– А в Харькове в городке у нас даже душ есть! Правда, в соседнем домике. Ну и в очереди приходится постоять. Но есть ведь!

Людмила демонструє свої царські хоромы в металопластиковому вагончику. Якщо більшість у містечку живе за принципом гуртожитку-комуналки – довгий коридор із дверима в численні маленькі комірчини по обидва боки, – то Людї з чоловіком і трьома дітьми виділили аж

дві напіввідокремлені кімнати. П'ятнадцять квадратних метрів! Це завдяки Максимці, з яким іншим дітям іноді важко перебувати в одному приміщенні: у Максимки бувають нервові зриви з істериками. А старшій доньці – домашні завдання робити.

Люда в халаті сидить на металевому стільці. Максимка обіймає її повну ногу й часом ние. Тоді вона гладить сина по голові. Лампи денного світла. Білі стіни. Залізні ліжка. Металеві шафки, як у школі чи спортзалі. Й порожнеча. Навіть невеликий простір нема чим заповнити, бо виїжджали посеред січня, мікроавтобусом-газелькою, з кількома сумками. Сумки в клітинку – майже символ України.

Щоб купити квитки на газельку, задешево продали всі мобільні телефони й побутову техніку. Їхали через Росію, бо на той час Україна закрила блокпости по всій лінії розмежування з бойовиками: Люда виїжджала саме під час боїв за Дебальцеве.

– Я думала, с ума сойду. Блокпосты закрыты, да и пропуска мы сделать не могли – для этого ведь нужно в Украине побывать. Ехали сутки. С ребенком-инвалидом. Водитель останавливался, когда нужно. Добрый. Но ведь полная маршрутка таких, как мы. Не хочется никому в тягость быть.

З Антрацита на схід, на Росію – через Каменськ-Шахтинський, Воронеж, Белгород – і назад в Україну.

– Когда я наконец увидела на границе украинский флаг, чуть не плакала: доехали.

І це була не перша її спроба виїхати. Як тільки «все це почалось» (переселенці обережно говорять про війну: евфемізмами, обтічно, без оціночних суджень), то Людмила без дітей з'їздила до Харкова. Але тоді не змогла знайти житло. Мусила повернутись у щойно проголошену «народну республіку». Між іншим, коли «все оце почалось», Люда

спершу підтримувала ідею автономної республіки: як вона це розуміла на той момент, ішлося про децентралізацію. Ну і, як більшість сусідів, Люда дивилася російське телебачення і бачила на екрані смолоскипні ходи фашистів, прихід до влади хунти.

– А потім к нам в Антрацит зашло казачество, и началось...

Остаточно сім'я Люди виїхала не безпосередньо через бойові дії: в Антрациті доволі спокійно, не бомблять. Натомість почалися мародерства, побори, віджаті квартири й машини, постійні внутрішні розборки між козаками. Ну і посилилися злидні загалом.

– Життя стало невыносимо.

Перший чоловік Люди, батько двох старших дітей, кинув її п'ять років тому, одразу після народження Максимки. На момент від'їзду Люди він «стояв в ополченні». Другий чоловік, Євген, удома працював на нелегальній копанці, за що й отримував, крім грошей, оту саму породу для опалення квартири. Євген приїхав з Людою й дітьми сюди. Весь час, поки я перебував у їхньому трейлері, чоловік мовчки лежав, відвернувшись обличчям до стіни. Того разу Люда сказала, що він хворий, – через півроку, коли я повернувся, признається, що у Євгена кілька місяців тривала депресія. Грошей нема, на роботу «донецьких» з усяких Антрацитів не беруть.

– В гипермаркете по соседству объявление: «нужны охранники». Он пришел, а они сразу в его паспорт: какая прописка. «Хорошо, мы Вам перезвоним». Через день перезванивают: «Вы нам не подходите». И неофициально добавляют: «Хозяин сказал переселенцев не брать. Говорит, ничего против вас лично не имею, но ненадежные вы: через месяц можете уволиться и выехать назад к себе».

Євген вертався, лягав обличчям до стіни й мовчав.

Не починати жаліти. Не переживати історії людей особисто. Переселенців мільйон. А мільйон – це просто цифра. А кожен окремо – людина. А мільйон – просто цифра. Головне – сприймати цифри, а не людей. Так легше.

Навіть з боку волонтерів, незважаючи на дієве співчуття, помітна емоційна відчуженість. Це захист. Допомогу бюрократизують. Керівниця волонтерської організації каже мені:

– У нас есть психолог для переселенцев – так ей самой теперь нужен психолог. Большинство наших волонтеров сами из переселенцев, и я постоянно повторяю им: выдавайте вещи, положенные по списку, – но не нужно ни о чем спрашивать, ни в коем случае не надо сближаться. Вы этого не выдержите.

Показує на телефоні фото п'ятирічної дівчинки, яку щойно вивезли з-під обстрілів. Дивитися в очі дитині неможливо навіть на фотографії.

Світлана прибирала у вагончику адміністрації, якраз коли я прийшов до містечка вперше. Світлана кілька разів, дуже несміливо, просила мене пересісти, щоб вона могла помити під стільцями. Їй наказали навести ідеальну чистоту: в містечко очікували з візитом аж цілу заступницю мера Харкова.

Здається, її просто змусили поговорити зі мною – вона вважала, що це її обов'язок. Як і прибирання. Ціна за те, що вона тут живе.

Світлана відповідає своєму імені: вона вся світла. Обличчя, очі. Це молода миловидна спокійна блондинка з веснянками. Вона усміхається, розмовляючи. Світлана – мама-одиначка з Вуглегірська. Я добре запам'ятав Вуглегірськ іще з часів, коли їздив мотоциклом по всій Україні: всупереч назві, містечко виявилось зеленим,

спокійним і дуже затишним. Пригадую цегляні п'яти-поверхівки, густу тінь дерев, які росли вздовж вулиць, подекуди сонячні плями на теплому асфальті.

Світлана виїхала із семилітньою донькою й матір'ю, яка перенесла кілька інсультів. Удома Світлана працювала кондитером. Ціле життя збирала гроші на квартиру. Й нарешті назбирала й купила. За кілька років до війни.

– А осенью вроді бои закончились, и Углегорск вроді как остался в Украине. Ну, цены упали, так я купила у бабушки-соседки гараж по дешевке. Машины, правда, нет. Но я на перспективу, – Світлана усміхається сама з себе. – Ото знала б, лучше б деньги были целые.

Ще через кілька місяців стало ясно, що обидві «народні республіки» спільно починають наступ на стратегічне Дебальцеве, й Вуглегірськ неминуче опиняється в зоні боїв. Світлана збрала речі заздалегідь.

– Учительница дочки говорила: «Да у нас ничего не будет. Кому наш Углегорск нужен?» – розповідає Світлана, й на обличчі у неї захисна півусмішка.

Вони встигли виїхати одним з останніх поїздів. Через кілька днів сполучення припинилось, а невдовзі почалися бої. Вуглегірськ розбомбили сильніше за саме Дебальцеве.

Світлана дивилась у новинах і в інтернеті, що відбувається з її містечком.

– Раз на ютубе нашла видео. Посреди зимы из Углегорска выходят два бомжика. Идут и тянут что-то на ручной тележке. К ним подходит журналист, ну, чтобы они сказали что-нибудь. Я смотрю – а это мой племянник и его двоюродный брат!

Сміх Світлани нагадує маленькі дзвіночки.

Як виявилось потім, ці хлопці, її родичі, на ніч сховалися від обстрілів у погреб. Вранці їх за гроші мала вивезти на українську територію машина. Але від страху хлопці не могли спати до ранку, поки не припинився обстріл.

А вранці заснули і проспали. Водій приїжджав аж під будинок, сигналив, але вони не почули з погребка й не вийшли. Машина поїхала. Тоді вони переклали речі, скільки могли тягти, на ручний візок і пішки пішли у протилежний бік, на Єнакієве, вглиб «народної республіки», аби лише подалі від лінії вогню.

– А я ж думала, бомжики. Лица-то грязные, после погребка, – знову сміється Світлана. – Гля, а то мої!

Вона розповідає довго, детально і з постійною півусмішкою. Каже, коли приїхала до Харкова, у соцзабезі трапилася добросерда жінка, яка з особистої ініціативи завезла власні ліжка в якийсь комунальний офіс. Там, серед держслужбовців і відвідувачів, посеред постійного руху чужого робочого дня, в одній з комірчин і жила родина Світлани аж донедавна, поки не відкрили модульне містечко. Тепер у Світлани з донькою та мамою кімната у вагончику-гуртожитку.

– Дочка еще не понимает, что нам некуда возвращаться, – з тією ж тінню півусмішки каже Світлана. – Постійно говорить: «Вот, когда мы вернемся... А давай опять на грибы пойдём?» Игрушки свои вспоминает...

Світлана довго мовчить, потім каже:

– Такой был тихий городок. Я его обожала...

І несподівано для себе самої починає ридати, закривається руками й довго не може зупинитися. Кілька разів судомно вдихає повітря, пробуючи заспокоїтися, змовкає, намагається знов заговорити – і знов ридає.

А ти сидиш поруч. Нерухомо й дуже прямо, з відчуттям, ніби намагаєшся ковтнути камінь. Поряд із тобою здригається у плачі людина, а ти не знаєш, що робити і що взагалі можна зробити. Був би жінкою – бодай обійняв би, а так лише тупо бурмочеш щось типу: «Ну, ну...»

Вундеркінд в інтер'єрі

– А це з моєї першої книги, – недбалим рухом показує фотографії на рожевій стіні шістнадцятилітня Іванна.

Прізвище у неї найвідоміше й одне з найбільш поширених в Україні, й саме тому спершу нічого не каже. Іванна – висока худенька русява дівчина. Довге пряме волосся, видовжене овальне обличчя приємної форми. Трохи коротка верхня губа робить її ще симпатичнішою, милою. Сьогодні дівчина у класичній довгій сукні. На високих підборах. Вона тримається прямо, говорить упевнено й голосно. Видно, що звикла виступати перед публікою.

Всі переходять до іншого залу виставки.

– А загалом у Іванни вже п'ять виданих альбомів! – оголошує працівниця приватної галереї, де виставляється дівчина.

– П'ять або шість, я точно не пам'ятаю, – дівчина знизує плечима. – Але це тільки моїх. А ще є у співавторстві.

– Так, разом одинадцять книг, у її віці! – підхоплює галеристка. – А ще Іванна виграла гран-прі на кількох конкурсах: «Кришталеве джерело», «Срібний дивогляд», «Калинова гілка».

Від цієї заяви на якийсь час стає тихо. Всі семеро чи восьмеро присутніх переходять від фотографії до фотографії. Сірий ковролін глушить кроки, чути, як ледь-ледь гудуть лампи денного світла, вмонтовані в низьку гіпсокартонну стелю: галерея розташована у підвалі багатоквартирного будинку. Її нещодавно відкрили.

– А це з мого чотиритомника, – порушує мовчанку Іванна. – Ми з батьком спершу хотіли видати тільки одну книжку з цієї подорожі, проте побачили, що надто багато класних фотографій! От і видали чотири.

Галеристка усміхається:

– Так, Іванна з батьками об'їздила багато країн! І з кожної мандрівки публікує по книжці.

– Ось це – з експедиції заповідниками США, – пояснює Іванна. – Ми з батьками орендували джип і проїхали по цілій країні. З нами ще були мій старший брат і його дівчина. Ось ця фотка, – показує, – це вид з найвищої асфальтованої дороги в Америці. Ми з батьками, коли кудись їдемо, завжди беремо машину й разом розробляємо маршрут. Так, щоб не ночувати двічі в одному пойнті. Їдемо в один пойнт, проводимо там кілька годин, ну, ночуємо – а далі їдемо триста чи чотиріста кілометрів, щоб зупинитися в наступному пойнті.

Поки вона розповідала, підходили нові відвідувачі.

– Це Віктор, автор, – оголошує галеристка. – А це Іванна, наша талановита молодь!

– Дуже приємно.

– Володимир, художник, – представляють наступного.

– Валерій, поет, – іще одного.

Є й інша категорія гостей:

– Це Юлія, вона успішний юрист.

– Олександра, вона... ви ейч-ар?

– Так.

Іванна поводить гідно. Прямо дивиться людям в очі, потискує руки. Розуміє, що гостей уже надто багато, щоб

продовжувати вести екскурсію – й відходить у центр залу.

– А ось і підтримка прийшла, – показує в бік дверей галеристка.

Хлопець того ж віку, що й Іванна, підходить і чмокає її в губи. Він дуже схожий на Кім Чен Ина. Пещене обличчя – хоч цуциків лупи, кажуть про такі в народі. Закоплені пухкі губи. Презирливі очі, які, складається враження, бачили тяжку працю чи бідність лише з відстані. Чорне волосся зализане назад і чимось намазюкане для блиску. Тільки цей юнак, звісно, не у френчі, а в джинсах і светрі, який переливається різними барвами під лампами денного світла. На м'ясистій потилиці – вистрижені машинкою візерунки.

Іванна та її хлопець озираються, беруть у передпокої куртки й похапцем виходять надвір.

Присутні поводяться люб'язно. Усміхаються одне одному. Всі проходять уздовж стін, не затримуючись надовго біля жодної фотографії.

– А ось і батьки нашого таланта! – оголошує для всіх галеристка.

Батьки озираються, шукаючи очима доньку. Не знаходять.

Вони виявляються дуже приємними людьми. Мати в темному піджаку під ділову пряму спідницю, з великими червоними коралями на шиї. Батько – з традиційними шевченківськими вусами й українським народним черевцем, як у рекламі отого засобу для травлення. Так і чекаєш, що він зараз весело помахав пальцем і вигукне: «А-ай, молодець!»

Видно, як батьки пишаються донькою. Вони чесно вірять у хист своєї дитини, і батькам не гріх.

Дівчина теж у свій талант щиро вірить. Вона повернулась із жуйкою в роті. Цілується з батьками у щоки, аж біля шиї. Хлопець міцно потискає руку татові Іванни.

– Ну що ж, будемо тоді розпочинати офіційну частину? – питає галеристка у батька дівчини й показує в бік першої зали, де розставлено рядами стільці. – Ми очікували більше людей, але, мабуть, усі ще доїжджають. Чекаємо нарешті на весну, а досі йде сніг!

Присутні всідаються на стільці. Іванна на півхвилини відходить у коридор і вже без жуйки займає своє місце попереду, обличчям до залу. Вона, схоже, і справді зовсім не хвилюється перед публікою.

– Я займаюся фотосправою вже дуже-дуже довго, – починає шістнадцятилітня Іванна. – Тут ви бачите пейзажі з подорожей. Я вмю фотографувати й людей, звичайно, але мені приємніше природу, бо в ній є краса, яку не треба вигадувати. Природа надихає!

Галеристка, стоячи поруч, приємно усміхається. Іванна продовжує:

– Моя творчість уже досить відома, проте поки що більше серед моїх однолітків. І, звичайно, через інтернет. Важко бути справді знаменитим фотографом у шістнадцять років. Але мало хто в такому віці має такі дуже класні роботи. Я навіть сама не знаю, як це у мене виходить. Я просто фотографую, а потім дивлюся на комп'ютері й думаю: «Супер!»

Деякі дорослі в аудиторії ніяково сміються. Іванна трішки знічується.

– А тепер слово мамі! – оголошує галеристка.

Мама весь час усміхається. Виступаючи, вона, як оперна співачка, тримає руки перед собою. Пальці в замку. Розповідає, як дитина змушувала її чоловіка зупиняти машину в особливо гарних місцях у національних парках Америки, а тоді бігала навколо зі штативом.

– А тепер батько! – каже галеристка, а коли той віднікується, наполягає: – Ну виступіть! Ви ж митець!

Батько вражає всіх скромністю та чесністю. Чотири роки тому він подарував Іванні дзеркальний фотоапарат. Якось

після поїздки на фестиваль до Кам'янця-Подільського вирішив почистити сфотографоване:

– І ми з подивом виявили, що там є на що дивитися!

Поки Іванна була за кордоном на канікулах, батько до іменин організував їй подарунок:

– Ми відібрали фотографії, зверстали їх і надрукували книжку. Дорого з мене за це не взяли.

Коли ж Іванна повернулась і побачила альбом, то зразу попросила: «А можна ще одну таку?» Так почалась Історія Успіху.

Батько, як можна зрозуміти з його розповіді, сам не ріс привілейованим уже змалку. Він вийшов зі звичайної провінційної родини й не втратив зв'язку з реальністю:

– Я усвідомлюю, що не кожній талановитій дитині потрапить до рук професійна фотокамера, – каже він. – І що над талантом необхідно працювати. Тому я постійно кажу Іванні: «Працюй, учись», – він повертається до доньки: – Я завжди кажу їй: «Це не природа тебе надихає, це лінощі». – І в бік аудиторії: – Ось я й вожу її по місцях, де зразу буде гарно, щоб було що фотографувати. – Знову в бік доньки: – А ти виходь на вулиці, знімай людей, тренуйся знімати жанри. Але ж це треба багато працювати. Творчість вимагає кропіткої праці, – батько закінчує фразою вчительки рідної мови та літератури.

Іванна очевидно злиться через такі педагогічні прояви на публіці. Вона дуже широко розкрила повіки й закам'яніла лицем. Хочеться закотити очі під лоба, але ж люди побачать.

Згодом, після батьків таланта, виступала публіка, яка виявилася спеціально запрошеною масовкою – як не соромно, її частиною був я. Під час одного з виступів до зали зайшов інтелігентний чоловік зі знайомим обличчям. Де я його бачив, де ж я його бачив? І згадав. Це ж наймолодший народний депутат нинішнього скликання, від однієї

з патріотично-демократичних фракцій. Але що він тут робить, що ж він тут робить? І дійшло. У молодого депутата те саме прізвище, що в Іванни. Це той старший брат, який їздив із нею по заповідниках США. І батько їхній, із таким знайомим прізвищем, – колишній депутат, який пішов у виконавчу владу, відомий державний діяч. Клац.

Я не знав, чим закінчити цю розповідь, але в неділю ввечері подзвонив власник отієї галереї. Пропонував організувати піар, одразу став наполягати на необхідності всіляко пропагувати нашу культуру, плавно перейшов на Україну загалом та на її нелегку долю, заговорив про патріотизм і в те ж речення вставив слова «прайс» і «проплата».

Мармелад

– П: Перспективи, – широким жестом господаря Маркіян показує на болото попереду.

Він зі зловісно-демонічним сміхом зайшов по коліна в першу ж калюжу на нашому шляху. Я з півгодини перестрибував і обходив, заперечував і торгувався щодо глибини занурення. Потім змирився, прийняв і також заліз у крижану воду по стегна. Відчуття сильні, але на любителя. Весна цього року дуже пізня. Друга половина квітня, проте сніг щойно зійшов.

Двадцятишестилітній Маркіян, дуже високий і кремезний, уже навіть із невеличким животом від надміру любові до порошкового пива, хлопець із довгим і прямим світлим волоссям – зараз, напевно, чи не найдосвідченіший «сталкер» чорнобильської Зони. Він зробив сюди «нелегалом» понад п'ятдесят «ходок» (його термінологія). Шість або сім разів Маркіяна затримували. З них двічі або тричі тоді, коли він не хотів цього сам.

Зараз Маркіян дуже не хоче, щоб нас упіймали, тож ми заходимо в Зону некомфортним маршрутом через

болото. Бо ж є зручніші, стандартні нелегальні входи, за термінологією Маркіяна – «баянні залази»:

– Менти всі баянні залази знають, тож є ризик бути впійманим. Хоча на вході мене ще ніколи не «приймали».

Зразу за стандартними входами починаються, відповідно, стандартні маршрути, вони серед нелегалів мають усталені назви: наприклад, Централ, Південна Класика, Вільчанка.

– Централ – це коли ти тупо йдеш по трасі вночі. Південна Класика – під лініями електропередач, заходиш у Зону з півдня. Але нам ці маршрути зараз не підходять. Вільчанка – із заходу, через село Вільча. По шпалах закинutoї колії. Колія в багатьох місцях заросла ялиною та колючими кущами. Це маршрут найбільш бессмисленний і беспощадний. П'ятдесят п'ять кілометрів пекла й болю.

Ми вийдемо саме на маршрут Вільчанка пізніше, у глухій частині Зони, а поки сунемо ще беззмістовніше й нещадніше болотами. Переходимо струмок по бобровій загаті. Виходимо на сухе, проте через кілометр знову залазимо по коліна в калюжу. Деревя після сходження снігів стоять у воді. Ліс іще прозорий, навіть бруньки не набрякли. Маркіян із тріском ломиться прямо крізь кущі, нагадуючи молодого весняного лося.

Ось так ми хитро йдемо в обхід баянних залазів, аби не напоротися на засаду міліції. Правда, початок виїшов дебільнуватий: ми тихенько на вушко просили водія маршрутки «Київ – Овруч» стати нам посеред лісу, а він голосно, на цілий салон, наполягав, аби висадити нас у селі Радча. В результаті вся маршрутка дивилася на нас і пре-красно розуміла, куди ми йдемо. З рюкзаками-то. Водій, вважає Маркіян, міг одразу подзвонити на КПП, але байдуже:

– Від ментів легко втекти, бо вони ходити хащами просто лінуються. З прикордонниками важче: у них тепловізор

і відповідальність. Але прикордонників ми з тобою не дуже цікавимо.

За п'ять років походів Маркіян оце вперше взяв позичений GPS і тому сьогодні почувається абсолютно впевнено. Можна йти кудю завгодно й не заблукати. В західній частині Зони радіація не настільки висока, щоб якось впливати на маршрут.

– Назвати сталкерів субкультурою було б надто голосно, – розповідає Маркіян, напівобертаючись до мене, бредучи по коліна у крижаній воді. – Якщо виходити з нашої кількості, то ми радше гурток за інтересами.

«Пікнік на узбіччі» Стругацьких мало хто читав, бо більшість узагалі не особливо читає – як, між іншим, і герої самої книги. Зате від фільму Тарковського «Сталкер», звісно, фанатіють усі до єдиного. Проте саме слово «сталкер» у внутрішньому вжитку не популярне. Через надмірний пафос. Вимовиш «сталкер» – тебе зразу зріжуть: «Хуялкер!» Частіше називають себе нелегалами – на противагу «офіціалам», офіційним туристам. Нелегалів, які ходили в Зону більше двадцяти-тридцяти разів, за оцінками Маркіяна, не набереться й півсотні. Один із таких – легендарний. Він має прізвисько Летючий Миш. Це росіянин, який давно відійшов від справи. Летючий Миш, м'яко кажучи, дивний: він «радіофіл». Виносив із Зони речі, які «фонять», і ставив їх у себе вдома. Наприклад, украв спеціально для цього три кілограми піску зі знаменитого, найбільш зараженого Рудого Лісу.

– І це при тому, що він жив із батьками. У свої тридцять п'ять. Да, а працював учителем у школі. Прикинь.

Летючий Миш отримав-таки врешті умовний термін, причому за щось ніяк не пов'язане із Зоною. Більшість нелегальних туристів нічого із Зони не виносять. А отже,

в разі чого їм світить максимум адмінпротокол. Тож потрапити в руки міліції чи ні – питання радше азарту, ніж наслідків.

Ми йдемо за GPS по просіці, яка то з'являється, то зникає під поверхнею рідкої багнюки. Маркіян морально підтримує мене:

– Ще кілометр до дороги... Ще п'ятсот метрів до дороги.

А коли нарешті доходимо до анонсованої дороги, виявляється, що нам треба її швиденько проскочити й зануритися ще глибше в болота. Дорога просто означала офіційний кордон Зони. Життя – біль.

Ще через півгодини ми виходимо на Вільчанський паралелограм. Нелегали назвали його так за аналогією з Бермудським трикутником. Паралелограм – зруйнована вагономийка неподалік закинутого села Вільча.

– Тут відмивали вагони від радіації. Раніше дуже фоноло, зараз ні. Гля! – Маркіян показує дерев'яні шпали на землі. – Навіть рельси на металобрухт украли. Отето усердіє!

Крім нелегалів, яких тягне в Зону з чисто платонічної любові, в цих лісах водиться багато прагматичніших людей. Починаючи з рибалок і збирачів ягід. Продовжуючи лісорубами (ми бачили в центрі Зони щойно вирубаний квадрат лісу: ще лежать свіжорозпиляні колоди, ще пахне опилками). Ну й закінчуючи мародерами, які крадуть передусім метал. Звісно, ходять наполегливі чутки, що і рибальство, і мародерство, а особливо гучне лісорубство відбуваються під теплим і сухеньким крилом міліції. Або ж СБУ.

Нелегали ділять села в Зоні на «сохран» і «дестрой». Маркіян знає напам'ять усі назви закинутих сіл

і бував у більшості. Деякі сам або з кількома товаришами «відкупорив», тобто побував першим серед нелегалів. Сьогодні наша кінцева мета – Луб'янка, один із найкращих сохранів. Тут довго жили самосели, й кілька осіб залишаються досі. А от на околицях Зони, як-от у згаданій Вільчі – повний дестрой, бо до них надто легко дістатись, а дестроєм робить закинуті села не Природа, а Людина:

– Є легенда, як бабуса-самоселка у Вільчі померла й менти не хотіли лізти до трупа. От вони й кажуть відомому місцевому мародеру: вивозиш труп – і можеш три дні грабувати Вільчу. Причому не просто грабувати! – Маркіян піднімає палець. – А машиною... з причепом!

У навколишніх селах є кілька відомих персонажів. Наприклад, алкоголичка, яка винесла з відстійника радіоактивної техніки Розсоха, поки той відстійник іще існував, п'ятдесят п'ять кілограмів металу за раз:

– Ти подумай, яка героїчеська жінчина! П'ятдесят п'ять кіло, через ліс і болото, на власному горбу.

Є інші місцеві знаменитості, як-от самосел Бобер, володар єдиної на кількадесят кілометрів криниці з чистою водою (бо в заболоченій Зоні це проблема, зараз ми всю воду несемо з собою). Раніше був селянин Ной, котрий отримав своє прізвисько, бо постійно будував плоті. Здається, возив ними контрабанду на Білорусь і з Білорусі. А в селі Потока на околиці Зони був Алік. Шанована особистість. Бізнесмен. Алік виключив гроші як зайву ланку в процесі торгівлі й натомість приймав крадений метал у алкоголіків, безпосередньо розплачуючись денатуратом.

Від Вільчанського паралелограма ми нарешті мали йти ґрунтовкою, бо вже зайшли у глуху частину Зони. Проте

ліворуч почули, як гавкнула собака. Один раз. Маркіян за-
вмер:

– Собаки далеко від людей не відходять. Бо їх вовки
розривають.

І ми заходимо назад у болота. Життя – біль.

– Нам треба засвітла дійти до Клівінів. Це особливе
місце, де ми раз на рік проводимо «Клівіни-паті» на те-
му «все тлен». Клівіни – закинутий полустанок, де ми
ночуємо й нажираємося найдешевшою горілкою. Причо-
му навмисне до такого стану, щоб наступного ранку вми-
рати, але йти далі. А після вистражданого треба навмисне
зробити так, щоб по нас іще й прийшли менти й оформи-
ли протокол. Вільчанка – маршрут для мазохістів.

І ми з Маркіяном таки дійшли засвітла до Клівінів.
А в сутінках пішли далі. Зарослою колією. По обличчю
шмагали молоді пагони колючої мокрої ялини. Відчуття
сильні, але на любителя.

Нас «вели» два вовки. Позаду між ялин виблискува-
ли флюоресцентним жовто-зеленим їхні очі. Маркіян пе-
реконував, що вовки ні на кого з його знайомих жодного
разу не нападали: в Зоні й без того багато тварин, а люди-
на для вовків – надто важка здобич. Тим більше, нас двоє.

– От якби нас була група, а їх ціла згряя, та якби була
зима і хтось один із нас відставав би на кілометр і явно
ослаб...

Я після двадцяти кілометрів із мокрими натерти-
ми ногами сильно шкутильгав, але щосили намагався не
відставати, демонструючи свою енергійність і життєву
снагу. Озирався, шукаючи в пільмі блиск очей. Відчуття
сильні, але на любителя.

Маркіян узяв із собою півлітра акційного дешевого
віскі. Я спершу казав, що не питиму, проте в дорозі по-
чав сьорбати. Для анестезії. До села Луб'янка ми дійшли
о третій ночі. Тринадцять годин ходи.

– Тільки давай завтра спершу я покажу тобі село, а вже в кінці підемо до твоїх самоселів, – попереджував Маркіян від самого початку. – Менти змінили тактику й тепер самоселам не заважають, а навпаки підтримують їх. Їжу возять. А самосели мають рації й можуть їх викликати. Тому спочатку село. Варто подивитися. Один із найкращих сохранів усе-таки.

Нелегали уникають контактів із самоселами. Маркіян, попри п'ятдесят разів у Зоні, з селянами жодного разу не спілкувався, щоб не здали.

Ми переночували в одній з небагатьох закинутих хат із робочою піччю. Натопили. Нелегали знесли сюди меблі з інших хат, тож я навіть спав на м'якому, хоч і сумнівної гігієнічності матраці.

Цілий наступний ранок ми ходили по селу. Видерта мародерами мідна проводка полишала довгі рвані рани на стінах і стелях. Зняті й вивезені батареї. Зате шибки, на відміну від Вільчі або Поліського, скрізь цілі, тому в хатах порівняно сухо і тридцять років стоїть сохран. Люди тут протрималися довго. В одній хаті газета за 1993 рік, де будь-якій простій людині пропонують стати дилером «Альфа Ромео» і гарантують «підвищення впевненості в собі та розвиток фантазії». В іншій, поряд із портретом якогось героя Радянського Союзу, всього в орденах, – перекидний календар за 1996 рік, у третій – «Спортивна Київщина» аж за 2005-й.

А потім ми пішли в інший кінець села, до самоселів.

Перед виходом думали заховати залишені в хаті рюкзаки, проте обговорили все й заздалегідь вирішили змиритися із затриманням у разі, якщо приїде міліція. Отже, ховати речі не треба. В останній момент Маркіян усе ж переконав мене забрати документи й усе цінне із собою:

Зона-то на вигляд порожня, але ходять мародери. Всяке буває.

– Ну що ж, село подивилися, можемо рушати. Через двадцять хвилин приїдуть менти, – сміється Маркіян.

Ми навмисне шумимо якомога більше. Підходимо до жилої хати: коти на призьбі, корова у дворі, півні на даху.

У наших руках – пакети з їжею.

– Тук-тук! – солодким голосом гукає Маркіян. – Добрий день вашій хаті!

Я посміююсь і думаю: якби я був самоселом, нізащо б не відкрив. Живеш ти, бабуся, посеред лісу, і тут приходять до тебе два здорових лоби з підозрілою дружністю.

Ми обходимо навколо подвір'я. Стукаємо ще раз.

– Робити нічого, – зітхає Маркіян. – Ідемо до Комендаторе.

Комендаторе – прізвисько, яким з незрозумілих причин називають одного старого самосела. Це єдиний, адресу якого Маркіян знав точно. І так само точно знав, що Комендаторе здасть. Але контакт відбудеться – місію буде здійснено, тож можна й «оформлюватись» у ментів.

Ми йшли по центральній вулиці й навмисне галділи. Погода цілий день була нестійка. То сонце, то град. І раптом, посеред квітня, повалив густий лапатий сніг. Ми забігли перечекати в найближчу закинуту хату. А коли вийшли – побачили за двадцять метрів поперед собою новісінький білий мінівен. Біля тих воріт, у які щойно стукали.

Наше смирення як рукою зняло, й ми, не змовляючись, мовчки пішли у протилежний бік.

– Навряд чи у самосела буде новенький фургон, – тихо сказав Маркіян, коли ми відійшли подалі. – Напевно, це менти з КПП «Діброва». Все, як я й казав. Рівно за двадцять хвилин доїхали. Молодці.

Важко пояснити мотивацію людини. Навіть свою. Літературні спроби це зробити – завжди дофантазована умовність. Звісно, вигадавши персонажа, з довільною деталізацією вигадаєш і мотиви його вчинків. Але в житті не так. Ми з Маркіяном, як я вже казав, домовлялися здатися, коли по нас прийдуть. Це було б навіть цікаво: додатковий літературний, так би мовити, матеріал. Але обоє ми повелися по-іншому. Чому? Не знаю. Може, одна річ – гідно здатись, а зовсім інша – самим іти до міліціонерів, яких ти перший помітив. Але й це пояснення – раціоналізація й фантазування постфактум.

Словом, дійшли ми задами й городами до хати, де лишили рюкзаки.

Під хатою стояв спиною до нас невідомий селянин років п'ятдесяти. Ми попадали й попід живоплотом проповзли на животах назад у город за хату. Отже, крім старого Комендаторе, в селі є принаймні ще один чоловік. Маркіян думав, тільки бабусі.

Коли через хвилину, заспокоївши дихання, ми визирнули з-за рогу вдруге – за два метри, спиною до нас, попід хатою стояв міліціонер у кителі з погонами прапорщика й кашкеті. Можна було б доплюнути. Знов та сама історія, як із фургоном: ми бачимо міліцію, міліція не бачить нас.

І ми мовчки шмигнули через город у сусідню хату. З повними руками пакетів АТБ з їжею, заготованою на подарунки для самоселів.

– От ніколи не думав, що у тридцять три роки буду городами від ментів тікати, – сказав я пошепки, коли ми зайшли в закинуту хату.

Відхекались.

Ми думали, по нас прийдуть одразу. Проте менти або полінувалися шукати, або так нас і не помітили,

поки ми бігли відкритою місцевістю. Ставало нудно, і ми зголодніли.

– Там у тебе часом не лишилося цукерок? – запитав Маркіян.

– Ні. А, чекай... Тепер же можна їсти те, що ми несли самоселам!

Ми дістали з пакета все, що купила в Києві моя дружина. Там, серед іншого, виявився мармелад.

– О! А давай тому, який здав нас, дамо кликуху Мармелад, – запропонував Маркіян, жуючи.

Так поряд із Ноем, Бобром, Аліком, алкоголічкою «55 кіло» та іншими у фольклорі нелегалів з'являється самосел Мармелад.

Ми сиділи на паркеті під вікном і грілися на сонечку, що знову вийшло і світило нам крізь цілі шибки й розтоплювало сніг, який випадково порятував нас. Ми їли мармелад. Чекали на міліцію. Маркіян давав мені інтерв'ю.

– Є великий пласт специфічного гумору щодо оформлення та протоколів. Переважно це жарти примітивні, вигадуються на ходу. Типу собака-оформляка чи Маркіян-оформлян, – він робить паузу й дивиться на мене. – Чи от: Чапай – протокол получай. Коли нелегали домовляються вкотре піти в Зону, то кажуть: «Ну що, пішли оформимось?» А ще традиційні двовірші. Наприклад, найбільш глухі ділянки Зони розташовані біля сіл Новий Світ і Товстий Ліс. І звідси маємо:

*Новый Мир и Толстый Лес,
Хуй пойми, куда я влез.*

А більшість усе-таки обігрують ту ж тему міліції й оформлення протоколів:

*Пасть свою сомкнет Фенрир,
Грянет протокольный пир.*

Або мій улюблений:

*Гуси-лебеди летели,
Их оформить не успели.*

А міліціонери все не йшли. Ми топтали мармелад, аж зуби заболіли. Минуло півтори години.

– Як правило, якщо вони знаходять рюкзаки, а тебе не можуть – сидять поряд і чекають. У них фора: в хаті піч і тепло. Може, жеруть зараз нашу тушонку. Гади.

– Чорт із ним, пішли до рюкзаків, – сказав я. – Набридло. Якщо вони там, хай оформлюють.

Ми домовилися дуже здивуватись. Нібито ми гуляли й ні сном ні духом про присутність міліції. А потім запропонуємо, щоб перед оформленням нас відвели-таки до самоселів, аби ми могли віддати їжу.

Проте міліції в хаті не виявилось. Не було й наших рюкзаків.

Це знову різко змінило всі плани. Знову ж, якщо спробувати раціоналізувати власну мотивацію: одна річ, коли тебе знаходять або ловлять – перемогли у чесному поєдинку, добре. Зовсім інша річ, коли підло беруть заручників (рюкзаки) й очікують добровільної здачі. А ми ж горді.

Зникло також два спальники, спиртовка, вся їжа й вода – а також півпляшки віскі, що ми залишили як знеболювальне на дорогу назад. У мене підступні менти викрали навіть брудні черевики, які сушилися на підвіконні, на сонці. Я лишився в кедах із м'якою підошвою.

Ми планували повертатися додому крізь дірку в колючому дроті, поряд із КПП «Діброва». Тепер стало очевидно: якщо вже потрапити в руки міліціонерам, то принципово не тим самим, які полінувалися шукати чи бодай чекати нас, а просто забрали всі наші речі. Перед КПП «Діброва» міст через річку Уж, який обійти неможливо і де буде засідка.

Тож ми пішли у протилежний бік. На захід. Найбільш пекельним маршрутом Вільчанка.

На виході з Луб'янки нас зустріло стадо здичавілих корів: кілька дорослих, кілька телят і один бик. З обох боків дорога заросла густими кущами. Ми обережно просува-лися вперед, готуючись тікати від бика. Стадо відступало по дорозі, опутивши на нас роги. Якщо звичайні сільські корови сунуть на тебе, не помічаючи, – то ці, дикі, задку-вали, не підпускаючи нас ближче за сто метрів до себе. Нарешті бик мотнув головою, коротко мукнув свій наказ і повів стадо з тріском у хащі.

Заходило сонце.

– І ми гордо уйшли «взакат», – сказав Маркіян.

Мені б дуже хотілося, щоб на цій гордій ноті все скінчилось.

Але повалив сильний град, який перейшов у мокрий сніг. А потім – тридцять п'ять кілометрів у мокрих кедах крізь мокрі гілки, які хлюскають тебе, де тільки помітять голу шкіру.

Якраз достатньо промочивши нас, хмари розвіялися. Вийшов місяць, і вдарив мороз. Від нас парувало, і пара густо клубочилась у місячному світлі.

– Ти ж розумієш, що ми зробили? – підтримував мене Маркіян. – Ми навмисне прийшли найбільш адовим маршрутом, щоб нас не впіймали. А потім самі натиснули

на червону кнопку «активувати ментів». А потім двічі втекли. Й, нарешті, пішли від ментів знову найбільш адовим маршрутом. Аж у Житомирську область.

– Ми як ті гуси-лебеді, – я підтакую, підбадьорюючи себе. – Слишком быстро пролетели, нас оформить не успели.

Щоб було в цьому підліткове, канешно.

В кінці маршруту на нас із нетерпінням чекали вісім кілометрів у мокрих обмерзлих кедах по колотому щебеню закинутої колії. Зійти нікуди, бо з обох боків від насипу болото. Кожен крок – біль. У кедах уже стоптані до ран ноги відчують кожен гострий крайчик кожного гострого камінця.

І все одно. Обходячи кущами вишку, де світилось і гавкали собаки, я думав, наскільки мені в Зоні чорнобильській затишно й безпечно після зони бойових дій. Усе, що відбувається з нами, – дитсадок і розваги. Обходячи КПП, ти точно знаєш, що не напорешся на міну чи розтяжку. Тікаючи від мента, знаєш, що він не кине тобі вслід гранату. А якщо й упіймає – тобі не загрожують ані тортури, ані розстріл.

Останні кілометри, вже через живе село Радча, ми шкутильгали під ранок зі швидкістю два кілометри на годину. Я вимірював швидкість по електричних стовпах, аби відволіктися від болю.

Вилазячи з маршрутки в Києві, я добре розумів, чому в нелегальському фольклорі шлях попід колонами на автостанції «Полісся» називається «Алея інвалідів». Марк'ян признався, що і за його п'ять років це був один із найпекельніших виходів у Зону. А я, з потрісканими від зневоднення й переохолодження губами, сиджу тепер у теплій квартирі, попиваю чайок і думаю: може, аж тепер

поїхати в «Діброву» здатися заради сміху, й нехай оформлять протокол. А натомість дізнатись офіційну долю дорогих рюкзаків, спальників, черевиків, тушонки – а особливо віскі.

Свободу Папуа!

Артема я знаю давно. Ми познайомилися на поромі «Сочі – Трабзон» незадовго до російсько-грузинської війни. Так само, як і ми з Оксаною, не розібравшись, він зі своєю тодішньою дівчиною хотів проїхати автостопом через Росію, Абхазію та Грузію до Туреччини. Це був квітень 2008 року, війна ще не почалась – але, я так розумію, нагнітати вже почали. Артем із Ясею від водіїв дізналися про те, що в Грузію з Росії не потрапиш, іще по дорозі. Ми ж із Оксаною перетнули російський кордон у Псоу, проте далі нас не пропустили абхазці. «Потому что ваш Ющенко поддерживает Саакашвили». Тому нас завернули назад в Адлер, а російські прикордонники доколупувалися: «Что вы делали в Абхазии?»

Видно було, що Артем із Ясею подорожують по-бідному. Вони, на відміну від нас, не купували на поромі навіть чаю, тільки набирали безкоштовного окропу й запарювали в казанках «Мівіну». Мені вони зразу сподобалися.

Ми вчотирьох заночували у турецькому Трабзоні в наметах на березі моря, на камінні біля якогось будівництва. Вранці ми з Оксаною пішли дивитися місто. Артем із Ясею

їхали аж у Сирію – це було також і до сирійської війни, – тож вони залишили нас, бо намагалися пошвидше просунутися далі.

Звісно, ми обмінялися телефонами та імейлами. І, звісно, я був упевнений, що більше ми ніколи не побачимося, як це стається практично з усіма дорожніми знайомими.

Проте через кілька місяців Артем гукнув нас у Києві на Петрівці. Ми з Оксаною тоді саме збиралися знайомитись із батьками одне одного перед одруженням, то шукали на базарі символічні подарунки.

Артем розповів про їхню з Ясею подорож, ми – про свою. І знову думали, що більше не побачимось.

Ще через рік ми з дружиною повернулися з-за кордону, де вона вчилася на магістерці. Криза була в самому розпалі, перекладів і гонорарів не було. У нас закінчилися гроші, доводилося навіть позичати у батьків на сигарети.

Я поїхав шукати роботу до Одеси: побачив оголошення, що в порту потрібні вантажники. Це звучало романтично. Відлунювало биндюжниками, шаландами та Бенею Криком.

Звісно, роботу я не знайшов, зате, коли гуляв центром, почув своє ім'я. Я не обернувся, бо знайомих в Одесі не мав. Проте мене наздогнав Артем.

– Привет! Ты что здесь делаешь?!

– А ты?

Виявилось, Артем кинув київську роботу в рекламному агентстві. Чи теж її втратив із кризою, вже не пригадую. З Ясею вони розійшлися через «різні життєві пріоритети»: вона мріє про успішну кар'єру, а він – про мандрі. Артем повернувся додому в Теплодар, під Одесою, й поки що намагався, як і раніше у столиці, працювати «у сфері реклами». На практиці це зводилося до того, що він друкував на принтері й розклеював на стовпах

афішки й оголошення. Чи роздавав у центрі міста флаєри. Часом наймав студентів, коли не встигав – але переважно сам-таки й розповсюджував рекламну продукцію. «Зато на себе працюю, не на дядю», – оптимістично заявляв Артем. Замовлення є не завжди, доходи нестабільні.

Ми сіли в отому сквері в центрі Одеси, де художники продають картини.

Артем розповідав, як їх із Ясею тоді пограбували в Сирії та якими методами працює сирійська поліція. Не маючи грошей, Артем і Яся пройшли крізь якесь невелике містечко й розклали намет на березі Євфрату. Вода брудна, рослинність чахла. Вони спробували заховати намета, наскільки могли, в куці. Проте на річці працював човняр-перевізник. Спершу він переправив селянина з віською. А тоді з протилежного берега – трьох місцевих дядьків.

Вночі до Артема і Ясі прийшли двоє. Погрожуючи ножами, вигнали з намету. Один заліз досередини й почав там порпатися. Знайшов гаманець і забрав усі гроші.

На ранок вони пішли до поліції. З більшого міста прислали перекладача. Яся з Артемом розуміли, що грабіжники, найімовірніше, ті, що приїхали човном і помітили намета. Перевізник відпадав: вони добре запам'ятали його зовнішність. Що ж до нападників – Артем лише пригадував, що в одного з них золотий зуб.

До Артема з Ясею стали приводити на очну ставку ледь не всіх чоловіків містечка. Українці боялися помилитись, і тому ні на кого не вказали.

– Привели еще одного. Я смотрю: он, не он? «Не знаю», говорю. Золотого зуба вроде нет. А тут полицейский смотрит ему в рот – и так: н-на! Кулаком по морде! И начинается на него чё-то там материться по-арабски. И снова кулаком. Потом нам переводчик объяснил, что полицейский увидел у него во рту следы золота и дырку в десне. Тот, конечно, прослышал, что ищут человека с золотым зубом.

И вырвал себе зуб сам. Блин, так они его прямо при нас били, не стеснясь. Яся говорит: «Может, приведите ему адвоката?» Переводчик перевел это, и все полицейские стали громко смеяться. Мол, ну вы даёте! Адвоката! Ха-ха-ха! Ну и, короче, нас вывели оттуда. Его оставили. А через два часа нам вернули все деньги. Потом повезли в ихний областной центр, вместе с переводчиком. И привезли к шефу полиции домой. Тот очень извинялся, что у них такой народ. Завез нас к себе в дом, накормил. И я вот не знаю. С одной стороны, конечно, жалко, что из-за меня того дядьку били, который с зубом...

Після трьох випадкових зустрічей, та щоразу в новому місці, стало ясно, що знайомство з Артемом триватиме. Коли через кілька років я приїхав у гості в Теплодар, Артем і далі жив так само, як у минулу нашу зустріч: шукав клієнтів, клеїв афішки, роздавав флаєри. В останні місяці він працював дуже багато: намагався відкласти грошей, аби поїхати автостопом у Південно-Східну Азію. Це була його заповітна мрія. Тому, хоча я сильно заблукав і приїхав з-під молдовського кордону до Теплодара аж по дев'ятій, Артем щойно переді мною повернувся з Одеси з роботи.

Я побував за ту подорож у багатьох помешканнях, і жодне з них не було багатим. Але його квартира, що залишилась у спадок від батьків, – це було щось. Обдерті стіни без шпалер, просто сірий бетон. Замість ліжок – старі радянські матраци на підлозі. Темно-коричнева меблева стінка родом із сімдесятих.

Артем жив у переробленій на квартирний дім комуналці. У Теплодарі в 1980-ті збирались будувати атомну електростанцію. Так утворилося містечко, однак АЕС у результаті не збудували, тож більшість колишніх будівельників і тих, хто мав бути робітниками станції, тепер працюють в Одесі, розташованій за сорок кілометрів звідси. Містечко складають кількадесят багатоповерхівок,

а саме воно – геометрично правильний прямокутник десь метрів вісімсот на триста. З будь-якого високого даху можна побачити всі краї міста і степ поза ним.

Я купив літровий пакет найдешевшого вина та плитку шоколаду, Артем удома взявся готувати салат і гриби. Я сидів на кухні біля нього й розповідав про свої поїздки Україною:

– І от вертаюсь я нарешті додому, весь на взльоті, думаю щасливо: «так, українці офігенні». Заходжу такий, значить, у ліфт – а там знову насцяно. Ну йопересете. Виходжу. Думаю: піду-но краще сходами на дев'ятий поверх. І що ти думаєш? На сходах також насцяно! У трьох місцях. Я думаю, це була спланована диверсія.

Поки я сидів на унітазі з нетравленням шлунку внаслідок поганого харчування в дорозі та зловживання розчинною кавою, до нас прийшов Роман Білик – відомий у своїх колах мотоцикліст, який хотів познайомитися зі мною. Але я ще хвилин сорок не виходив з привату.

Роман виявився балакучий, наче перший канал українського радіо. Він задля комільфо приніс пиво, проте сам не пив. Почав із довгого, хвилин на десять, пояснення про те, як його організм не сприймає алкоголь. Ну, не те щоб зовсім не сприймає. Просто він пробував, але невдовзі зрозумів, що це йому ні до чого. Коли ми з Артемом укотре вийшли на балкон курити, Роман перейшов на тему того, як він, аналогічно з алкоголем, не вживає тютюн. Романа не доводилося навіть підбадьорювати запитаннями: він міг балакати без упину і про що завгодно. Розповідав, як кілька років тому проїхав на старій чеській яві через Іран і Пакистан аж до Індії. З його розповіді, мотоцикл за цей час убився так, що мій Мамайота порівняно з ним новісінький, наче щойно із заводу. Як і в мене, основною

проблемою виявилася підвіска. На поганих дорогах уся ходова частина роздовбується вщент. І поки Роман доїхав до Індії, переднього амортизатора більше не було як такого. Кожен камінчик віддавав прямо на кермо, й удари доводилося гасити руками. М'язи тремтіли, суглоби нили. Роман розповів, як у Пакистані поліція не залишала його ні на мить: боялися, що іноземця викрадуть заради викупу, а їм потім розгрібати. Розповідав, як із підвищеною охороною проїжджали зони, контрольовані талібами. Ескорт обов'язковий, але при цьому кожен патруль намагався чимшвидше сплавити Романа в сусідній район і передати наступному, тож його постійно підганяли. Він спав і їв лише тоді, коли не міг тягнути далі. Зупинявся на якійсь заправці й прямо там валився на траву, а вже через годину його будили та змушували їхати далі. Поліцейські хотіли додому до своїх родин, але перед цим треба було спекатися клятого іноземця. Вони виконували наказ, але Романові від того не легше. Без паузи розповідав Роман і про свої стосунки з різноманітними мотофорумами. На кожному з них тусується до сотні людей, проте для Романа ці форуми, схоже, основа життя. Він завжди хотів уславитися саме як байкер. І тому, зокрема, їздив до Індії. Хотів потрапити на телебачення і там розповісти всім, що треба обов'язково прочитати книжку «Думай і багатій» Наполеона Гілла. В цьому шедеврї, на думку Романа, закладено надзвичайно глибоку ідею: щоб стати багатим, треба стати знаменитим. Але коли він таки потрапив у ранкову розважальну передачу на М1, йому там почали ставити якісь несподівані запитання, від яких Роман знітився, й тому про найкращу на світі книгу так і не розповів. Розповідав і про свої погляди на тезку та, як мені здалось, основного конкурента – найвідомішого серед українських мотоциклістів персонажа Романа Мартинюка. Цей Мартинюк свого часу здійснив кругосвітню подорож. Роман же

Білик намагався здійснити інший проект на мотоциклі: він узявся проїхати всі райцентри до єдиного. Вже покрив дві третини маршруту. Проте такий амбітний проєкт не здійсниш на власні гроші. Потрібні були спонсори. А спонсори вимагали реклами в кожному райцентрі. Доводилося розмовляти з людьми про якісь там товари, проєкти та вигідні пропозиції, тож Роман почувався ніяково й відчував, що витрачає на рекламу час, призначений для поїздки. Наразі він це все відклав, узявся знову за свою роботу. Він заробляє на життя весільною відеозйомкою й намагається вдосконалюватися в цій галузі. До того ж поки що йому важко їздити на мотоциклі. Рік перед тим він зламав ногу, потрапивши в дурну аварію. В незнайомому райцентрі, куди приїхав у рамках проєкту, Роман не помітив знака, тому що той був закритий поставленим прямо на узбіччі комерційним кіоском. Роман був переконаний, що перебуває на головній дорозі, а насправді їхав по другорядній. Потім навіть суд вирішив, що провини мотоцикліста в ДТП не було. Приїжджали судексперти, фотографували кіоск і знак.

Отак він говорив, говорив, говорив, невимушено й непомітно переходив з теми на тему й не зупинявся. О! Він уже про інше? А як це вплигло? Ну, ок.

Ми сиділи на двох матрацах посеред майже порожньої кімнати. Посередині на вкритому газетами ящику стояли трилітрові залізні миски із салатом і смаженими грибами. Ми їли прямо з цих великих спільних мисок. Не з'їли й половини, бо Артем наготував багато. Ми з Романом попритулялися спинами до радянської темно-коричневої меблевої стінки, в якій майже нічого не було. Роман поставив збоку камеру на штативі, щоб записувати, якщо я раптом почну розповідати щось цікаве. Проте шансів у нього не було, бо говорив відсотків на дев'яносто дев'ять із половиною він сам.

Якось раз вони удвох із Артемом потрапили до Книги рекордів України за найдовшу в історії відстань, яку проїхали у ванні. Роман приварив до ванни чотири колеса та встановив двигун від моторолера. Подали офіційну заявку і проїхали так званим автобаном від Одеси до Києва, а потім вирушили назад.

– У мене скулы болели, – нарешті вставляє слово Артем. Він береться руками за щоки, показуючи, як долонями зсуває їх досередини. – Я же всю дорогу лыбился! Каждый, кто нас видел, сразу начинал ржать и махать нам руками.

– Якось нас зупинили менти, – продовжує Роман, – ми показали їм дозвіл від управління ДАІ. Проте вони передзвонювали туди, бо не могли повірити, що нас на цьому транспорті справді випустили на дорогу.

Зворотний шлях, хоч і встановивши рекорд, Роман із Артемом не подолали. Все-таки український автобан, як його тоді, щойно відкритий, голосно назвали у пресі – це автобан український. Амортизації у ванни нуль. Дорогою назад відвалилися задні колеса. Зашкреготало дно по асфальту. Полетіли іскри. На щастя, ванна їздить повільно. Не занесло. Не перевернулись.

– А вже зовсім трохи лишалося! Це Криве Озеро було!

Я пам'ятав Криве Озеро: колись вертався з Одеси без копійки в кишені автостопом, і під цим селом мене застала ніч. Робітники, що тоді якраз будували автобан, самі гукнули мене з вагончика, коли я проходив повз них пішки. Нагодували, напоїли самогоном і вклали спати на нарах.

Отже, Артем із Романом залишили поламану ванну на СТО в цьому самому Кривому Озері й автостопом поїхали на Одесу. Їх підбрала роздובбана радянська вантажівка, що їхала дуже повільно.

Невеличка проблема полягала в тому, що саме в той день Роман одружувався.

– І от ми поволі сунемо вантажівкою... а в цей час в Одесі наречена вже в білій сукні, родичі з її боку проклинають нареченого, а сам наречений тим часом в іржавій кабіні ЗІЛа. Коли ми нарешті допхалися – я ще ніколи в житті не перевдягався так швидко. З мене скинули дорожній одяг, обтерли мокрим рушником, на мене натягли офіційний костюм – усе це разом забрало, може, секунд тридцять. Голівся я теж секунд тридцять. І на своє весілля таки встиг.

Ми з Артемом посміювалися, слухали це все й потроху напивалися вином з картонного пакета, потім порошковим пивом. Роман пішов о третій ночі.

Артем нарешті теж міг розповісти щось. Я в той період саме їздив Україною й усіх розпитував, про що вони мріють – от він і розповів, як уже кілька років мріє поїхати автостопом у Південно-Східну Азію. Він сподівався зібрати необхідні гроші, розклеюючи на стовпи оголошення й роздаючи на вулицях флаери.

Чесно кажучи, я думав, у нього не вийде. Але я помилявся.

Ще через кілька років я знову побачив Артема. Ну, як побачив: цього разу на фото в новинах, бо сам він був далеко.

Артем таки здійснив свою мрію. Ще по дорозі до Південно-Східної Азії, здається, в Росії й Монголії, його двічі грабували. Зароблених на флаерах грошей давно не було – але він таки досяг свого. Доїхав зрештою аж до Індонезії. І звідти Артема депортували.

Ось як це було.

Артем здружився із селянами в індонезійській провінції Західне Папуа. Прострочивши візу, довго жив серед етнічних папуасів. Навчив їх варити борщ. Артем дуже любив цих добрих, відкритих і щирих людей. Їх в Індонезії

дискримінують, і якось Артем вийшов зі своїми друзями на акцію протесту. А іноземцям в Індонезії заборонено брати будь-яку участь у політиці. Відрізнити українця від мешканця Папуа, хай навіть Західного, поліції виявилось нескладно. Коли Артема затримували, він чинив активний опір і голосно кричав:

– Свободу Папуа!

The Ukraine

Ми з нею зійшлися на похмурій любові до країни. Любові-ненависті, сказав би хтось. Любові з домішком мазохізму, казав я. Любові крізь біль, казала вона. Ми з нею й одне одного так любили. Через біль і трохи нервово.

Майже щовихідних ми сідали в поїзд або маршрутку і кудись їхали. А за вихідні в Україні можна далеко заїхати. Й повернутися. Тільки раз ми запізнилися в понеділок на роботу, коли в січні вертались автостопом з Мілового Луганської області. Це найбільш східна точка країни. Туди ми доїхали маршрутками, а назад пішли вздовж засніженої дороги, тримаючись за руки. Ми тоді щойно закохалися. Нас легко підбирали пацани на жигулях, але підвозили щоразу на кілька кілометрів й висаджували, повертаючи на свої села. Ми мерзли в синіх сутінках, але були щасливі.

Ми меланхолійно любили в Україні якраз усе те, що багатьох знайомих дратувало. Випадкова найбільш трешова музика в міжміських автобусах. Примусовий багатогодинний перегляд гидотних комедійних шоу типу «Вечірнього кварталу». Плазма на багатших автостанціях типу Дніпра,

де на музичному каналі треш іще густіший, як-от репчик зі словами «То самое чувство, когда ты круче всех» від українських виконавців із латинізованими бренд-іменами типу Danilenko, Alekseev, Oleinik, Maksimova. Кислий запах горілки, яку розливають у півтемряві на нижніх полицях плацкартного вагона, поки ми намагаємося заснути на верхніх. Розчинна кава у пластикових стаканчиках і хот-дог із пластиковою сосискою. Неякісні харчі на станціях, типу пиріжків із капустою чи біляшів, загорнутих у папір; я ще тоді дивувався, чому це вона зовсім не дбає про своє здоров'я.

Або ніжніше: приземкуваті повнуваті мама й донька, які розмовляють суржиком, такі схожі одна на одну, чорняві, коротко стрижені, з широкими обличчями, з густим буряковим рум'янцем на щоках і начебто негарні, якби не величезні сіро-зелені добрі очі, які роблять їх прекрасними! – працівниці-власниці дешевого кафе при автовокзалі безіменного міста, зі столами, вкритими порізаною ножами клейонкою, котру донька протирає сірою ганчіркою, перш ніж винести нам тарілки з їжею, приготованою матір'ю, й де ми поїли, якщо перерахувати, менш ніж за долар, картопляного пюре з розтопленим по центру тарілки сонячним колом масла, зі смаженими до скоринки котлетами, з вишневим компотом у гранчаку. Чи люди з утомленими після довгої зміни сірими обличчями без усмішок в автобусах Донецька. Налипле осіннє мокре листя на доріжках парку Сторожинця, куди ми приїхали просто погуляти – можливо, єдині, хто приїжджав на цілий день подивитися на місто, де, зрештою, нема на що особливо дивитися.

Вона цитувала свого улюбленого поета: «Я люблю цю країну навіть без кокаїну». Я прозаїчно додавав: «І без антидепресантів». Вона тоді саме кинула приймати антидепресанти: казала, що від них набирає вагу – єдина

дріб'язковість, яку я за нею помітив за всі ці роки. А тепер вона мені завжди згадується разом із віршем мого улюбленого поета: *She was a middle class girl...* Вона кілька років прожила у США: туди виїхав на заробітки її батько, потім викликав і її. Там вона закінчила університет, вийшла заміж і швидко розлучилася. Минуло, до якого я ревнував її, й тому ми говорили про нього мало. Раз вона розповіла, як там друзі, та й навіть колишній чоловік, називали її країну *The Ukraine*. Із артиклем. Навіть коли знали, що англійською правильним вважається просто *Ukraine*, було помітно, як язик їхній ніби сам повертається вимовити «the». Чому, питала вона. Раз колишній чоловік замислився і припустив: «I think, it's the U sound». Просто звук: *the USA, the UK, the Ukraine*. Ми з нею посміялись, але відтоді стали помічати й одне одному вказувати ситуації чи явища, коли правильно сказати саме «*the Ukraine*»: бо ж є *Ukraine* як така, а є і справді *the Ukraine* – «ось Україна». Український *Dasein*.

Наприклад, це вусаті дядьки у картузах, у шкіряних куртках поверх теплих светрів. Тітки у в'язаних великою в'язкою шапках. Студентки, які, вертаючись після вихідних удома до свого гуртожитку, переступають через калюжі рідкого болота білими чобітками, а червоними від холоду пальцями, зате з шелаком, стискають ручки важких торб у клітинку, намагаючись не обламати довгі нігті. Бабуся в довжелезному, до кісточок, коричневому пальті під дешеві білі кросівки, котра везе яблука на кравчучці. Доглянута літня блондинка за кермом у заторі в Донецьку, яка спокійно курить у вікно машини, спостерігаючи, як минає життя.

Зрідка, в найгірші морози чи затяжні дощі, вона садила мене у свою подаровану батьком червону шкоду фабію, бо з нас двох тільки вона мала права, й тоді ми дивилися на країну, відокремлені від співвітчизників склом і музикою,

переважно Томом Вейтсом, який чомусь ідеально пасує до the Ukraine – але в результаті поїздка псувала їй настрої, бо, відокремлені музикою та склом, ми лише спостерігали, а не співпереживали. Тож у наступні вихідні ми знову купували квитки на поїзд або маршрутку й були серед людей.

The Ukraine для нас – це велетенський і порожній, припорошений снігом «новий автовокзал» на краю, здається, Черкас. Я не розумів, чому він такий велетенський і такий порожній. Ми з нею стояли на сильному морозі серед засніженого бетонного поля під відкритим навісом, єдині. А навпроти – єдиний мікроавтобус, білий мерседес спринтер, наш із нею. Я відчинив дверцята, проте водій гаркнув:

– Закрий двері! Не вихолоджуй салон! Посадка не тут.

І ми стояли й хукали одне одному на пальці, аж поки через п'ятнадцять хвилин він під'їхав на п'ятнадцять метрів. Вона розчервонілась на морозі. В салоні від нашого дихання також ішла пара. Ми заплатили водію, той бурчав, що «от тепер можна». Вона тихенько захихотіла і сказала мені на вухо:

– Оце – the Ukraine.

Вона взагалі-то була смішлива, хоча часом із чорним почуттям гумору. Наприклад, якось у Хотині ми з її ініціативи робили селфі на тлі магазину «Все для похорону». Вона дзвінко сміялась і казала, що це також the Ukraine.

Коли на півночі Рівненщини маршрутка стає на трасі й у салон заходить баба, від кожуха якої пахне сіном і коровою, люди вернуть носа, не розуміючи, що ця баба і є the Ukraine. Офіційна шароварщина, оця стандартна жінка зі стрічками на голові та хлібом-сіллю на рушнику – фейк, а от на в'їзді в село покоцана мозаїка, на якій зображена українка у стрічечках, але одного ока у жінки на мозаїці нема – це вже the Ukraine. The Ukraine – це також романтика занепаду. Бетонний недобуд на околиці

Кам'янця-Подільського. Бездонне зелено-фіолетове озеро в затопленому кар'єрі у Кривому Розі, на яке дивишся з високого відвалу породи, з острахом спостерігаючи, як, поволі пливучи брасом, над нестерпною глибиною тримається на зрадливо-непевній пливці водної поверхні самотній малесенький пловець. Повільне руйнування сірого від дощів домініканського собору та блякло-білих гіпсових піонерів із опущеними горнами у Кременці, в ущелині між несподіваними серед усіх цих полів складками гір, порослих жухлою травою. Закинутий піонертабір під Маріуполем, де ми з термкружками в руках сиділи на іржавих гойдалках із видом на замерзле Азовське море, а море шаруділо кригою, випихаючи її прибоєм пласт за пластом на берег. І навіть у Києві – сіра багаторівнева бетонна авторозв'язка на Видубичах на тлі труб ТЕЦ, із яких валить у синє-синє небо густий, щільний дим.

Ми були подорожні, ковзали поверхнею, і the Ukraine ми часто бачили крізь запітнілі вікна. В останні кілька років вона влітку лікувалась, і тоді ми не могли їздити. Тому я пригадую переважно наші подорожі пізньої осені чи дуже ранньої весни, країну в сірих, рудуватих, вицвіло-жовтих і блякло-зелених кольорах. Це неймовірно красиво. Бічні дороги в тополиних або березових алеях, ледь звиваючись пагорбами, ведуть туди, де ти не бував і не побуваєш, і хочеться зупинитися, вийти з маршрутки й піти, таки піти туди, де не бував і не побуваєш.

Раз я задрімав, шапкою притулившись до запітнілого скла, а прокинувшись, побачив за вікном, одразу біля полотна дороги, великі й ніби металеві застигли хвилі.

– Це водосховище? – запитав я у неї. – Де ми?

Вона тихенько засміялась і погладила мене по скроні:

– Протри очі.

Застигли хвилі виявилися великими брилами перераної чорної землі.

Раз уночі за голою в листопаді лісосмугою працював трактор із чотирма сліпучими фарами, двома на бампері та двома нагорі кабіни, й ця деталь здавалася чомусь особливо романтичною, і чомусь таємничою. А іншого разу водій зупинив маршрутку серед лісу, здається, біля Чуднова. Кафе оточував зруб із загострених нагорі, як олівці, колод, з вирізьбленими на них страшними видовженими, чубатими, з великими сережками у вухах, обличчями козаків. Це був треш і кітч, але це була the Ukraine. Стояла морозна ніч, і над лісовою дорогою чорнів пронизаний зірками глибокий космос.

Думаю, на наше сприйняття в поїздках впливала і втома. Ми недосипали, й усе здавалося трохи нереальним і водночас надреальним. Предмети й люди були розмиті, але при наближенні проступали крізь туман особливо рельєфно. На те, як стікає по той бік скла краплина, можна було дивитися цілими хвилинами вдвох, мовчки, зі спільним болем насолоди. У неї вже тоді ставались перепади настрою, які передавалися й мені. Раз, пам'ятаю, люди у маршрутці вимовляли: Старкон, Старкон. Їдемо на Старкон. У цьому слові було щось космічне, футуристичне й воґко-таємниче. Коли через годину виявилось, що то Старокостянтинів, чомусь вона розчарувалася, надулась і замкнулась у собі. Наступну годину все здавалося жакливим. У Старконі позаду нас сіли двоє молодих чоловіків, він яких несло перегаром. Усі пасажири в півтемряві салону були сірі й похитувалися, наче мішки, на нерівностях дороги, ніхто не усміхався. І тут раптом один із тих п'яних позаду нас почав розповідати іншому про свого маленького сина:

– Я дивлюсь, і сопельки у нього, і плаче, я йому кажу: відкрий ротика, я гляну. Він показав – а там у нього бічний зубик, отак, знаєш, у двох місцях прорізав. Мені його так жалко стало, я кажу: ти мій малесенький! І давай його цьомати, й на ручки...

Маршрутку раптом осяяло любов'ю та красою, всі люди, які мовчки сиділи, похитуючись від руху, кожен у своїх думках і своїх проблемах, перестали бути сірими манекенами, у кожного всередині, одразу за втомленою маскою, був цілий усесвіт, переповнений внутрішніми зорями велетенський космос, і вона нахилилась і прошепотіла мені на вухо:

– Люди прекрасні, навіть якщо самі цього не розуміють.

Іноді ми з нею вибиралися на вихідні й пішки. В перші роки, поки це було можливо. Під Южноукраїнськом у степу ми їли на половецькій могилі крадений кавун. Під Контотопом заблукали у звивинах річки Сейм, вийшли по пояс у болоті на хутір, і молода жінка, чоловік якої поплив рибалити, годувала нас вареним окунем із кукурудзяною кашею, де траплялася луска – а коли ми заплатили, жінка відмовлялась, але у неї затремтіли руки, бо для неї то виявилися величезні гроші. Поки це ще було можливо, ми пішки піднялися на гору над Ялтою, і з висоти кілометра добре бачили, що земля кругла: глибоко-синє море чітко по дузі відокремлювалося від блідої сфери неба.

В перші поїздки я очікував, що ми з нею будемо постійно кохатись, особливо в полях чи в таких усамітнених і прекрасних місцях, як ота гора над Ялтою. Однак вона майже завжди казала: бе, ми брудні. Раз або два, у своїх перепадах настрою, вона сама ініціювала кохання, як у готелі «Транзит» на трасі в болотах Полісся, де ми лякали далеkobійників, але загалом я швидко зрозумів, що їй усі наші поїздки – зовсім не про те. Вона ловила час, який сочився крізь пальці. Особливо в останні роки, коли лікувалася дедалі більше, а їздили ми дедалі менше.

Я ревнував її до минулого у США, до мені незрозуміло звідки надобутої освіченості. Чи радше хаотичної

ерудованості. Наприклад, вона мала таку ніби рубрику random fact: ми могли їхати чорним у білу цяточку, припорошеним снігом полем у краях, які називали між собою Кам'янка-Знам'янка, й дивуватися зеленуватому відтінку асфальту – і зненацька вона за якоюсь асоціацією видавала:

– Коли Вольтер помер, родичі посадили його в карету ніби живого. І ось так, нібито живого, завезли труп у віддалену східну провінцію. Знаєш навіщо? Обігнати пошту. Щоб церква не встигла віддати тамтешньому єпископу наказ про заборону ховати Вольтера в освяченій землі.

Я ревнував її до минулого у США, звідки приходили подібні спалахи – а вона, здається, заздрила мені за ті роки, які пропустила в Україні. Я розповідав. Розповідав про те, як у дев'яності школярем на вихідних вічно копав із батьками городи, бо тоді ми набрали у літніх родичів і родичів, які виїхали на заробітки, стільки ділянок по шість соток кожна, скільки могли обробити. Аби лише хоч якось вистачило їжі для всіх дітей на зиму. Як узимку вимикали електрику, і ми всією сім'єю в теплих светрах, бо й опалення було таке собі, збиралися на кухні спершу біля свічок, а згодом біля купленого татом автомобільного акумулятора, від якого блякло світилася лампочка – і як мама в такі кухонні вечори пекла в газовій духовці коржики з повидлом або смажила на плиті млинці, й ми їх їли з варенням, і як тоді я, звісно, не розумів, що це будуть найщасливіші спогади мого дитинства.

Я розповів їй, як ми з братом їхали вже з Києва на похорон діда. Тоді я жив на Політеху неподалік вокзалу, брат – на Видубичах у гуртожитку. Ми купили квитки в загальний вагон до Радивилова на поїзд, який рушав посеред ночі, коли метро не ходило, тому брат прийшов почувати до мене, щоб разом дійти вночі до вокзалу пішки.

Сиділи-сиділи, розмовляли, курили, а коли вийшли, виявилось, що таки запізнюємось – і останній кілометр ми бігли, як могли, захекались і спітніли й заскочили в поїзд уже на ходу, крізь відчинені двері, звисившись через живіт над піднятими східцями. А кондуктор побачив це і накричав на нас:

– Дурні, вам же могло ноги повідрізати!

Я відчував бажання засміятися від полегшення, проте думав, що сміятися не можна. На похорон ми все одно спізнались, і коли доїхали до Боратина, тато й сусіди щойно повернулися з кладовища і сиділи за столом, накритим під старою грушкою, що росла у дворі. Дешева горілка, дешева ковбаса, домашні закрутки. Нас із братом пробували змусити випити, а через хвилину сусіди розповідали, хто який добрий був до покійного діда і кому що покійний обіцяв подарувати. Наш тато, його син, сидів за столом мовчки, а пізніше, коли вів нас із братом на могилу, скаржився:

– Ще тіло не вистигло, а вони вже спадок ділять. Мені нічого не треба, але ж не починайте при мені.

Ми з нею після цього, пам'ятаю, стали говорити, що думки про the Ukraine рано чи пізно неминуче мусять привести до спогадів про похорон. Чому?

– Я думаю, любов пронизливіша, коли змішана з відчуттям неминучої втрати, – припустила вона.

Здається, тепер я розумію, що вона хотіла тоді сказати.

Одного разу, вже в останній рік, я розповів їй, як у мого найкращого друга мама вмирала в лікарні від раку. І як він мусив ходити зі шприцом до старшої медсестри й давати їй щоразу двадцятку хабаря, щоб вона дозволила набрати для мами морфію.

Вона засміялась:

– Оце, напевно, претендент на *the* the Ukraine.

А тоді заплакала.

Для нас із нею неминуча, звідусіль чути гучна мова офіційних патріотів про «любов до України» – це пафосно і дерев'яно, це заяложено, а передусім, російською, «пошло». Або ж англійською, hogny. Перефразовуючи американське прислів'я, вона казала, що патріотизм – як пеніс: незалежно від його розміру, не дуже добра ідея вимахувати ним публічно. Співи хором, ходіння строем. Шаровари й, усі в один день, вишиванки, навіть на машинах. Прапорці або, ще краще, якнайбільші прапори! Тризуби на грудях. Демонстрація, показуха. Естетика того ж рівня, як поставити при дорозі білборд із фото своєї коханої з прифотошопленим букетом і підписом: «Натаха! Я тебе люблю! Твій Тоха». Тільки ще й колективно: Натаха, гля сюди, як ти збуджуєш наші патріотизми! Груповий ексгібіціонізм.

Щире почуття не потребує мегафонів. Любов тихенька, ледь помітна. Вона у комі та в повторі: «Я так її, я так люблю». Сьогодні ледь не схлипнув, напоровшись на цей рядок. Тарас Григорович Шевченко. Крізь біль, трохи нервово. Ніжно. Пронизливо. Зі страхом втрати. В любові необхідне прийняття.

В одну з останніх наших поїздок, узимку, сільський автобус поламався на підйомі біля Дунаївців. Салон потроху замерзав. Надворі дув вогкий холодний вітер, який проймав крізь плоть аж до кісткового мозку. Водій длубався у двигуні. Автобус був старий, тому й поламався. Хтось почав бурчати: оце вічне «Європа ми чи не Європа». Я теж дратувався. А вона ховала руки під пахви й усміхалась:

– Я не чула, щоб хтось от прям замерз на смерть в Україні від того, що поламався автобус. Ну, неприємно. Буває.

Я вчився у неї прийняттю. Коли подзвонила її мати й запросила на похорон, було гірко, але я не здивувався. Вона нічого не казала мені прямо, але тепер, озираючись назад,

я бачив, що весь цей час вона жила життям самогубці. Так само, як вона отримувала задоволення від депресії та від похмурої любові крізь біль – я був упевнений, вона отримала навіть певну насолоду від суїциду. Я тільки сподівався, що фізичний біль виявився меншим за той, із яким їй доводилося жити.

*But now she's dead,
She's so dead,
Forever dead
And lovely now...*

Я не помітив, як наступив на край щойно насипаного пухкого горбка. Її мати дивилася на мене з осудом. Стиснуті в ниточку, нафарбовані темно-червоною помадою губи. Правильних обрисів, сухе намакіяжене обличчя. Чудова для такого віку фігура – схожа була б і в неї, якби дожила. На матері світлий діловий костюм, біле пальто, туфлі на високих підборах – тому мати лишається на асфальтованій доріжці, не підходить упритул до горбка. У матері хустка на голові, бо ж кладовище. Напевно, мати вважає, що я зараз не виявляю досить смутку. А в ці роки мати завжди думала, що я погано впливаю на її доньку. Що це я тягаю її «невідомо куди й навіщо». Що це я відмовлявся створити офіційну сім'ю чи бодай постійно жити разом. Цікаво, чи мати розуміла біль, із яким жила її донька? Коли-небудь я розповім. А може, ні. Її мати дуже православна і приховала правду, щоб тіло доньки, її тіло, поховали за правилами. В освяченій землі.

Я вчився у неї прийняттю. Глина з її могили налипла на мої черевики, і я згадав, як ми з нею минулої весни у Красноільську ходили кладовищем. Майже всі хрести прикрашали по периметру штучні квіти. Ми читали написи впереміш румунською, російською й українською, і тоді так само до наших із нею ніг прилипла жовтувата глина.

З-за наших із її матір'ю спин почувлися приглушені матюки. Здається, двоє працівників кладовища, які засипали могилу, не поділили гроші, які дала її мати. Здається, вони були трохи п'яні. Мати подивилася на робітників, стиснувши нафарбовані губи, відвернулася і міцніше затягнула хустку, яку зніме, вийшовши з кладовища.

– Які жахливі люди, – пробурмотіла її мати.

Робітники жестами попросили у мене пробачення. Затихли, з лопатами на плечах проходячи повз нас із її матір'ю. Коли думали, що я їх не бачу, один ударив кулаком іншого в плече, а тоді показав жестом: ідіот. Так, вони трохи випили. Від них пахне. Бруднуваті. Сірі, у драних куртках. Скоріш за все, думав я, споживають отой телевізійний треш. Не європейці, не цивілізовані. Ну? Що там іще? У кожного всередині – всесвіт, переповнений внутрішніми зорями велетенський космос. І нехай поза непривабливою поверхнею, за тупою роботою, бездумними розвагами, сварками через гроші часто цього не видно. Часом і вони самі про це забувають. Часом і ми. Я обернувся до її матері:

– Знаєте, що вона казала? Люди прекрасні, навіть якщо самі цього не розуміють.

Деякі фрагменти *The Ukraine* раніше друкувались у журналах або колективних збірках: «Пан Іван і три ведмеді» – у складі книги «Я like Україну», оповідання «Перший» – у складі «Про нас». «Синок, пожалуста!» було надруковано в перекладі в англомовній *Best European Fiction 2016*, «Донька ще не розуміє» – англійською та німецькою в *Refugees Worldwide*. «Вибачайте, що так» під іншою назвою друкувався англійською, чеською та словенською мовами. Цей текст і ще кілька, в нових редакціях, перейшли до складу *The Ukraine* із книги Артема Чапая «Подорож із Мамайотою в пошуках України». «Базар never sleeps», «Ти що, з Луни звалився?», «Римма Григорівна прагне спілкування» та «Мармелад» уперше з'явилися у дещо іншій формі в інтернет-виданні *Insider*. «Відчуй себе унікальним» і «Это моё жильё!» виходили в журналі «ШО».

Літературно-художнє видання

Артем Чапай

THE UKRAINE

Коректорка *Марина Гетманець*
Обкладинка *Анни Стьопіної*
Макет *Альони Олійник*

В оформленні обкладинки з люб'язної згоди автора
використано фотографію Святослава Хоменка.

Підписано до друку 08.05.2022. Формат 84×108 1/32.
Умов.-друк. арк. 17,33. Обл.-вид. арк. 18,27.

Видавництво «Книги – XXI»

Адреса для листування:

а/с 274, м. Чернівці, 58032, Україна

тел.: +380 (372) 586021, моб. +380 (98) 7150181

booksxxi@gmail.com

books-xxi.com.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію
ДК № 5259 від 16.12.2016 р.